
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ВИПУСК 103

(ЧАСТИНА II)

**ПРИСВЯЧЕНО 90Й РІЧНИЦІ НАРОДЖЕННЯ
ГЛІБА МИКОЛАЙОВИЧА ЦВЕТКОВА**

КИЇВ – 2011

Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.
Випуск 103. Частина II (у двох частинах).

К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут міжнародних відносин, 2011. – 147 с.

У збірнику представлені наукові публікації за результатами міжнародної науково-теоретичної конференції молодих вчених «Південний фланг Євразії: конкуренція і співробітництво», яка була проведена 9 грудня 2011 року в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка спільно з Московським державним інститутом міжнародних відносин (університет) в рамках заходів, присвячених 90й річниці з дня народження видатного дипломата і науковця - Цветкова Гліба Миколайовича.

Редакційна колегія:

Копійка В.В.,	д-р політ. наук, проф. (головний редактор);
Вергун В. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Дайнеко В. В.,	канд. філол. наук, проф.;
Денисов В. Н.,	д-р юрид. наук, проф.;
Довгерт А. С.,	д-р юрид. наук, проф., член-кор. АПрН України;
Кисіль В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Коппель О. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Крижанівський В. П.,	д-р істор. наук, проф.;
Крушинський В. Ю.,	д-р політ. наук, проф.;
Макаренко Є. А.,	д-р політ. наук, проф.;
Манжола В. А.,	д-р істор. наук, проф.;
Матвієнко В. М.,	д-р істор. наук, проф.;
Муравйов В. І.,	д-р юрид. наук, проф.;
Пахомов Ю. М.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Перепелиця Г. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Пирожков С. І.,	д-р екон. наук, проф., академік НАН України;
Пузанов І. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Рижков М. М.,	д-р політ. наук, проф.;
Рогач О. І.,	д-р екон. наук, проф.;
Скороход Ю. С.,	д-р політ. наук, проф.;
Філіпенко А. С.,	д-р екон. наук, проф.;
Фурса С. Я.,	д-р юрид. наук, проф.;
Шемшученко Ю. С.,	д-р юрид. наук, проф., академік НАН України;
Циганов С. А.,	д-р екон. наук, проф.;
Шнирков О. І.,	д-р. екон. наук, проф. (заст. головного редактора).

Відповідальний редактор: **Римська Т.Ю.**

Адреса редакційної колегії: 04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут міжнародних відносин; тел. 481-44-14.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

*Гайдуков Л.Ф.**

ГЛІБ МИКОЛАЙОВИЧ ЦВЕТКОВ - ЛЮДИНА З ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

Розмірковуючи про шлях, пройдений за багато років викладацької роботи, в тому числі, понад сорок років в київському університеті, згадуєш, насамперед, про найбільш важливі та яскраві події, людей, які відіграли особливу роль в твоєму житті. Гріх скаржитися на те, що мені в цьому відношенні не таланило: навпаки, поряд зі мною були люди, які щедро ділилися своїми знаннями та досвідом, своїми кращими людськими якостями. Власне завдяки саме таким людям і стало можливим моє формування як викладача, а пізніше і науковця. Про кожного можна було б сказати і написати чимало вдячного і доброго.

Але, безумовно, першим серед людей, що справили особливий вплив на мене, є Гліб Г.М.Цветков Миколайович Цветков. І це не дивлячись на те, що мені, нажаль, не пощастило бути ані його студентом, ані аспірантом. Адже на момент першого знайомства з Глібом Миколайовичем я вже мав ступінь доктора наук.

Без перебільшення можна сказати, що вирішальну роль Г.М.Цветков відіграв в моїй долі в 1991 р., коли ми всі зштовхнулися з вкрай серйозними викликами. Перед багатьма викладачами знов стала проблема вибору, проблема переосмислення власних планів і поглядів. Оскільки я читав курс історії радянського суспільства для студентів-іноземців, а на історичному факультеті спецкурс «Едуард Бернштейн в історії німецької соціал-демократії», то проблеми вибору стали і переді мною. Треба було приймати не прості в таких умовах рішення. Природним і бажаним був тоді для мене перехід на факультет міжнародних відносин. Вирішальним чинником тут і стали поради та безпосередня підтримка збоку Г.М.Цветкова. Я назавжди запам'ятав день 16 червня 1991 р., коли він, вийшовши з кабінету заступника директора Інституту міжнародних відносин, а ним тоді був М.А.Кулініч, сказав: «Питання погоджено. Готуй документи». Значення цієї події для мене важко переоцінити. Я став членом прекрасного колективу кафедри міжнародних відносин. Серед її викладачів я з приємністю зустрів своїх колишніх студентів, які згодом стали відомими вченими і педагогами – і не тільки в нашій державі, а й за її межами.

Вперше мені поталанило в 1992 р., тоді, кафедра гуманітарних наук історичного факультету направила мене працювати на факультет міжнародних відносин. Його деканом тоді був Г.М.Цветков. Перше враження, яке залишилось у мене від бесіди в його кабінеті на бульварі Тараса Шевченка, це враження про людину, в якій органічно поєднувалась зовнішня привабливість з високою внутрішньою культурою, талантом привернути до себе співрозмовника.

Загальновідома його роль у підготовці науково-педагогічних кадрів, зокрема фахівців в сфері дипломатії, зовнішньої політики, міжнародних відносин. Не менш відомим є те, що Г.М.Цветков надав допомогу не тільки тим, хто навчався на його факультеті, але й тим молодим науковцям, що вчилися на інших факультетах, як нашого університету, так і інших ВНЗ України. Наведу показовий приклад: в 1985 році, коли, ще на історичному

* доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського славістичного університету

факультеті, перед одним із моїх аспірантів стала проблема вибору теми дисертації Гліб Миколайович запропонував молодому науковцю маловивчену тоді проблему встановлення та розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва Німеччини та Росії в 1917-1920 рр. Вчена Рада історичного факультету одностайно підтримала цю тему, а 8 січня 1988 р. А.Громов успішно захистив дисертацію. Офіційним опонентом був Г.М.Цветков. І цей приклад непоодинокий.

Під його керівництвом та за його безпосередньої участі виховувалися і зростали здібні науковці, талановиті педагоги, зокрема С.Галака, В.Копійка В.Манжола, І.Покровська, О.Копель, І.Мінгазутдинов, В.Крушинський. Сьогодні це талановиті вчені, прекрасні педагоги знані фахівці в галузі зовнішньої політики та міжнародних відносин.

Характерна риса Г.М.Цветкова як вченого і науковця – це турбота про розвиток і оновлення кафедри, підготовкою молодого зміни. Кафедра завжди виявляла і виявляє турботу про підготовку та залучення до кафедри молодих сил. Сьогодні важко уявити кафедру без В.Константинова, М.Миронової, С.Маковського, М.Капітоненка, С.Божка, Н.Веселої та інших вчених, з іменами яких ми пов'язуємо майбутнє кафедри.

Надаючи першочергове значення підготовці науково-педагогічних кадрів, Гліб Миколайович виявляв постійну увагу добору і вихованню лаборантського складу кафедри, роль якого в організації навчального процесу важко переоцінити. Саме Г.М.Цветков і був тією людиною, яка «відкрила» для нас Аллу Володимирівну Андрюшко. Хіба можна уявити собі історію нашої кафедри без цієї людини, яка протягом багатьох років була чи не найбільшою помічницею Г.М.Цветкова, а сьогодні очолює навчальну частину інституту. Кожен з тих, хто завідував кафедрою, напевно може сказати, що за спиною цієї тендітної і вимогливої жінки ми відчуваємо себе «як за кам'яною стіною».

Не можу не згадати і ще один пам'ятний для мене факт. Мова йде про 26 жовтня 1992 р., коли я вперше прочитав свою відкриту лекцію. До цієї вкрай важливої для мене події я готувався дуже ретельно. Одні з проблем полягала, зокрема, і в тому, що за порадою Г.М.Цветкова лекція мала бути прочитана українською мовою. Тоді для мене це теж було непростою справою Гліб Миколайович цікавився тим, як йде підготовка до відкритої лекції, висловлював чимало важливих порад як змістовного характеру, так і методичного плану. Я з вдячністю згадую його підтримку. Взагалі, період роботи на факультеті, а потім і в Інституті міжнародних відносин, хоч і не був досить великим, але, безумовно, найбільш продуктивним для мене як в науковому так і в педагогічному відношенні.

Згадується 1994 рік, коли виникла потреба призначення завідуючого нашою кафедрою. Повною несподіванкою для мене стало те, що серед можливих претендентів на цю посаду було і моє прізвище. Я тоді не був готовий до цього, оскільки жодного досвіду у цьому відношенні у мене не було. Своїми сумнівами я, природно, поділився з своїми колегами. Г.М.Цветков, до якого я звернувся за порадою сказав, що інколи обставини бувають сильнішими за людину, сумніви пройдуть, а досвід набудеться. Майже так воно і сталося: 25 жовтня 1994 р. мене було призначено на посаду. З невеликим інтервалом я мав честь очолювати цей прекрасний колектив аж до виходу на пенсію. А нашу кафедру очолив один з кращих учнів Г.М.Цветкова проф.В.А.Манжола.

Слід зазначити, що ставлення Г.М.Цветкова до мого формування як викладача кафедри міжнародних відносин, не було якимсь в виключенням, увагу і доброзичливість до себе відчував кожен член нашої кафедри. При цьому таке чуйне ставлення поєднувалося з високою вимогливістю до всіх нас. Він формував у нас потребу до постійного наукового зростання і педагогічного вдосконалення. І всі ми глибоко вдячні йому за те, що він кожен день робив для нас. Варто лише згадати, що в 1991 р., коли я

прийшов на кафедру, тут було лише двоє професорів, в 2006 р. їх стало дев'ять. Це кращий результат серед всіх кафедр Київського національного університету.

Всі свої успіхи ми присвячуємо світлій пам'яті Г.М.Цветкова. І, можливо, найкращим пам'ятником цій світлій людині є те, що ми ніколи не зраджували його порадам.

Без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що Г.М.Цветков відноситься до тих небагатьох людей, про яких слова високої пошани і відданості можна говорити не лише після того, коли людина відійшла у інший світ, але й за його життя. У випадку з Г.М.Цветковим можна також сказати, що Гліб Миколайович не лише для мене, але й для багатьох моїх колег, начебто знаходиться серед нас, допомагає нам... оскільки його думки, настанови та праці були і залишаються і в наших серцях і в нашій повсякденній праці. Саме в цьому, на мій погляд, і полягає феномен цієї людини.

Сьогодні його серед нас немає. Але жива його справа. Вона в пам'яті і розвитку кафедри, інституту, університету. Коли мої студенти чи колеги запитують про те, ким був для мене Г.М.Цветков, то я без будь-якого перебільшення відповідаю : «Він мій вчитель».

Крушинський В.Ю.*

ІРАКСЬКИЙ ВУЗОЛ ТОНІ БЛЕРА

Статтю присвячено участі Великої Британії у підготовці та проведенні військового вторгнення в Ірак в 2003-2009 роках.

Ключові слова: Велика Британія, Ірак, агресія.

Статья посвящена участию Великобритании в подготовке и проведении военного вторжения в Ирак в 2003-2009 годах.

Ключевые слова: Великобритания, Ирак, агрессия.

The article deals with Britain's participation in the preparation and conduct of military intervention in Iraq in 2003-2009.

Keywords: Great Britain, Iraq, aggression.

У ході операції «Буря в пустелі» в 1991 році Сполучені Штати не мали на меті повалення режиму С.Хусейна, бо до того ж це, крім усього іншого, мало означати передачу влади шиїтам і курдам. А шиїти, які склали на той момент близько 60% всього населення, мали значну підтримку в Ірані.

Після перемоги коаліції проти Іраку було введено міжнародні санкції з метою захисту шиїтів та курдів, встановлювались зони, закриті для іракської авіації, але в 1996 році у відповідь на каральні дії Багдаду проти курдів США і Велика Британія нанесли авіаційні удари по військовим об'єктам Іраку. У жовтні 1997 року з'являється перша доповідь керівника групи військових інспекторів Р. Батлера, в якій іракська влада звинувачувалась у небажанні співпрацювати з інспекторами.

У листопаді 1998 року з'являється урядовий документ Великої Британії «Зброя масового знищення в Іраку». І не дивлячись на сумніви, які висловлювались як в самому британському уряді, так і в найближчому оточенні стосовно нелегітимності військових дій без санкції ООН, в грудні 1998 року США і Велика Британія проводять операцію «Лисиця в пустелі». Авіація союзників три дні наносила авіаційні удари по військовим об'єктам Іраку. Пояснювалось це необхідністю попередити потрапляння зброї масового ураження до іракського режиму. Та ж аргументація мала місце і в лютому 2001 року, коли американські і британські повітряні сили нанесли бомбові удари по іракським засобам ПВО поблизу Багдада.

Після подій 11 вересня 2001 року, коли на порядку денному США після Афганістану знову з'явився Ірак, британське керівництво опинилось в незручному становищі. Міністр закордонних справ Великої Британії Дж.Стро підкреслював, що «...у нас немає доказів причетності Іраку до подій вересня 2001 р. в Сполучених Штатах» [1], а сам прем'єр після «Лисиці в пустелі» неодноразово заявляв, що без санкції ООН жодна країна після Афганістану не стане жертвою нападу. Але домінуючою стала позиція підтримки

* доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сполучених Штатів за будь-яких умов. А в якості виправдовування майбутніх дій Британія вносить в порядок денний питання зброї масового ураження. І британське керівництво на чолі з Т.Блером починає готувати громадську думку саме до такого варіанту розвитку подій – бойових дій.

У березні 2002 року було представлено документ «Бріфінг по Іраку», який спирався на відкриту інформацію, але не переконував в необхідності війни. А трохи пізніше до справи було підключено британські спеціальні служби. Т.Блер приймає рішення по підтримці дій США, так як це традиційно робили майже всі його попередники. Але, на думку деяких політичних аналітиків, на цей раз Блеру було набагато важче, бо хазяїном Білого дому був «некомпетентний політичний екстреміст» [2, с. 168].

Вперше питання скоординованих дій проти Іраку обговорювалось під час візиту Т.Блера в Кроуфорд на ранчо Дж.Буша в Техасі в квітні 2002 року. Британський прем'єр згадує: «Я на той час уже подумки вирішив, що усунування Саддама зробить послугу світові, а надто іракському народові. Хоча я знав, що зміна режиму не може бути нашою політикою, я думав про цю зміну з ентузіазмом» [3, с. 423]. Тим більше, що ще в 1999 році Т.Блер у своїй промові в Чикаго оприлюднив нову доктрину про «обов'язок захищати», виходячи з того, що уряди не повинні мати свободу брутально утискувати і жорстоко ставитись до своїх громадян». Певний досвід з реалізації цієї доктрини він отримав у Сьєрра-Леоне. Тобто принципове рішення по підтримці дій США було прийнято перед самітом. Разом з тим, прем'єр-міністр Великобританії був переконаний, за його словами, що «хоча Саддам і тиран, його не можна усунути на підставі самої тиранії».[3, с. 424] І тому для Блера виключно важливим було почати війну тільки на основі невиконання резолюцій ООН, тобто надати війні легітимності з точки зору міжнародного права. А для цього переконати американського президента діяти виключно через ООН. У процесі переговорів у Кроуфорді Т.Блер намагався поставити питання про режим С.Хусейна в широкий контекст Близького Сходу, як регіону в процесі переходу, де мирний процес зайшов у глухий кут. Дж. Буш зобов'язався долучитися до цього процесу і погодився по відношенню до Іраку діяти через ООН. Тому вже на прес-конференції була сформульована двостороння суворя засторога: змінити ставлення іракського режиму до інспекцій ООН стосовно зброї масового ураження, інакше предметно розглядалась перспектива зміни режиму.

У своїй промові після саміту британський прем'єр в черговий раз підкреслив стратегічний і життєво важливий характер відносин його країни з США, назвавши їх «стратегічним активом для Британії». Головним же тактичним завданням, на думку Т.Блера, було примусити С.Хусейна виконувати резолюції ООН після певного періоду «обструкції і відсутності співпраці».

І хоча в своїх мемуарах «Шлях» Т.Блер наполягає, що в той момент не існувало фатальної неминучості війни, разом з тим він інформує читача, що за кілька днів до саміту в Кроуфорді він отримав доповідь начальника Штабу оборони і генерала, який вивчав можливі воєнні варіанти іракської кампанії. При цьому, під час дискусії Т.Блер наголосив, що питання зброї масового ураження і зміни режиму пов'язані між собою і мають бути ключовими в процесі підготовки доповіді.

Під час активного спілкування з президентом США обидва лідери сформулювали головні концепції – Саддам повинен допустити інспекторів, тим самим виконуючи резолюції ООН. У разі відмови – обидві сторони повинні підготуватись з метою усунення існуючого режиму в Іраку. Тобто існували варіанти і дипломатичного, і військового вирішення проблеми. Перед британським прем'єром існувало ще одне непросте

зобов'язання перед американським союзником, яке він взяв під час саміту – «переконати Європу».

Після перемовин з Дж. Бушем і прийняттям «концептуальних рішень», британське керівництво починає готувати суспільну думку. Т.Блер, зважаючи на те, що «люди, виявляючи розважливність, хотіли бачити свідчення, що Саддам справді планує виготовляти ЗМУ», віддав наказ розкрити розвідувальні дані у формі Досьє «Зброя масового ураження: оцінка британського уряду» і навіть написав до нього передмову. Саме це Досьє, як згадував у своїх мемуарах Т.Блер, «стало предметом найотрутніших звинувачень і осуду» [3, с. 430]. Пізніше прем'єр-міністр не раз шкодував про цей крок.

Наріжним каменем документу стало твердження, що режим С.Хусейна має технічну можливість протягом 45 хвилин розгорнути для бойового використання хімічну і біологічну зброю. І тому британський уряд наполягає на терміновому роззброєнні Іраку і, в разі неспроможності, нанесенні попереджувального удару. Зрозуміло, що ЗМІ підхопили цю заяву. Але Т.Блер пізніше в декількох заявах і в книзі «Шлях» категорично відхрещується від неї, підкреслюючи, що під час остаточних парламентських дебатів 18 березня 2003 року про цю 45-хвилинну готовність ніхто не згадував. Тому він вважає висновок, що Британія пішла на війну внаслідок цього твердження, як про це писали численні ЗМІ, цілковитою вигадкою [3, с. 430].

Але негативний характер подібної акції став очевидним пізніше, під час розслідування, а восени 2002 року вона зіграла свою роль у розв'язуванні інформаційної підготовки. Т.Блер наполягав, що загальний висновок розвідки полягав не в тому, що Саддам відмовився від своєї програми, а в тому, що він приховує її від інспекторів. І саме ці розвіддані, на думку Блера, «аж ніяк не будучи засторогою, щоб утриматись, підтвердили потребу діяти» [3, с. 431]. Але діяти британський прем'єр планував лише спираючись на ООН, і тому до публікації Досьє 7 вересня 2002 року зустрівся з президентом США. Головною метою цієї зустрічі було намагання отримати згоду керівника Білого дому, не дивлячись на те, що на той момент ООН не відіграла великої ролі в США. Але британський керівник переконав свого американського колегу у тому, що майбутня операція буде набагато легшою, якщо в цьому візьме участь коаліція держав.

Для Британії головним завданням під час підготовки резолюції Ради безпеки ООН був пошук компромісу між основними гравцями – США і Європою, перш за все Францією і Москвою. І треба віддати належне, на той момент британській дипломатії це вдалося. Резолюцію РБ ООН №1441 належним чином обговорили й ухвалили в листопаді 2002 року. Вона вимагала від Багдаду звіту з питань зброї масового ураження. При цьому на її територію направлялись військові інспектори з необмеженими повноваженнями. Ця резолюція містила попередження про «серйозні наслідки» у випадку її невиконання, але, зрозуміло, не передбачала початку бойових дій. В ній не містилося пункту про необхідність прийняття наступної резолюції ООН для початку бойових дій, хоча у випадку порушень з боку Іраку необхідно було скликати нове засідання Ради Безпеки ООН.

Невдовзі інспекторам озброєнь на чолі з Гансом Бліксом знову дозволили повернутись до Іраку. І якщо сам текст резолюції РБ ООН влаштував адміністрацію США, то подальший перебіг подій, пов'язаний з місією інспекторів, не влаштував аж ніяк. Через місяць, як це і вимагала резолюція, Ірак передав звіт про свої військові програми, який не містив інформацію про таємну розробку зброї масового ураження. І хоча звіти інспекторів «не правили за доказ «негайного, безумовного й активного виконання резолюцій» [3, с. 448], Г.Блікс не надав інформації стосовно суттєвих порушень з іракської сторони.

І тут виявились розбіжності, в черговий раз, в позиціях двох головних учасників цього процесу. Британія наполягала на продовженні роботи інспекторів ООН, щоби вони більш

переконливо або підтвердили, або спростували наявність порушень з боку Іраку. США озвучили своє бачення розвитку ситуації: іракці самі повинні були надати інформацію, а якщо не зробили цього – повинні відповісти. Дуже наочною була позиція ЗМІ двох країн – в Британії домінуючою темою була зброя масового ураження, а в США акценти змістились – головна загроза – це зв'язок режиму С.Хусейна з Аль-Каїдою, а вже потім хімічна і біологічна зброя і порушення прав людини.

Для Т.Блера склалась вкрай непроста ситуація. З одного боку, ним вже було прийняте принципове рішення за будь-яких умов підтримати США. З іншого, він відчував можливість відсутності підтримки в цьому питанні з боку власного Кабінету, власної парламентської фракції, значної частини ЗМІ, і головне, громадської думки. Але вже наприкінці 2002 року в повному обсязі йшла співпраця американських і британських військових по підготовці майбутніх військових дій. Для британців фактично існувало три варіанти розвитку подій, як їх назвав сам прем'єр-міністр, три пакети. Перший – суто матеріально-технічне забезпечення, другий – бойові дії в повітрі і на морі за участі спеціальних військ, третій – повномасштабна участь британських наземних військ у боях в Іраку. Тобто вирішивши принципове питання участі, Т.Блер повинен був вирішити ще одне – яким чином, який «пакет» обрати. Причому, за його спогадами, Дж. Буш «регулярно давав шанс не брати участі у конфлікті, прийшовши в Ірак тільки після війни» [3, с. 437]. Але навряд чи такий досвідчений політик як Т.Блер не розумів, що тільки «третій пакет» надасть йому можливість вирішити ті питання, які він повинен був вирішити цією війною.

На той же час британський прем'єр не відмовився від ідеї широкої міжнародної підтримки майбутньої військової акції. Для цього він намагався закликати США до взаємодії з союзниками і прислухання до їх думки. Але після жорстких заяв США на адресу влади Іраку лідери Німеччини і Франції Г.Шредер і Ж.Ширак не підтримали зусиль Лондона і категорично висловились проти нової резолюції Ради Безпеки, яка б значно полегшила ситуацію для Т.Блера і санкціонувала б військову операцію. Британський лідер продовжував шукати компроміс, вважаючи, що ще можна почекати. Але для себе рішення вже було прийняте: «Якщо конфлікту годі буде уникнути, я візьму в ньому участь усім серцем, а не наполовину» [3, с. 438]. Хоча він не складає руки у пошуках дипломатичного прориву і в кінці січня 2003 року в газеті «Уолл-Стріт джорнел» з'являється «Лист восьми», підписаний керівниками Великої Британії, Італії, Іспанії, Чехії, Португалії, Данії, Польщі і Угорщини на підтримку США у силовому вирішенні іракської проблеми. Через декілька днів він перетворився вже в «Лист десяти», завдяки керівникам центрально-східної Європи і одночасно загострив відносини у Європейському Союзі. Представники «старої Європи» - Франція і Німеччина категорично відмовились підтримати США і Британію. Тим більше, що військовим інспекторам не вдалося знайти ознак розробки і виробництва зброї масового ураження в Іраку.

Тоні Блер і в період підготовки до військових дій в офіційних виступах і пізніше в мемуарах заявляв, що союзники не мали сумніву, що Саддам має активну програму створення ЗМУ. Не було сумніву, що єдиною причиною, чому інспекторам знову дозволили повернутися в Ірак, була загроза воєнних дій. Історія стосунків із Саддамом аж ніяк не спонукала до віри в його вірність ООН» [3, с. 453]. Але, з одного боку, «не було сумнівів», а з іншого, величезна увага приділяється «юридичному обґрунтуванню» майбутньої операції. І пов'язано це було з необхідністю, або відсутністю необхідності ще однієї резолюції РБ ООН, яка б прямо дозволяла військові дії проти Іраку. Бо питання, чи порушення резолюції №1441 саме по собі становить виправдання воєнних дій фактично залишилось в політичній площині. Резолюція була непотрібною для тих, хто виступав за

усунення Саддама, і вкрай необхідною для тих, хто виступав проти війни з Іраком і війни, як такої взагалі. Зрозуміло, що в ситуації, що склалась, така резолюція значно полегшила б життя прем'єр-міністру Великої Британії. А інакше питання про законність військових дій, як би це не дратувало когось, залишалось фактично відкритим. І сам Т.Блер погоджувався, що «з погляду політики, а також щоб вивести це питання за рамки будь-яких правових тверджень протилежного змісту, друга резолюція була, безперечно, бажана. Зрештою, вона б знову об'єднала міжнародну спільноту» [3, с. 447].

Але США вже недвомовно давали зрозуміти, що готові розпочати війну і без санкцій Ради Безпеки ООН, а британський керівник був непохитний у думці, що розрив партнерських відносин із США за існуючих обставин, коли гуртуються всі головні союзники США, завдав би цим відносинам великої довготермінової шкоди. Тому, не дивлячись на пропозиції голови МАГАТЕ Мохамеда аль-Барадеї надати інспекторам ще більше часу, Сполучені Штати і Велика Британія починають переброску живої сили і військової техніки в регіон Перської затоки. І питання вже стояло про конкретну дату початку операції.

У січні 2003 року з'явився черговий антиіракський документ «Ірак: інфраструктура приховування брехні і загрози», підготовлений прес-службою британського прем'єра, який, як пізніше було виявлено, був «запозичений» з чиєїсь докторської дисертації і не містив ніяких переконливих доказів ані зв'язків з міжнародним тероризмом, ані виробництва зброї масового ураження. Подібної інформації не було і безпосередньо в доповідях інспекторів [4, с. 212]

Продовжувався, не дивлячись на всі зусилля американської, а особливо британської дипломатії, розкол міжнародної спільноти. Тринадцять із двадцяти п'яти країн-членів ЄС були за воєнні дії. Серед них були учасники «старої Європи» Іспанія і Італія. Підтримка була з боку країн, які прагнули вступити в НАТО, включаючи Україну. Але в той же час традиційні партнери США, такі як Туреччина, Мексика виступили категорично проти. Канада наполягала на новій резолюції. Загострилися протиріччя в рамках НАТО. Туреччина відмовилась від розміщення американських військ на кордоні з Іраком, а Німеччина, Франція і Бельгія – від військової допомоги Туреччині, якщо розпочнеться війна з Іраком. Зважаючи на відсутність конкретних звинувачень Іраку в невиконанні резолюції РБ ООН №1441, в черговому звіті військових інспекторів, Франція в категоричній формі наполягала на продовженні їх роботи.

Але найбільш складна і загрозна ситуація склалась для Т. Блера в самі Великій Британії. Він ще ніколи не опинявся під таким вогнем нищівної критики як засобів масової інформації, так і громадської думки в цілому за бажання «в усьому догодити Сполученим Штатам». 15 лютого в Лондоні пройшла чи не наймасштабніша за післявоєнну історію антивоєнна демонстрація, у якій прийняло участь близько 2 млн. людей. За словами мера К.Лівінгстона, «головна мета цієї війни – нафта, а права людини бентежать Дж. Буша в останню чергу» [5, р. 113]. Проти війни виступила і англіканська церква. В цій ситуації британський прем'єр змушений був змінювати тактику. Він згадав свій виступ в 1999 році з приводу бомбардувань Югославії: «Ми воюємо не за територію, а за цінності, за світ, в якому не зможуть сховатись винні в злочинах диктатори» [6]. Тому і в центр його доповіді, з якою він виступив як раз в день масової демонстрації в Лондоні, на весняній конференції Лейбористської партії Шотландії в Глазго, було знову поставлено «моральний аргумент». Саме на ньому він наполягав, говорячи, що «моральний аргумент проти війни має моральну відповідь: моральний аргумент на користь усунення Саддама». Британський прем'єр наполягає, що союзники повинні діяти відповідно до мандату ООН про зброю

масового знищення. Але із подальшої промови стає зрозумілим, що не це є головним: «Якби я дотримався однієї з порад і не наполягав би на роззброєнні – так, війни не було б, але однаково був би Саддам. А це режим, що суперечить кожному принципіві й кожній цінності, в які вірить наша політика» [3, с. 450].

Зважаючи на те, що американський президент на цей момент висловився недвозначно – Америка збирається усунути Саддама, то і його найближчий союзник недвозначно, але більш «моралізаторські» сформулював свою остаточну думку з цього приводу: головне завдання – зміна режиму, бо цей режим злочинний, і тому ми вважаємо, що робимо справедливу справу. І будемо її робити, навіть якщо нас не підтримають інші країни. Але, зважаючи на те, що в черговій доповіді Г.Блікса в лютому 2003 року відмічалось більше дотримання Іраком резолюції №1441, «можливо завдяки зовнішньому впливу», Лондон змушений був активізувати дипломатичну діяльність, сподіваючись на підтримку ООН. У відповідь міністри закордонних справ Росії, Франції і Німеччини прийняли доволі жорстку декларацію, у якій закликали інші країни до дипломатичного вирішення конфлікту. А трошки пізніше Президент Росії В.Путін ясно заявив, що накладе вето на будь-яку другу резолюцію. Через три дні з такою ж заявою про можливість вето виступила Франція, тому що «насьогодні не існує аргументів на користь війни».

Третій звіт військових інспекторів перед Радою Безпеки ООН, в якому відзначався значний прогрес у співробітництві з Іраком, виступ Г.Блікса, який фактично спростував інформацію, яка знаходилась у британському досьє і в інформації держсекретаря США про наявність у Іраку в мобільних біологічних лабораторіях і підземних сховищах зброї масового ураження. Все це не залишало шансів на реальну дипломатичну підтримку майбутньої військової акції. Але Т.Блер хотів отримати хоча б «моральну більшість» в Раді Безпеки. Він писав в мемуарах: «Я придумав таку ідею: скласти разом з інспекторами ООН документ і визначити сукупність нерозв'язаних питань, на зворотному боці сформулювати вимоги, які надалі має виконувати Саддам, і дати якийсь обмежений час... Інакше почнуться військові дії» [3, с. 455]. Але те, що було сформульовано Лондоном дослідники оцінили як фактичний ультиматум. Велика Британія вимагала публічного виступу С. Хусейна з зізнанням фактів приховування зброї масового ураження і відмови від неї і планів її розробки. При цьому мінімальний термін ультиматуму 30 днів, з яким могли погодитись непостійні члени Ради Безпеки, не влаштував Сполучені Штати. Їх взагалі особливо вже нічого не цікавило, і вони були готові розпочати військові дії хоч завтра. І тому за декілька днів до вторгнення вони висунули власний ультиматум – за дві доби Саддам з синами повинен був залишити країну. На цьому «дипломатичний фронт» для Лондона закривався. Тому що він фактично втратив можливість отримати мандат ООН, який би «виправдовував» вторгнення до Іраку. 15 березня 2003 року Німеччина, Франція і Росія оприлюднили заяву про те, що «роззброєння Іраку завдяки інспекції ООН почалося» [7, с. 87]. А через два дні було відкликано проект другої резолюції, запропонований Британією, США і Іспанією.

Першою серйозною «втратою» для Т.Блера став міністр закордонних справ Р.Кук, який не поділяв думку, що Британія повинна підтримувати США за будь-яку ціну. При цьому відсутність формального мандату ООН була скоріше не аргументом в цій конкретній ситуації, що склалася, а свідоцтвом відсутності широкої міжнародної підтримки через недоведеність звинувачень проти Багдаду. І тому, після того, як стало зрозуміло, що резолюції не буде, Р.Кук подав у відставку. А перед Т. Блером знову постало питання: брати участь чи ні. І якщо брати то яким «пакетом»? Очевидним був той факт, що головний тягар нестимуть саме США і Британія, хоча розраховували приблизно на

тридцять країн у складі коаліції. Жереб було кинуте під час британо-іспано-американської зустрічі на найвищому рівні 16 березня 2003 року на Азорських островах. Свій особистий вибір Т.Блер зробив і озвучив, але ще треба було переконати власний парламент.

Т.Блер розумів важливість «юридичного обґрунтування» майбутніх військових дій і на відміну від США не бажав нехтувати нормами міжнародного права. І тому уряд Великої Британії публікує основні положення юридичного висновку Генерального прокурора країни лорда Пітера Гольдсмита, який, провівши докладні консультації з правниками американської адміністрації, сформулював аргументи за і проти. Зв'язавши резолюцію ООН №1441, що, як ми пам'ятаємо, не давала автоматичного права на застосування сили, з резолюціями 678 і 687, які свого часу слугували юридичною базою подій в 1991 році в Перській затоці, лорд Гольдсміт надав позитивний висновок. І хоча багато юристів вважали висновки Гольдсмита «не надто переконливими», справу було зроблено. Т.Блер отримав вельми серйозний аргумент у майбутній парламентській дискусії.

Р.Кук, який на той момент був лідером Палати Громад, мав всю наявну інформацію з цього питання. У своїй промові на засіданні парламенту 17 березня 2003 року він намагався довести, що Ірак не являє собою загрози для Великої Британії, тому що не має зброї масового ураження, а наявний військовий потенціал цієї країни після подій 1991 року зменшився наполовину. І головна причина війни – це бажання США змінити політичний режим, а не роззброїти Ірак. Запропонувавши свого часу концепцію «етичної зовнішньої політики», Р.Кук піддав у своїй промові нищівній критиці зовнішню політику і США, і Британії, що, на його думку, призвела до «швидкого розпаду могутньої антитерористичної коаліції» [8].

У такій, м'яко кажучи, непростій обстановці відбулося вирішальне засідання Палати громад британського парламенту, яке Т.Блер пізніше назвав найбільшим випробуванням за всю його політичну кар'єру. І це зрозуміло, бо мова на той момент йшла не тільки про можливість участі Великої Британії у війні і рівень цієї участі, а й про долю прем'єрського крісла. Бо у разі не підтримки більш ніж половиною лейбористської фракції Т.Блер пішов би з посади.

Прихильники участі у військових діях традиційно аргументували свою позицію наявністю зброї масового ураження і ракет далекого радіусу дії як загрози міжнародному миру і безпеці. Але в цей день акценти трохи змінились і учасники дебатів наполягали на якнайскорішому прийнятті резолюції ООН як основи післявоєнного устрою Іраку. При цьому підкреслювалось, що проблему Іраку треба вирішувати в загальному контексті близькосхідних процесів.

В основу своєї промови, як визнав сам Т.Блер, «найважливішої, яку я виголошував коли-небудь», британський прем'єр поклав моральний аргумент на користь воєнних дій. «Зміну режиму я ніколи не вважав за виправдання воєнних дій. Ми повинні діяти в рамках умов, визначених резолюцією №1441, саме вона є нашою правовою основою. Це і становить причину, чому я щиро стверджую: якщо ми будемо діяти, то повинні діяти з чистим сумлінням і твердим серцем. Я повною мірою визнаю, що ті, хто чинить опір такому напрямку дій, мені не менш огидні, ніж Саддам. А кому вони не були б огидні?» [3, с. 464]. Наріжним каменем останньої частини промови стала теза: «Довіртеся мені в боротьбі з терористичною загрозою та тиранією» І саме вона призвела до прийняття Парламентом урядової резолюції з результатом 412 голосів проти 149. Це був останній крок перед початком військових дій вже наступного дня 19 березня 2003 року, які, до речі, почали саме британські війська спеціального призначення, які взяли під контроль нафтові родовища.

Вже через декілька днів у своїй заяві перед Палатою громад британський прем'єр визначив основні цілі своєї країни в цій війні: «Ми повинні усунути Саддама від влади, роззброїти Ірак, ліквідувати всі програми створення хімічної, біологічної і ядерної зброї... Ми хочемо провадити нашу кампанію так, щоб мінімізувати страждання звичайних іракських людей, із яких знущався Саддам; зберегти багатство країни для майбутнього процвітання народу; зробити війну не завойовницькою, а визвольною» [3, с. 467]. Але на першому місці: «ми повинні усунути Саддама від влади».

Були ще «тактичні» проблеми операції «Шок і тремтіння». Побоювання гуманітарної катастрофи, коли країна утратить суворо контрольовану систему урядового розподілу харчів. Можливе застосування з боку Саддама хімічної та біологічної зброї. І загроза екологічної катастрофи, якщо Саддам підпалив би нафтові родовища. Але всі ці проблеми вдалося або розв'язати, або уникнути. Залишалась «стратегічна» проблема проведення самої воєнної кампанії. Тим більше, що почалась вона з трагедії: вісім британських морських піхотинців і чотири американських солдати загинули під час зіткнення гелікоптерів у Кувейті. Т.Блер згадував: «То був лиховісний знак. До мене знову повернулось страхітливе чуття, що війна має бути дуже й дуже важкою» [3, с. 470]. А в самій Британії склалась досить парадоксальна ситуація: з одного боку, через декілька днів в Лондоні пройшла чергова масова антивоєнна демонстрація, з іншого – за даними абсолютно різних соціологічних служб, довіру уряду з початком війни виказали більше половини опитуємих. Хоча в засобах масової інформації звучала небезпідставна думка, що тут скоріше мова йшла про солідарність з британськими військовослужбовцями. Бо вже через декілька тижнів стало зрозумілим, що ключовий момент пропагандистської кампанії – наявність зброї масового ураження і безпосередня загроза безпеці Великій Британії – не спрацював. Тому на перше місце висувається вже згадуване Т.Блером саме на першому місці своєї доповіді завдання скинути іракський режим. А для цього треба було повернутись у правове поле і налагодити співпрацю з питання післявоєнного відновлення Іраку в рамках ООН, НАТО і Європейського Союзу. Тобто треба було забезпечити законність перебування окупаційних військ на території Іраку. Т.Блер наполягав, що саме Організація Об'єднаних Націй може здійснювати нагляд за виборами і мати формальні повноваження ухвалювати постанови.

27 березня 2003 року британський прем'єр в листі до президента США намагається докладно пояснити, чому ООН повинна взяти участь в процесі врегулювання в Іраку після закінчення активних військових дій. Саме цей лист був у центрі уваги під час двосторонньої зустрічі у Кемп-Девіді. Але Дж. Буш не був готовий погодитись віддати пріоритет у справі післявоєнного відновлення Іраку ООН, вважаючи, що ця організація лише заважає. Т. Блер же вважав, що для перемоги треба сформувати коаліцію, а ООН – найлегший шлях до неї. Тому що мова вже йшла не просто про війну. У своїх мемуарах він цікаво розкрив суть проблеми: «За умов сучасної технології реальність війни відбувається в реальному часі. І візуальний вплив війни цілком затьмарює аналіз, контекст і пояснення. Головне за таких обставин – подбати, щоб розповідь про наші дії, мету, цілі, моральне й геополітичне обґрунтування була чесна й достатньою мірою узгоджена та визнана і могла подолати візуальну силу образів війни» [3, с. 471]. У цій ситуації нове об'єднання міжнародної спільноти після Саддама мало стати виключно важливим чинником. Тому після зустрічі з американським президентом у Кемп-Девіді Т.Блер поїхав до Нью-Йорка для обговорення цього питання з Кофі Ананом. Той зайняв досить зрозумілу і слухну позицію: «Провідна роль неможлива для ООН, поки не стабілізується Ірак, але ми спробуємо підняти роль ООН в цьому процесі і згодом зробимо її «центральною».

Але військові дії активно розвивались, і вже 14 квітня в заяві перед Палатою громад британський прем'єр повідомив, що, хоча конфлікт ще триває, режим, власне кажучи, вже впав». 1 травня 2003 року про закінчення війни оголосив Вашингтон. Насправді це означало лише початок нової, зовсім іншої фази операції – післявоєнного відновлення Іраку, до якої її учасники були практично не готові. Мова йшла про забезпечення безпеки, життєдіяльності інфраструктури. Досить сказати, що половина з 130 вояків, які втратила Велика Британія під час іракської кампанії, загинула вже після 1 травня 2003 року. І зрозуміло, що брак міжнародної єдності був дуже серйозною проблемою, особливо коли перспективи «мирного врегулювання» і «побудови квітучого Іраку» виявились примарними. На щастя для Т.Блера 2 травня 2003 року ООН ухвалює резолюцію №1483, яка надала ООН провідну роль в усіх аспектах розвитку Іраку. За наполяганням британського прем'єра в Багдад керівником місії ООН було призначено верховного комісара з прав людини Серхіо Вейру де Мельйо.

Ані на кінець квітня, ані на початок травня проблема існування зброї масового ураження в Іраку вирішена не була. А 29 травня 2003 року військовий кореспондент Ендрю Джилліген в програмі Бі-Бі-Сі фактично звинуватив уряд у фальсифікуванні розвідданих стосовно цієї зброї, 45-хвилинної готовності Іраку для її застосування. Ось що конкретно заявив Джилліген: «...насправді уряд, напевне, знав, що цифра сорок п'ять хвилин не відповідає дійсності... за словами нашого джерела, за тиждень до публікації, Даунінг-стріт наказала наголосити на ній, щоб вона привертала більшу увагу, і пошукати додаткові факти» [3, с. 479]. Спочатку військовий кореспондент відмовився назвати ім'я високопосадовця, на якого він посилався. Але в ході розслідування в рамках парламентського Комітету розвідки і оборони воно стало відомим. Це був біолог Д.Келлі, який працював в Міністерстві оборони і входив до складу військових інспекторів в Іраку. Він підтвердив контакти з оглядачем Бі-бі-сі, але заперечив свою роль як «джерела звинувачень на адресу уряду».

Розслідування не дало відповіді на головне питання – чи перебільшував уряд загрозу з боку іракського режиму. Разом з цим Т.Блер змушений був визнати факт, що розвіддані були хибні. Але це була лише помилка. Неминуча правда полягала в тому, що «хоча Саддам, безперечно, мав ЗМУ, бо ж застосовував її, ми ніколи не знайшли тієї зброї» [3, с. 479]. Разом з цим деякі політики висловлювали думку, що «... дійсно Вашингтон намагався прибрати військових інспекторів з Іраку до того, як вони змогли переконливо довести, що загрози з боку Іраку не існує» [9, р. 14].

Т.Блер отримує золоту медаль конгресу США за те, що «не кинув Сполучені Штати у скрутну хвилину», а наступного дня, 17 липня 2003 року біля свого будинку Д.Келлі було знайдено мертвим. Виглядало це так, ніби він наклав на себе руки. Повернувшись з Вашингтону, Т.Блер змушений був віддати наказ розпочати незалежне судове розслідування на чолі з суддею лордом Б.Хаттоном, який мав репутацію бездоганно чесного судді. Розслідування повинно було відповісти на цілий ряд запитань, які стосувались Д.Келлі, звинувачень Джиллігена на адресу уряду, позиції засобів масової інформації. Було допитано багато високопосадовців, включаючи самого прем'єр-міністра, вивчено тисячі документів.

Суддя, звичайно, перебував під найінтенсивнішим тиском із боку засобів масової інформації. Від результатів цього розслідування черговий раз залежало, чи залишиться Т.Блер на посаді. Звіт Хаттона було опубліковано 28 січня 2004 року. Т.Блер згадував: «Найближча команда з трепетом і острахом сиділа в залі засідань Кабінету міністрів, чекаючи копій. Я приєднався до них, і ми пожадливо переглянули висновки, потім можна

було почути, як ми всім гуртом полегшено зітхнули, збагнувши, що вони на нашу користь» [3, с. 487-488]. Практично за всіма пунктами уряд було виправдано. Було підтверджено, що причиною смерті Д.Келлі стало самогубство з-за сумнівів совісті і стресу. Навпаки, корпорація Бі-бі-сі була визнана винною за допуск неперевіраних матеріалів до ефіру і помилки в редакційній політиці. Це призвело до відставки голови ради директорів Бі-бі-сі Г.Дейвіса і генерального директора Г.Дайка. Хоча Т.Блер наполягає на тому, що перед вердиктом Хаттона він запевнив Дейвіса, що не вимагатиме нічиєї відставки у випадку, якщо Бі-бі-сі критикуватимуть. Але всі оглядачі вважали, що це відбулося після заяви Т.Блера у Парламенті, де він різко вимагав вибачень з боку корпорації. Через добу газета «Daily Mail» вийшла с заголовком «Окозамилування». Всі інші видання підхопили звинувачення. Розпочався небачений до цих пір наступ засобів масової інформації на уряд. Суддю Хаттона називали лакеєм Даунінг-стріт, Бі-бі-сі – жертвою операції зі створення «димової завіси», а уряд Т.Блера – «урядом брехунів». А тут ще в січні 2004 року керівник міжнародної групи з пошуку забороненої зброї в Іраку Д.Кей пішов у відставку, заявивши при цьому, що скоріше за все Багдад знищив свою хімічну і біологічну зброю ще в 90-ті роки і мова може йти про помилку в роботі розвідувальних підрозділів. Дж. Буш віддав наказ створити спеціальну комісію, а Т.Блер в лютому 2004 року змушений був розпочати нове розслідування на чолі з лордом Р.Батлером. При цьому вже в кінці січня на зустрічі керівників парламентських комітетів він заявив, що «виступив би за вторгнення, якщо би навіть знав про відсутність зброї масового ураження у Багдада» [10].

Але розслідування продовжувалось, і головним його завданням, яке сформулював сам прем'єр-міністр, була якість розвідувальної інформації, наданої уряду перед війною в Іраку. Мова не повинна була йти про політичну складову. Але в доповіді Батлера від 14 липня 2004 року окрім розвідки серйозну порцію критики отримав і уряд. Хоча черговий раз «не було виявлено свідомого навмисного викривлення інформації, або злочинної недбалості». Але «беззуба» заява Батлера призвела до нової хвилі заяв. Лідер Ліберально-демократичної партії Ч.Кеннеді заявив, що «підстави для війни були глибоко помилковими». Р.Кук піддав критиці американську доктрину попереджувального удару, яка значною мірою залежить від розвідувальних даних, інколи хибних. І це ніяк не слугує виправдуванням війни, в результаті якої загинули десятки тисяч людей. Дуже активно виступали колишні керівники Бі-бі-сі і Е.Джиллінген. На цей момент більше половини тих, хто брав участь у соціологічних опитуваннях заявляли про помилковість військових дій Британії.

Загострювалась ситуація і в самому Іраку. На початку липня за допомогою ООН було скликано Іракську урядову раду. Це був перший крок до відновлення іракського суверенітету. Але після того, коли 19 серпня 2004 року вантажівка з бомбою убила понад двадцять працівників ООН, включаючи Голову місії ООН в Багдаді, стало зрозумілим, що конфлікт перетворюється в зовсім інше. ООН одразу вивела свій персонал з країни. Це було певним свідомством неспроможності союзників захистити невинних. У Великій Британії на сторінках газет з'являються чисельні інтерв'ю військових високопосадовців про вкрай негативні наслідки війни для країни. Не отримавши повної і достовірної інформації від звітів комісій Хаттона і Батлера, група депутатів парламенту ініціювала створення ще однієї групи впливових парламентарів для вивчення питання політичної складової в прийнятті рішення.

Не зумівши ефективно вирішити питання післявоєнного демократичного відновлення Іраку, правлячі кола Великої Британії намагаються знайти різні варіанти, серед яких розділ країни на окремі автономії, що, зрозуміло, не знаходить підтримки і в самому Іраку. Що

у свою чергу не покращувало міжнародний стан Великої Британії. У середині 2006 року стало очевидним, що іракська кампанія зайшла у глухий кут. Як наголошував сам Т.Блер: «Ми довоювались до патової ситуації» [3, с. 499]. Рішення приєднатись до США в Іраку мало виключно негативний вплив на авторитет Т.Блера. Професор Лондонської школи економіки У.Уолласа висловив таку думку: «Події в Іраку призвели до колапсу британської зовнішньої політики, тому що, з одного боку, Британія погіршила відносини з європейськими країнами, а з іншого – стало зрозумілим, що «особливі відносини» вичерпали себе» [11, р. 53-68]. Саме такі «особливі відносини», на думку багатьох дослідників, «заважають інтересам Британії як в Європі, так і в мусульманських країнах» [12, р. 70-73].

Багато політологів подібну військову підтримку пов'язують виключно з особистим рішенням Т.Блера. Той і собі пояснював свої дії, зокрема, і бажанням впливати на політику США, бо інакше без партнерства дії Білого Дому можуть бути непередбачуваними. Але, хоча під час іракських подій Лондон і намагався вплинути на позицію США, залишаючись в рамках міжнародного права, коли мова йшла про власні принципові інтереси, США завжди обирають одноосібні дії і військову силу. І саме тим, що Т.Блер не зміг вплинути на американського президента пояснюють провал британської політики в Іраку. І це, на думку багатьох спостерігачів, призведе до дистанціювання Великобританії від США. Рух зовнішньої політики Великої Британії від США до Європи на той момент здавався незворотнім.

Під час іракської кампанії і для Сполучених Штатів, і для Великої Британії головним було знищити С.Хусейна і не втратити політичний і військовий вплив. Бо навіть ті іракці, які підтримували знищення режиму Саддама не бажали, щоби йому на зміну прийшов квазіколоніальний режим. Але поступово, навіть для симпатиків вторгнення коаліції, в самому Іраку ставало зрозумілим, що головною метою його, не зважаючи на всі заяви звідусіль, було встановлення контролю над іракською нафтою.

У 2011 році виходить книга Грега Маттита «паливо, що палає», яка містила велику кількість урядових документів під грифом «таємно». Ще в жовтні-листопаді 2002 року, тобто перед початком воєнної кампанії, уряд Великої Британії обговорював з найбільшими нафтовими компаніями перспективи видобування іракської нафти. Ще за п'ять місяців до вторгнення до Іраку баронеса Саймонс, яка займала тоді посаду міністра торгівлі, висловила думку, що британські енергетичні компанії повинні отримати частину величезних нафтогазових ресурсів Іраку у якості нагороди за готовність Т.Блера підтримати американські плани по зміні режиму збройними засобами [13].

6 листопада 2002 року міністерство закордонних справ Великої Британії запросило представників компанії Брітіш Петролеум (BP). У протоколі було записано: «Shell і BP не можуть собі дозволити неотримання долі в Іраку, бо від цього залежить їх довгострокове майбутнє» [14, р. 237].

Фактично все це означало, що вже на кінець 2002 року рішення про зміну режиму в Іраку на Даунінг-Стріт було прийнято. Велика Британія і США небезпідставно побоювались, що Саддам Хусейн може продовжити угоду з французькою нафтовою компанією Total Final Elf. А це у свою чергу перетворило б її на найбільшу нафтову корпорацію, зважаючи на те, що Ірак займає друге місце в світі (після Саудівської Аравії) за покладами нафти. А вже після вторгнення були підписані двадцятирічні контракти, які, з одного боку, стали наймасштабнішими в історії нафтової промисловості, а з іншого – надали значну частину нафтових резервів Іраку саме British Petroleum. Після цього досить важко було сперечатись з тими критиками американо-британського вторгнення, які

наполягали на тому, що головною метою Вашингтона і Лондона було безперервне забезпечення джерела дешевої нафти. Знову ж таки в своїй книзі «Fuel on Fire» Маттит зауважив: «До війни уряд докладав чималих зусиль, щоби довести, що не зацікавлений в іракській нафті. Але ці документи свідчать про неправдивість цих тверджень. Ми бачимо, що саме нафта була головною стратегічною метою уряду, який вступив у таємну домовленість з нафтовими компаніями» [15, р. 245].

Можливо, тому Т.Блер і в якості прем'єр-міністра і після відставки ніколи не висловлював жалю з приводу рішення взяти участь у військовій операції в Іраку. Про правильність цього рішення він заявив і під час шестигодинного допиту незалежною комісією з розслідування причин початку війни в Іраку. Цю комісію створив у червні 2009 року прем'єр-міністр Гордон Браун під шаленим тиском громадськості і опозиції. Вони вимагали повної інформації про підготовку і проведення вторгнення. Очолив комісію колишній співробітник міністерства в справах Північної Ірландії і експерт з питань розвідки Чилкот. Який, до речі, входив до складу парламентської комісії лорда Батлера. Головним завданням комісії, за словами її очільника, буде «викладення подій для того, щоби можна було зробити висновки на майбутнє» [16, р. 113]. Працювала комісія незалежно від уряду, але за його активної підтримки. І хоча вердикт її ще не відомий, головний висновок і оцінки сьогодні вже очевидні. Позиція Великої Британії під час іракських подій, безумовно, стратегічно себе не виправдала. Дослідники з цього приводу писали: «Доктрина «попереджувального удару» Дж. Буша перемогла концепцію «гуманітарної інтервенції» Т.Блера. Події в Іраку вплинули на репутацію як країни, так і на власну репутацію вже колишнього прем'єр-міністра. Нам важко позаздрити йому, але зрештою кожен обирає свій шлях. А, можливо, і в цьому випадку є сенс згадати Чжоу Еньляя, на якого посилається сам Т.Блер: «Ще надто рано, щоб говорити».

References

1. Straw denies split with US over Iraq. BBC News. 11 october 2001.
2. Toynbee Polly. David Walker. Better or worse? Has Labour Delivered? Bloomsbury. London. 2005
3. Блер Тоні. Шлях – К.: Темпора. 2001.
4. Fairweather, Jack. A war of choice: the British in Iraq 2003-9 / Jack Fairweather. Published: London: Jonathan Cape, 2011
5. Jones, Brian. Failing intelligence: the true story of how we were fooled into going to war in Iraq / Brian Jones. Published: London : Dialogue, 2010
6. Blair Tony. A new generation draws the line. Newsweek. 1999. 19 april.
7. Иракский кризис и становление нового мирового порядка. Сборник материалов. М., 2004
8. Cook Robin / Personal Statement/ The United Kingdom Parliament. 2003. 17 March. Column 726
9. Cook Robin. It was the politicians who took us into war, and not the intelligence services. The Independent. 2003. 8 july
10. Interview with the Observer newspaper, 25 January 2004
11. Wallace William. The collapse of British policy. International Affairs. 2005. v.1
12. Braithwaite Rodric. End of the affairs. Prospects. 2003. May
13. Independent. April. 2011

14. Robinson, Piers, Pockets of resistance: British news media, war and theory in the 2003 invasion of Iraq / Piers Robinson [et al]; with Philip M. Taylor. Published: Manchester; New York Manchester University Press, 2010
15. Muttitt, Greg. Fuel on the fire: oil and politics in occupied Iraq / Greg Muttitt. London: The Bodley Head, 2011
16. Weller, M. (Marc) Iraq and the use of force in international law / by Marc Weller. Published : Oxford ; New York: Oxford University Press, 2010

*Андрущенко С.В.**

ОСОБЕННОСТИ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ БОРЬБЫ НА ЮЖНОМ ФЛАНГЕ ЕВРАЗИИ

Современная геополитическая структура мира находится на этапе переструктуризации. Очевидной является тенденция к формированию нового мироустройства, в котором США проявляют стремление максимально обеспечить интересы в мире при нарастающих амбициях Китая, возможно России.

Геополитическая ситуация на южном фланге Евразии обуславливается борьбой геостратегий США, Китая, России, Турции и ЕС (в меньшей мере) за сферы влияния в регионах Большого Ближнего Востока, Южного Кавказа и Центральной Азии (Каспийского региона). В центре геополитической борьбы — интересы энергетической безопасности, которая лежит в основе экономического роста (доступ к энергоресурсам — нефть и газ — и контроль маршрутов, направлений, их транспортировки).

Данный аспект проявляется в тенденциях милитаризации энергетической безопасности, и проявляется в наибольшей степени в строительстве военно-морских сил, одной из основных функций которых является защита морских путей, связывающих производителей и потребителей энергоресурсов, в частности нефти.

Главной геополитической задачей США на данном пространстве является противостояние и более — сдерживание Китая. После проектов найти возможности совместного разрешения проблем современного мироустройства (проект Зеллика), США пришли к выводу, что только сильное военно-политическое и экономическое противостояние позволит сдерживать Китай. Ставка сделана на геополитику и геоэкономику, в которых ресурсы Ирана и центральноазиатских стран имеют важное значение. Цель стратегии — «недопущение формирования неблагоприятных или даже враждебных для США региональных военно-политических и геоэкономических альянсов и создание, напротив, проамериканских региональных “связок” государств». Одним из главных результатов военной операции в Ираке для Вашингтона стало повышение энергетической уязвимости Китая в виду его сильной зависимости от ближневосточных углеводородов. Действия США, направленные на сдерживание энергетических амбиций Китая и усиление собственного влияния и даже лидерства: контроль над Ираком, закрепление в Афганистане, Центральной Азии, обеспечение контроля над Ираном любыми средствами, контроль Ормузского пролива, проекты создания «нового шёлкового пути» (инфраструктурные сути в Средней и Южной Азии) и т.д.

Нестабильность на южном фланге Евразии отвечает интересам США, так как позволяет увеличивать военное присутствие США на данном обширном пространстве (ЦентрКом и 5-й флот). Элементами стратегии США также является создание преимущественных позиций во внутренней Евразии посредством создания надёжного фронта государств-союзников; стратегический союз с Индией, как страной противостоящей Китаю. При этом, Индия, по замыслу американских проектировщиков, должна стать

* кандидат политических наук, доцент кафедры международных отношений и внешней политики Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

«полюсом» притяжения обширных регионов Центральной Азии, предоставляющих великой державе Южной Азии свои ресурсы (истинная цель — это усиление Индии и предотвращение ориентации нефтяных, газовых и других сырьевых ресурсов Центральной Азии на Китай).

Для Китая нефть и газ из региона Персидского залива и Центральной Азии выступают центральными элементами энергетической безопасности. Национальная идея — построение экспортно-ориентированной экономической экспансии и охрана путей, по которым страна импортирует сырье.

Для России регионы являются стратегически важными с геополитической (сохранение максимального влияния на стратегическую ситуацию на Южном Кавказе в интересах безопасности на Северном Кавказе, в первую очередь, сохранение максимальной зависимости Европы от российских энергоресурсов), и с военно-стратегической (военная инфраструктура России в ЦА) точек зрения.

Стратегическая важность Ближнего Востока — интересы энергетической безопасности (64% мировых запасов нефти, 34% добываемой сырой нефти, 46% природного газа), проецирование влияния на Внутреннюю Евразию. Политика в Каспийском регионе является не просто частью осевой энергетической стратегии Соединенных Штатов на Ближнем Востоке, но и производной от нее.

В стратегию выстраивания стратегической архитектуры на Ближнем Востоке не встраиваются Сирия и Иран, что влечёт за собой стратегии противостояния с США на данном этапе.

Стратегическая важность Каспийского региона обуславливается тем, что обладая значительными запасами энергоресурсов, он в то же время является воротами в Евразию, в том числе во внутренние территории России и Центральной Азии, а также трансконтинентальным транспортным коридором, связывающим, с одной стороны, Малую и Среднюю Азию и Закавказье с Европой, а с другой — Европу с Юго-Западной Азией и Китаем. Акватория Каспия и сама по себе представляет большое значение. С геополитической точки зрения, США пытаются ослабить экономическую и политическую монополию России в Центральной Азии и тем самым убрать Россию из новой геополитической конфигурации.

Тенденции модернизации флота Ирана (плюс военные учения в Оманском море и Ормузском проливе), модернизация Каспийской флотилии России (связь через бассейн Волги с Арктикой), программа США «Каспийский страж».

В области газовых проектов США придерживаются политики двойного сдерживания — недопущения, с одной стороны, укрепления энергетических связей Европы и Ближнего Востока, а с другой — сближения Индии и Пакистана с Россией и Ираном. Альтернативой российскому газу может быть только газ из Ирана или Туркмении. В этой связи США приходится балансировать между основными участниками газового рынка, пытаюсь во всех случаях обеспечить свои национальные энергетические интересы по максимуму.

Поскольку Китай чрезвычайно заинтересован в Индийском океане, через который из стран Персидского залива получает значительную часть необходимой нефти, задача США заключается в том, чтобы перекрыть поставки нефти из Судана, минералов из Зимбабве и т.д. Кроме того, США проводят «стратегию жемчужной нити», предусматривающую создание целого ряда марионеточных режимов по периметру Индийского океана. К ним относятся Таиланд, Бирма, Бангладеш, Шри-Ланка, Пакистан, Судан. Для США представляется очень важным поставить под собственный контроль порт Аден в Йемене, и в целом Аденский залив. Получив контроль над последним, а также над Малаккским проливом, США могут стать недостижимыми в «большой игре» в Индийском океане.

Китай, в свою очередь, также реализует «стратегию жемчужной нити» – помогает в создании морских баз на побережье ряда стран – портов Янгон в Мьянме, Хамбантога в Шри Ланке и Гвадар в Пакистане. В военно-политических целях военный порт Гвадар на юго-западе Пакистана стратегически расположен так, чтобы охранять вход в Персидский залив, а также оснащен оборудованием электронного слежения для наблюдения за кораблями, в том числе и военными, проходящими через Ормузский пролив и Аравийское море. Ведется строительство контейнерного портового сооружения в городе Читтагонг (Бангладеш) для военно-морского и торгового флота, а также ряд военно-морских баз и пунктов сбора электронной информации на островах в Бенгальском заливе. В соседнем с Мьянмой Таиланде Китай инвестировал \$20 млрд. в строительство канала через Кра Ист-мус, который позволит связать Сиамский залив с Индийским океаном, предоставив, таким образом, альтернативный путь для импорта нефти в обход Малаккского пролива.

В Южно-Китайском море Китай готовится к широкомасштабному развертыванию подразделений военно-морских и военно-воздушных сил путем укрепления баз на острове Хайнань и прибрежных территорий на юге Китая. На островах Спратли и Парасель Китай строит портовые сооружения для швартовки крупных судов и взлетно-посадочные полосы для бомбардировщиков. Таким образом, Пекин фактически находится на пороге создания группы авианосцев в центре Южно-Китайского моря.

Руководство КНР планирует строительство своей первой военно-морской базы за границей (в Аденском заливе) для поддержки борьбы против сомалийских пиратов. Китайские военные корабли уже участвуют в международной борьбе с ними, обеспечивая транспортировку не только нефти, закупаемой за рубежом, но и той нефти, в добыче которой КНР сама участвует (в 2009 г. крупнейшая китайская компания China National Petroleum Corporation (CNPC) на 12,5% по сравнению с предыдущим годом увеличила добычу нефти за рубежом (объем добычи составил 70 млн т., в Судане добыто 15 млн. т нефти, около 18 млн. т в Казахстане и 10 млн. т в Латинской Америке).

Руководство КНР осознаёт важность диверсификации поставок энергоресурсов для нужд экономического развития и вследствие этого усиливается интерес к ЦА: Китай связан нефтепроводом с Казахстаном, недавно введен в эксплуатацию газопровод из Туркмении в Китай через территории Казахстана и Узбекистана. Достигнуты договоренности с Россией о поставках нефти по фиксированной цене не только по железной дороге, но и по трубопроводу. Однако отказаться от импорта по морю арабской и иранской нефти Китай в ближайшие годы не сможет.

Китай чрезвычайно зависим от морских транспортных путей, проходящих по Индийскому океану. Более того, Пекин пытается привлечь на свою сторону Шри-Ланку и Мьянму, для того чтобы открыть новые транспортные пути на Ближний Восток, Персидский залив и Африку, где Китай начал активно соперничать с традиционным западным влиянием. США также начали привлекать на свою сторону ранее им неугодные режимы, такие как военная диктатура в Мьянме, для ограничения или даже пресечения китайского влияния в регионе. И в этом Вашингтону может помочь Индия.

В этой связи США взяли курс на организацию «перетока» энергетических ресурсов Центральной Азии в Южную. Это необходимо для предотвращения намечающейся тенденции по ориентации нефтегазового экспорта центрально-азиатских стран на Китай.

Критически важными являются ресурсы (газ) Ирана, и у США в настоящее время важной задачей является – не допустить транспортировку иранского газа не только в Европу, но и в Россию и Китай.

В этой связи важной является игра вокруг двух незавершенных трубопроводных проектов. Первый из них – это газопровод Туркменистан–Афганистан–Пакистан–Индия

(ТАПИ). Его реализации препятствует война в Афганистане, однако по мере успехов вооруженных сил США в регионе трубопровод может быть запущен. Вторая газовая магистраль, переговоры о строительстве которой ведутся с 1995 г., должна быть проложена по маршруту Иран–Пакистан–Индия. Параллельно обсуждаются вопросы построения и нефтепровода. Предполагаемая пропускная способность газопровода – 55 млрд. кубометров в год, из которых 62% объемов предназначались бы Индии, а остальные – Пакистану. На первом этапе трубы будут проложены к 2014 г. на участке Иран–Пакистан. Пакистанская экономика стала бы получать до 11 млрд. кубометров в год с последующим удвоением. Ресурсной базой для газопровода должно стать иранское гигантское месторождение Южный Парс с запасами в 14 трлн. кубометров газа.

Россия заинтересована в газопроводе между Ираном и Пакистаном, поскольку чем более привлекательным для Ирана будет это направление, тем ниже вероятность его подключения к газопроводу Nabucco (конкурентного газопровода российскому «Южному потоку») и выхода на европейский рынок,

Выводы: 1) важность Ближнего Востока и Центральной Азии возрастает в контексте борьбы за лидерство и место в геополитической структуре мира между США, Китаем, Россией, возможно ЕС, хотя стратегическое значение регионов для этих субъектов отличается; 2) наблюдается преобладание интересов энергетической безопасности и усиление роли военной составляющей борьбы за доступ и транспортировку энергоресурсов (страны проводят военные кампании, наращивают вооружения, используют ресурсы военно-политических блоков, для того чтобы получить или обезопасить доступ к невозобновляемым источникам энергии); 3) США, Китай, Россия, Турция, Индия представляют собой огромные гравитационные силы, оказывающие влияние на различные страны региона; 4) широкомасштабный конфликт является маловероятным, но локальные противостояния стратегий очевидны, при чём после событий весны 2011 г. в Северной Африке с разной степенью вероятности можно прогнозировать и рост протестных настроений в Турции, Иране, странах ЦА (Таджикистане, Узбекистане, Казахстане, где у власти находятся авторитарные режимы).

*Ігнат'єв П.М.**

ІНДІЙСЬКО-ПАКИСТАНСЬКЕ СУПЕРНИЦТВО ЗА ВПЛИВ У АФГАНІСТАНІ

Між Пакистаном і Афганістаном існує нерозв'язана прикордонна проблема, пов'язана з лінією Дюранда протяжністю 2640 км. Кордон колоніальних часів відокремив пуштунські племена в Белуджістані та Хейберській стороні землі пуштунів від їх родичів у південно-східному Афганістані. Загальна чисельність представників цього народу у Пакистані налічує 25,6 млн. чоловік, більшість з яких займається торгівлею, працевлаштована в сфері дрібних послуг чи у збройних силах. Із середовища пуштунів походили три президенти країни – Гулам Ісхак Хан, Ага Яхья Хан і Мухаммед Аюб Хан. Лінія Дюранда також позбавила Афганістан стратегічної глибини території, адже міста Кабул, Кандагар і Джелалабад опинилися у безпосередній близькості від пакистанського кордону [1].

Офіційний Делі зацікавлений у тому, щоб посилити свій регіональний вплив на противагу Ісламабаду. Послугуючись безпековою парасолькою НАТО й поразкою руху «Талібан», спонсором якого тривалий час виступала Міжвідомча служба розвідки Пакистану, Індія почала активно освоювати Афганістан. У грудні 2001 р. було відкрито її дипломатичне представництво у Кабулі та консульства у Гераті, Мазарі-Шаріфі, Джелалабаді й Кандагарі, які мали надавати сприяння індійським громадянам, що їхали на гуманітарні місії до Афганістану. Згодом до країни було спрямовано 4 тис. добровольців, серед яких переважали представники таких професій, як інженери, лікарі, будівельники та вчителі. При цьому охороняли їх суто символічні контингенти індійсько-тібетських гірських стрільців, щоб не викликати роздратування афганців, стомлених іноземною військовою присутністю. З 2001 і по 2011 р. офіційний Делі виділив Афганістану 2 млрд. доларів, перетворившись завдяки цьому на провідного регіонального донора країни [2].

Наголос робився на проектах за участі індійських підприємств, що були добре помітними населенню і не потребували значного фінансування. Зокрема, кошти були використані для будівництва стратегічної дороги у прикордонних із Іраном районах, яка мала поєднати Афганістан із іранським портом Чабегар; прокладання каналізацій та водопроводів; електрифікації північних і західних територій за рахунок введення у дію мережі електропередач між Кабулом й Узбекистаном; постачання муніципальним службам і перевізникам автобусів, вантажівок, джипів, машин швидкої допомоги корпорацій «Тата» й «Махіндра моторс». У 2005 р. індійські інженери й будівельники почали реконструкцію парламентської будівлі у Кабулі, а також урочисто відкрили середню школу Хабібію – найстаріший у країні навчальний заклад, що недавно відсвяткував 107-й рік свого існування [3]. На афганський інформаційний простір потрапили індійські кіносеріали й англійські стрічки Боллівуду. Афганці щорічно отримують 2 тис. стипендій для навчання в індійських університетах (500 стипендій передбачено надавати бажаючим вивчитися на

* доктор політичних наук, доцент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

державних чиновників), а у школах по всій країні дітям на обід пропонують продукти, які постачаються з Індії в рамках гуманітарної допомоги. У великих містах Афганістану працюють шпиталі з індійськими лікарями, де безкоштовно обслуговують місцеве населення, а заможні афганці вже тривалий час покращують здоров'я на індійській території.

В 2005 р. Індія домоглася вступу Афганістану до Південноазійської асоціації регіонального співробітництва, щоб сприяти його приєднанню до регіональної угоди про вільну торгівлю, підписаної у межах організації роком раніше. 4 жовтня 2011 р. країни уклали договір про стратегічне партнерство, завдяки якому домовилися: ввести у дію механізм політичних консультацій і проводити щорічні саміти; розробляти спільні ініціативи стосовно регіонального та міжнародного життя; захищати інвестиції, перетворити Афганістан на регіональний транспортний осередок; збільшити кількість афганських студентів у індійських вищих навчальних закладах; сприяти культурним і туристичним обмінам. Одне з положень договору дозволяло індійським інструкторам навчати рекрутів у афганській поліції та армії. Щоб заспокоїти офіційний Ісламабад, Хамід Карзай назвав Пакистан «братом-близнюком», а Індію – «великим другом», однак це не справило належного враження на пакистанських політиків [4].

На тлі ефективного використання індійської «м'якої сили» відносини Пакистану з Афганістаном виглядали доволі невиразно і супроводжувалися гучними політичними скандалами. Зокрема, афганський президент неодноразово звинувачував офіційний Ісламабад у небажанні боротися з транскордонним тероризмом і видавати талібів, що переховувалися у його племенних землях. У 2005 р. Афганістан відновив святкування дня Пуштуністану, а ще через рік Хамід Карзай назвав лінію Дюранда кордоном ненависті, який розділив братній народ. У 2006 р. він висловив протест із приводу того, що пакистанські балістичні ракети «Гаурі» та «Абдалі» були названі іменами легендарних афганських полководців і попросив терміново їх перейменувати. У цьому контексті політик підкреслив: Шахабуддін Гаурі й Ахмад Шах Абдалі розвивали мистецтво та культуру в Південній Азії, тому їх імена не можуть асоціюватися зі зброями вбивства. У свою чергу, пакистанське МЗС заявило, що зазначені монархи є частиною спільної історії, тому Пакистан має повне право називати на честь них свою зброю [5]. Режим Первеза Мушаррафа до кінця 2008 р. також робив спроби завадити успішній реалізації індійських будівельних проектів у афганських містах, забороняючи транзит капітального обладнання і будматеріалів через пакистанську територію й обмежуючи повітряне сполучення між Індією та Афганістаном.

Таліби переконані – проекти індійської технічної й гуманітарної допомоги посилюють популярність режиму Хаміда Карзая серед афганців, тому робітників із Індії необхідно змусити якомога скоріше залишити країну, показово вбивши частину з них. Як наслідок, на індійських громадян в Афганістані відбуваються періодичні замаху і за декілька останніх років серед них вже загинуло 20 чоловік. Кульмінацією силових спроб витіснити Індію з регіону став теракт проти її дипломатичного представництва у Кабулі 7 липня 2008 р. Тоді смертник на машині, начиненій 100 кг вибухівки, підірвав себе біля приміщення амбасад, у результаті чого 41 людина була вбита, а ще 150 отримало поранення [6]. У свою чергу, Хамід Карзай і Манмохан Сінгх звинувачують у терактах талібів, які переховуються на території Пакистану, а державний секретар США Гіллари Клінтон нещодавно навіть закликала офіційний Ісламабад «не тримати на своєму подвір'ї змії у надії, що вони кусатимуть лише сусідів». В 2011 р. американські генерали офіційно заявили, що 80 відсотків фугасів на афганських дорогах виготовляються з пакистанських добрив [7].

Тільки коли стало відомо про намір країн НАТО вивести війська з території Афганістану в 2014 р. (спецназ кількох країн може залишитися тут на невизначений термін), режим Алі Зардарі вирішив зробити кроки назустріч Афганістану, оскільки з'явилася слушна нагода посилити свій вплив на сусідню країну. В 2010 р. сторони уклали транзитну угоду, яка дозволяла вантажівкам із Афганістану використовувати прикордонний перехід Вага у Пенджабі для постачання товарів до Індії (але індійські перевізники не могли транспортувати свою продукцію через Пакистан), а також їздити до КНР через Каракорумське шосе. У вигляді зворотної поступки офіційний Кабул пообіцяв надати пакистанським вантажівкам право проїзду до країн Центральної Азії [8].

Офіційний Кабул переконаний, що пакистанський режим має значний вплив на афганський рух опору, тому у квітні 2011 р. обидві країни заявили про створення спільної комісії Гілані-Карзай, представники якої мали проводити мирні переговори з поміркованими талібами. Однак ця ініціатива не мала позитивних наслідків, адже 20 вересня 2011 р. самогубцею-смертником був убитий колишній афганський президент Бурнауддін Раббані, який проводив переговори від імені влади з поміркованими талібами у своєму приватному будинку. Хоча Алі Зардарі й погодився на спільне розслідування цього теракту, відносини сторін погіршилися, адже вбивця Раббані приїхав із Пакистану. Загалом у афганських правлячих колах сформувалося переконання, що сусідня країна не має наміру боротися з членами руху «Талібан» на своїй території, а поміркованих талібів взагалі немає [2].

Отже, в умовах збереження високих темпів економічного зростання в Індії, офіційний Кабул зацікавлений у пожеввленні стосунків із нею на противагу нестабільному Пакистану. Можливість виведення військ НАТО в 2014 р. підштовхує сторони до співпраці у військово-технічній галузі, яка у майбутньому дасть можливість заповнити безпековий вакуум у Афганістані. Крім того, для індійської політичної еліти є неприпустимим повернення до влади у цій країні радикального руху «Талібан», з яким не вдасться налагодити відносини через значні релігійні відмінності та його прихильність до Ісламабаду.

Використана література

1. Jayshree Bajoria. India – Afghanistan relations//Council on foreign relations publication. – 2008. – October 23;
2. Afghanistan Favors India and Denigrates Pakistan//New York times. – 2011. – October 4;
3. Parliament will be heart of democracy//Rediff news. – Режим доступу до сайту: <http://in.rediff.com/news/2005/aug/29afghan1.htm>;
4. Making sense of the latest India-Afghanistan-Pakistan drama//Frontline. – 2011. – October 7;
5. Pakistan will not rename missiles//BBC news site. – 2006. – February 23. – Режим доступу до сайту: http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4740570.stm;
6. 41 killed in bombing of Indian embassy at Kabul//The New York Sun. – 2008. – July 7;
7. IED attacks increase beyond Afghanistan, Iraq//Army times. – 2011. – October 19;
8. Pakistan-Afghanistan relations: a Pakistani narrative//Pakistan Institute of legislative development and transparency. – 2011. – March. – 18 p.; Pakistan, Afghanistan reach transit trade agreement//People's Daily. – 2010. – July 19.

*Ковтун О.Ю.**

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

Тема співробітництва нових незалежних держав належить до констант української зовнішньої політики, оскільки співпраця з безпосередніми сусідами стає визначальною і при розвитку нашої взаємодії з іншими стратегічними партнерами.

Тематика попри її визначну важливість розробляється декількома українськими дослідницькими структурами і концентрується, як правило, навколо таких питань, як: відносини України і Росії; проекти ЄЕП та можливе членство у ЄврАзЕС; двосторонні відносини України тощо. Весь загал відносин так і залишається недостатньо дослідженим.

Перш, ніж розглядати існуючі та ймовірні моделі багатосторонньої взаємодії держав пострадянського простору, маємо надати загальну характеристику геополітичного середовища, у якому ці суб'єкти мають розвивають відносини.

Отже,

- Невеликий, з історичної точки зору, досвід існування країн в якості незалежних суверенних держав і, як наслідок, формування політичної системи, а відповідно і політичної культури. З цим пов'язується і формування національної ідентифікації та самоідентифікації, одним з аспектів чого є зовнішньополітична ідентифікація.

- За геополітичними показниками пострадянський простір не є регіоном міжнародних відносин у тому сенсі, який вкладається у даний термін фахівцями. По суті, він є квазі-регіоном, у якому до того ж посилюється тенденція до подальшої фрагментації. На сьогодні, пострадянський простір є сукупністю декількох субрегіональних комплексів, які об'єднані спільним історичним минулим, а також спільним характером викликів і загроз, що стоять перед новими незалежними державами.

- Ці субрегіональні комплекси, в свою чергу, теж важко назвати повноцінними самостійними системами субрегіонального рівня. Якщо, Центральна Азія та Південний Кавказ є відносно автономними підсистемами, то про регіон Східної Європи точиться все більше дискусій, які у проявляються у використанні тієї чи іншої термінології відносно Білорусії, Росії, Молдови та України. Зокрема, впродовж останніх двох десятиліть з'явилась ціла низка категорій, що позначають цю геополітичну реальність – держави Центрально-Східної Європи, пізніше відбулась конкретизація, і, зокрема, Молдова вважається країною Південно-Східної Європи, сталим є термін пострадянські республіки, а також нові незалежні держави, аби виокремити саме ці країни, відносно нещодавно почали використовувати термін західні нові незалежні держави.

- Пострадянський простір є гетерогенним по багатьом показникам. Зокрема, він об'єднує такі держави, як Росія, яка однозначно є регіональним лідером, який претендує на глобальне лідерство; вона є ядерною державою, членом Ради Безпеки ООН; є основним постачальником вуглеводнів до країн Європи; Казахстан та Україна є регіональними лідерами, які здатні впливати на розвиток подій в регіоні, до цієї ж категорії потрапляє і Азербайджан. До регіонального лідерства прагнуть і Узбекистан з Грузією. Окрему позицію посідає Туркменістан.

* кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

- З точки зору етнографічних, релігійних та демографічних показників теж наявна значна різноманітність.

- Економічний розвиток держав теж посилює тенденцію до фрагментації.

- Значний транзитний та ресурсний потенціал, які призводять до значної зацікавленості з боку провідних країн світу до країн регіону, таких як США, ЄС, Китай тощо.

Якщо говорити про фактори, які впливають на розвиток співробітництва держав пострадянського простору (які мають як позитивний, так і негативний вплив), то можна виділити такі:

- Зміцнення національного суверенітету, сприяє зміцненню системи міждержавного співробітництва, разом з тим створюючи об'єктивні перепопи для загально регіональних інтеграційних проектів;

- Держави регіону виступають у якості конкурентів у світовому поділі праці, а також у економічному плані – оскільки в значній мірі номенклатура товарів та конкурентні переваги є схожими; при цьому в багатьох питаннях нові незалежні держави здатні реалізувати наявний потенціал, зокрема транзитний та видобувний, лише за тісної кооперації один з одним. Варто зазначити, що економічний чинник, який традиційно розглядається лише у тому контексті, що економічні системи пострадянських держав є компліментарними внаслідок свого радянського минулого, у якому вони виступали в якості окремих складових єдиної народногосподарської системи, на сьогодні трансформувалася і тепер має подвійний характер впливу – як сприяє співробітництву, так і ускладнює його;

- Необхідність забезпечення безпеки, у різних її аспектах – військовому, економічному, екологічному тощо. Потенціал країн щодо розвитку співробітництва у сфері безпеки є доволі значним, проте актуальним залишається питання про те, чи не переважають політичні інтереси над раціональним підходом до співпраці, що ми спостерігаємо у економічних проектах;

- Соціально-гуманітарний чинник полягає в тому, що внаслідок історичного минулого, населення країн здебільшого прихильно ставиться до розвитку співробітництва із іншими подібними державами; стереотипи сприйняття політичними елітами країн один одного здатні як посилити, так і послабити динаміку співпраці.

Якщо спробувати узагальнити та класифікувати існуючі формати багатостороннього співробітництва держав пострадянського простору, то можна виділити такі механізми:

- Співробітництво нових незалежних держав в рамках глобальних міжнародних організацій та їхніх органів, інституцій з метою досягнення власних інтересів, зокрема за рахунок координації позицій з тих чи інших питань, наприклад, в рамках ООН, її економічних комісій. До цієї групи можна віднести і співпрацю в рамках транс регіональних організацій – наприклад, ОБСЄ.

- Співробітництво в рамках міжнародних організацій держав пострадянського простору; їх теж можна класифікувати – економічні, у сфері безпеки, технічні тощо. Для багатьох з них є характерним поєднання декількох сфер співробітництва та схожий склад учасників, що призводить до створення системи співробітництва на міжорганізаційному рівні – наприклад, ЄврАзЕС та ОДКБ. Варто відзначити, що ЄврАзЕС фактично інкорпоровало до свого складу створену раніше ОЦАС.

- Інтеграційні об'єднання та проекти, в основу яких покладена модель європейської інтеграції, проте без врахування загального контексту та суб'єктивних показників кожної зі сторін угруповання. Інтеграційні елементи також передбачаються статутними

документами СНД, разом з тим, як вже зазначалось політичний чинник переважає при здійсненні усіх проектів, що зводить нанівець всі зусилля.

Таким чином, можна констатувати, що на пострадянському просторі переважає тенденція до формалізації та надмірної зарегульованості та інституалізованості існуючої співпраці, замість прагнення реального наповнення вже існуючих механізмів. По друге, пошук «нових схем» співробітництва, засновуючись на стереотипному уявленні та на основі вже працюючих в інших регіонах світу моделей, разом з тим не прагнучи до пошуку оптимальних механізмів саме для пострадянських країн.

*Крысенко А.В.**

ПЕРСПЕКТИВЫ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ПОГРАНИЧЬЯ ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ: ВЗГЛЯД ИЗ УКРАИНЫ

Основная цель представленного исследования заключается в попытке поиска новых, более эффективных инструментов анализа исторически-устойчивого социокультурного и политического пространства, которое сегодня в интеллектуальных кругах все чаще именуется Пограничьем Центрально-Восточной Европы, включающее в себя Украину, Беларусь и Молдову. Актуальность исследования данного пространства неразрывно связана с необходимостью «постсовременного прочтения» геоисторической карты Пограничья ЦВЕ с помощью мир-системной методологии. Употребление данных методологических оснований обосновывается нами исключительной необходимостью выделения и концептуализации геоисторических перспектив данного региона не только изнутри отдельной национальной системы, но и выходом в нашем анализе за пределы национальных категорий – на наднациональный, глобальный уровень рассмотрения.

На протяжении последних пятнадцати лет, основным дискуссионным компонентом внешней политики Украины является перспектива ее полноправного присутствия в «Европе» (или если угодно, возвращения в «Европу»). Вне зависимости от результатов возможной широкой общественной дискуссии, по данному вопросу, выработан особый дискурсивный фон, стимулирующий воспроизводство стандартного набора локальных, политических дискуссий, по большому счету, чисто технологической проблемы – вступления в Европейский Союз.

Вместе с этим практически незатронутым остается анализ более фундаментальных вопросов:

А) поиск/выработка/реализация эффективных моделей встраивания Украины в «европейскую мир-экономику», в краткосрочной перспективе;

В) обоснование безальтернативности стратегии на полноправное членство Украины в ЕС, в среднесрочной перспективе;

и самое основное,

С) прогноз перспектив дальнейшего нациокультурного строительства Украины, как члена ЕС, в долгосрочной перспективе.

Фактическое игнорирование исследователями данных фундаментальных вопросов очень часто приводит к «национальному замыканию» в интерпретации данной проблемы и выходу на заведомо нереализуемые сценарии ее решения, в первую очередь, к попыткам решения за счет привлечения преимущественно внутринациональных ресурсов, что ведет к их неадекватно высоким и невозполнимым затратам.

Основная проблема в данном случае, видится нами в том, что, по сути, в повестку дня национального развития Украины выносятся вопросы-фантомы: как «прорваться», «вскочить» побыстрее «зарегистрироваться» в ЕС (НАТО, ВТО), но не те вопросы, которые связаны, с усилением конкурентоспособности украинского государства,

* доцент кафедры политологии философского факультета Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина

встраиванием проекта украинской нации в «незнакомый нам мир» глобализации. В тот мир, в котором обсуждаемые еще сегодня интеграционные проекты, геокультурные и геоэкономические ландшафты (связанные с национально-индустриальным прочтением мира) завтра уже возможно исчезнут, а понесенные затраты на престижность членства в них ляжет тяжелым камнем на плечи будущих поколений наций.

Основным выводом из такой ситуации должно стать осознание того, что вхождение в интеграционные проекты не самоцель, главное это условия и статусные основания национального вхождения в эти проекты. На каких статусных основаниях войдет Украина, в любой из реализуемых сегодня интеграционных проектов, и какова конечная, полная цена этого вхождения. Будет ли Украина «жить для системы» или «жить в системе»? Станет ли Украина в очередной раз ресурсом для развития, чуждого ее национальным интересам Мегaproекта или, наоборот, получит исторический шанс на демократическое развитие?

Базовым исследовательским основанием является предположение о том, что Украина (вместе с Беларусью и Молдовой), в первую очередь, как нациокультурная система включена в более сложный региональный кластер современной мир-системы, так называемое Пограничье Центрально-Восточной Европы. В соответствии с данной логикой, Пограничье ЦВЕ является геоисторическим институциональным сообществом, представляющим собой особую, нетипичную культурную, нормативную и экономическую структуру.

Постараемся остановиться на категорической топологии понятия Пограничья. Экзистенциальное измерение данного понятия постараемся оставить в покое, хотя без описания феноменологии пограничного пространства/состояния вряд ли удастся обойтись.

В соответствии с современными концептуальными представлениями Пограничье это «пространство, прилегающее к границе, соединенное и связанное с границей, пространство, для которого именно граница является организующим принципом, сущностью и принципом притяжения» [1, с. 128]. В таком изложении, Пограничье неминуемо оказывается по обе стороны границы. Мы такое определение, как отдельную индивидуальную позицию принимаем, но с такой концептуализацией феномена не согласны. Попытаемся выразить наши сомнения в целесообразности такого определения:

- во-первых, Пограничье это, в большем количестве случаев, не пространство, прилегающее к границе, а пространство, которое в конституировании и конвенциализации этой самой границы активно участвует (Отсюда вопрос – кто от кого еще этой границей отгораживается?);

- во-вторых, Пограничье как пространство имеет свои пределы, границы, соответственно если оно «неминуемо оказывается по обе стороны границы» как тогда определять границы самого пространства Пограничья?.. С помощью каких границ? Клонировать новое «пограничье», чтобы отгородиться от «пограничья предыдущего»? Придется согласиться с ситуацией, когда границы как таковые уже использовать не получится, т.к. они будут проходить по самому топосу Пограничья;

- в третьих, лимнологический дискурс создает представление о Пограничье с помощью образной реконструкции некоего аморфного пространства, определенного системой установленных кем-то границ. Естественно в реальности ни о каком аморфном пространстве речь не идет, наоборот Пограничье выступает носителем особой нерепрезентативной физиологии, нетипичной для «вне-пограничного» пространства, что по сути и диктует необходимость создания самой теории Пограничья.

- в-четвертых, почему именно граница является организующим принципом, сущностью и основным принципом притяжения? Естественно сложно отрицать значимость границы как таковой в определении данного феномена. Но не завышаем ли мы в данном случае онтологическую роль границы, как контрольного значения Пограничья? Нам кажется, что завышаем, причем не всегда аргументировано. Например, как быть в таком случае с центрами, которые существуют внутри самого «тела Пограничья» и являются его «контрольными органами»? Один из принципов синергетики гласит: два объекта в едином общем пространстве, находясь на максимально близком расстоянии, друг от друга - могут относиться к двум разным центрам притяжения. Используя этот довольно мудрый постулат можно предположить, что Пограничье также может выступать тем самым приславленным центром притяжения. Отношение внешней границы к конституции его пространства может носить симметричный характер.

- в-пятых, если попытаться «лимнологическое определение» Пограничья использовать как рабочее, что оно нам позволяет, в конечном счете, представить в качестве Пограничья? Получится, что Пограничье Центрально-Восточной Европы, включающее в себя (государства!) Украину, Беларусь и Молдову и дублирующее по территориальному потенциалу западную Европу это некое пространство, центром которого является «великая и широкая граница» между Россией и пространством ЕС? Но раз Пограничье ЦВЕ, это некое «ничейное пространство», сердцевина «зоны российско-евросовской демаркации», тогда как быть с притяжением к сущностным принципам, которые, по сути, и должны обозначать каким-то образом саму метафизику Пограничья как целого. Получается, что вовсе нет никакого устойчивого пространства, которое воспроизводит себя как исторический социокультурный фрагмент географии Европы. Нет ни Украины, ни Беларуси, ни Молдовы как политической самости в воображении истории, а вся историческая реконструкция их национальных проектов «баловство до поры-до времени»?..

Попытаемся сложить наши критические замечания воедино и определить Пограничье, таким образом, каким мы его себе представляем «изнутри»: Пограничье Центрально-Восточной Европы это территория и/или состояние пространства, на которой (в котором) основные социальные, культурные и экономические практики воспроизводятся в логике приграничных территорий и представляют собой локальные, нетипичные для остального пространства модели развития [2, с. 271-272]. Особый вопрос в данном случае представляет собой наличие особого хабитуса субъектов Пограничья (Украины, Беларуси и Молдовы), но данный вопрос мы оставим лишь как имеющий место, но не вписывающийся в поставленную задачу.

Литература:

1. Бобков И. Этика пограничья: транскультурность как белорусский опыт // Перекрестки: журнал исследования восточноевропейского пограничья. - № 3-4. – 2005. – С. 127-136
2. Крысенко А. Теория пограничья в контексте символической географии Европы // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. – Выпуск 4.- Харьков: Константа. – 2006. – С. 261-275.

*Бовсунівський П.В.**

ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ Й РЕСПУБЛІКИ АЗЕРБАЙДЖАН В КОНТЕКСТІ НАГІРНО-КАРАБАХСЬКОГО КОНФЛІКТУ

The article covers military and technical cooperation between Ukraine and the Republic of Azerbaijan in the context of the Nagorno-Karabakh conflict. The author analyzes Ukrainian official position regarding this issue and determines its influence on the conflict resolution.

Військово-технічне співробітництво має надзвичайно важливе значення у двосторонньому співробітництві України й Республіки Азербайджан, оскільки воно дає можливість реалізувати сформульовані політичні цілі та завдання держав щодо забезпечення їх національної безпеки.

Договірно-правова база двосторонніх відносин між Україною та Азербайджанською Республікою на сьогодні забезпечує правове врегулювання практично всіх напрямів українсько-азербайджанських відносин: у політичній, економічній, військовій, науково-технічній, консульській та гуманітарній сферах. Базовими документами двосторонніх відносин є Договір про основи міждержавних відносин України та Азербайджанської Республіки (01.01.1992), Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Азербайджанською Республікою (25.01.1995), а також Договір між Україною та Азербайджанською Республікою про дружбу, співробітництво і партнерство (16.10.2001), який проголошує стратегічний характер відносин між двома країнами. Перспективним є Договір про стратегічне партнерство на 2011-2015 роки (10.07.2010), що передбачає торговельно-економічне та військово-технічне співробітництво. Суть останнього зводиться не тільки до постачання зброї, але й спільного виробництва, обслуговування техніки.

Військово-технічне співробітництво України з Азербайджаном не спрямоване проти будь-якої третьої сторони, в тому числі Вірменії. В цьому відношенні Україна керується відповідними резолюціями Ради Безпеки ООН в галузі торгівлі озброєннями, а також суворо дотримується правил, встановлених міжнародними режимами експортного контролю. Це повною мірою стосується і військово-технічного співробітництва з Азербайджаном.

Згідно Реєстру звичайних озброєнь ООН, протягом 2004-2006 років азербайджанська армія отримала з України 45 танків Т-72, 55 буксованих гаубиць Д-30, дев'ять винищувачів МіГ-29, три БТР-3У і до 13 тисяч автоматів Калашникова, у 2008 році Україна експортувала до Азербайджану 18 гаубиць «Гвоздика», 21 авіаційну ракету Р-27, три пускових установок 9П129-1М до комплексу «Точка-У» і 10 пускових установок до ПЗРК «Стріла-3».

У 2009 році: 29 БТР-70, 29 одиниць 122-міліметрових самохідних гаубиць 2С1 «Гвоздика» і 6 одиниць 152-міліметрових самохідних гаубиць 2С3 «Акація», один навчально-бойовий винищувач МіГ-29УБ, 11 вертольотів Мі-24.

* кандидат політичних наук, асистент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У 2010 році Україна продала Азербайджану-71 БТР-70 (без озброєння), 7 самохідних артилерійських установок «Гвоздика» 2С1 калібру 122 мм, 1 вертоліт Мі-24р, 1 керований протиракетний комплекс, 3 тис. автоматів і пістолетів-автоматів [1].

У той же час, багато військових аналітиків відзначають, що Азербайджан перевищує всі можливі ліміти озброєння. На даний момент це єдина з 30-ти країн, яка відповідно до Договору про обмеження звичайних збройних сил, перевищує встановлений ліміт. Рівень озброєнь перевищено відразу за двома позиціями: артилерія і танки. Згідно з вищезазначеним договором, Азербайджан може мати на озброєнні не більше 220 танків, і стільки ж бойових броньованих машин, а також не більше 285 артилерійських систем. На даний момент умови договору дотримуються всі країни Європи. В Азербайджані ці ліміти перевищені вже давно. За даними на 2009 рік, у збройних силах Азербайджану - 381 танк, близько 400 артсистем, 180 бойових машин, 75 бойових літаків різних поколінь і до 15 вертольотів. Незважаючи на це, Азербайджан продовжує купувати танки та артилерійські системи для свого озброєння [2].

Існує й інша складність у двосторонніх відносинах в галузі ВТС. Зокрема на прикінці серпня 2011 року відбувся візит Міністра закордонних справ України Костянтина Грищенка до Азербайджану. У ході обговорення двосторонніх проблем співробітництва між Україною та Азербайджаном керівництво Азербайджанської Республіки висловило крайнє занепокоєння фактом збільшення обсягу поставок українського озброєння і військової техніки до Вірменії. Азербайджанська сторона звернула увагу на неприпустимість цього факту в зв'язку з тим, що нарощування поставок озброєння Вірменії з боку України може загострити ситуацію в регіоні і перешкодити ініційованому главами держав РФ, США і Франції процесу мирного врегулювання Нагірно-Карабахського питання. Представники Азербайджану привели ряд прикладів, які свідчать про збільшення поставок української зброї до Вірменії, і звернулися до глави МЗС України з проханням вжити заходів щодо недопущення дій, які б призвели до зриву переговорного процесу [3].

В цьому контексті варто згадати провал чергової зустрічі лідерів Азербайджану та Вірменії Ільхама Алієва і Сержа Саргсяна, яка відбулася 24 червня 2011 року в Казані під патронажем президента РФ Дмитра Медведєва. Невдача мирного процесу «на вищому рівні», призвела до зростання мілітаристської риторики. Вже 4 липня начальник прес-служби Міноборони Азербайджану Ельдар Сабіроглу заявив, що влада Вірменії постійно зриває мирні переговори з питання врегулювання Нагірно-Карабахського конфлікту. За його словами, це неминуче призведе до початку військового конфлікту між країнами. Ельдар Сабіроглу також додав, що його країна веде в цьому напрямку підготовчі заходи. У свою чергу, прес-секретар міністра оборони Вірменії Давид Карапетян, коментуючи повідомлення азербайджанських ЗМІ про порушення режиму перемир'я з боку Вірменії, заявив, що Азербайджан тим самим намагається підготувати ґрунт для майбутніх провокацій. «Вірменські збройні сили в змозі дати адекватну відповідь усім провокаціям Азербайджану», - підкреслив Давид Карапетян [4].

Стосовно зауважень азербайджанської сторони слід відзначити незмінну позицію України, щодо відновлення територіальної цілісності Азербайджанської Республіки через повернення Нагірного Карабаху і семи окупованих Вірменією районів. Україна розглядає виключно мирне врегулювання конфлікту.

Керуючись нормами міжнародного права щодо передачі товарів військового призначення та подвійного використання, Україні успішно здійснює військово-технічне співробітництво як з Азербайджанською Республікою, так і з Республікою Вірменія. Проте в нинішніх реаліях політика України у сфері військово-технічного співробітництва з цими

країнами повинна проводитися вкрай збалансовано, з урахуванням стану двосторонніх відносин між ними, і бажано - в рамках сформованої динаміки поставок озброєнь. Адже будь-яке значне розширення обсягів таких поставок однієї з конфліктуючих сторін незмінно викличе звинувачення іншого боку на адресу України. Як мінімум в тому, що Україні подібними діями порушує крихкий статус-кво, «загострює ситуацію» і «шкодить переговорному процесу», а як максимум - у тому, що вона сприяє ескалації чергового військового конфлікту між Вірменією і Азербайджаном.

Перелік використаних джерел

1. UN Register of Conventional Arms [Електронний ресурс] // Website of the United Nations Organization. – Режим доступу: <http://www.un.org/disarmament/convarms/Register/>
2. Какие перспективы военно-технического сотрудничества Украины и Азербайджана? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profi-forex.org/news/entry1008057527.html>
3. Візит Міністра закордонних справ України К.Грищенка до Азербайджанської Республіки [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/55929.htm>
4. Нагірний Карабах - «Укрспецекспорт»: навіщо і чому? [Електронний ресурс] // Український мілітарний портал. – Режим доступу: <http://mil.in.ua/statti/nagirnyy-karabach-ukrspetseksport-navischo-i-chomu>

*Кобзаренко А.М.**

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛІЗМУ В ПІВДЕННІЙ АЗІЇ

З огляду на невисокий рівень внутрішньорегіональної співпраці у Південній Азії даний регіон традиційно не є предметом розгляду при вивченні «нового» регіоналізму у сучасному світі. Протягом тривалого часу дослідники еволюції Південноазійської асоціації регіональної співпраці (СААРК), вказували на політичні, безпекові та економічні проблеми Південної Азії як на перешкоду формуванню регіонального економічного об'єднання і прогнозували безперспективність СААРК як механізму інтеграції [1; 2]. Поступальний розвиток СААРК після підписання угоди про південноазійську зону вільної торгівлі та розширення організації зумовили зміну оцінок. Після 2004 р. багато дослідників схилилися до думки про перспективу реалізації СААРК моделі східноазійських інтеграційних об'єднань — переходу до відкритого регіоналізму, лібералізації торгового режиму та, у підсумку, покращення політико-безпекової ситуації у Південній Азії внаслідок поглиблення економічної взаємозалежності країн регіону [3].

Поштовхом до інституціалізації Південної Азії як регіону у формі СААРК у першій половині 1980-х рр. стали не мотиви економічної інтеграції, а політичні та безпекові міркування урядів держав регіону, що послідовно проводили протекціоністську торгову політику. Надалі, у 1990-х рр., попри намагання держав-членів поглибити торгово-економічну складову діяльності СААРК, Асоціація все ж залишалася у більшій мірі політичним форумом, ніж економічним інтеграційним об'єднанням. В статуті СААРК мандат асоціації істотно обмежений рішеннями про прийняття всіх рішень одноголосно та про виключення з повноважень Асоціації розгляду двосторонніх та «суперечливих» питань, що на практиці, з огляду на численні конфлікти між державами-членами, означає самоусунення СААРК від двосторонніх політичних та безпекових питань.

СААРК виникла як організація, що не мала конкретної мети і достатніх механізмів функціонування. Причиною цього були суперечності у підходах сторін до принципів регіональної співпраці. Стриману позицію Індії визначало побоювання об'єднання в організації зусиль решти держав для спільної протидії її регіональному домінуванню. Обережність решти держав була викликана побоюванням посилення залежності від Індії. Крім того, держави Південної Азії були слабо зацікавлені в економічній співпраці.

У 1995 р. СААРК зробила крок до економічного регіоналізму, ввівши в дію угоду про преференційну торгівлю (САПТА). Рамки угоди розширювалися протягом 1990-х рр. за рахунок збільшення переліку товарів, на які знижувалися митні тарифи. Водночас САПТА не створювала реальної зони преференційної торгівлі, оскільки митні тарифи знижувалися несуттєво і лише на двосторонній основі за взаємною згодою, скорочення нетарифних бар'єрів не передбачалося, а частка охоплених товарів була відносно невисокою [4]. САПТА поглибила розбіжності у режимах торгівлі між державами Південної Азії: окремі держави досягли значного рівня лібералізації двосторонньої торгівлі, у той час як внутрішньорегіональна торгівля в цілому переважно залишалася зарегульованою.

* кандидат політичних наук, старший консультант Національного інституту стратегічних досліджень

У 2006 р. СААРК ввела в дію угоду про вільну торгівлю (САФТА), що стала значним кроком у напрямку поглиблення інтеграції. САФТА передбачала скасування державами у порядку взаємності тарифних та нетарифних бар'єрів і введення режиму особливого сприяння для найменш розвинених держав. Втім, цінність САФТА знижується застереженням права держав на використання «списків чутливих товарів» [5], що найбільшою мірою проявляється у індійсько-пакистанській торгівлі.

У 2005-2010 рр. СААРК зробила крок до реалізації моделі відкритого регіоналізму, запросивши до членства Афганістан і надавши статус спостерігачів КНР, ЄС, Японії, США, Кореї, Маврикію, Австралії та М'янмі. В якості можливих нових членів організації, що вже висловлювали відповідне бажання, розглядаються КНР, Іран і М'янма. Початок "відкриття" СААРК є істотним аргументом на користь перспективи реалізації Асоціацією моделі економічного регіоналізму, як у зв'язку з переходом до відкритості, так і у зв'язку із можливим початком конвергенції з сусідніми регіонами, де має місце більш глибока економічна інтеграція.

Розвиток СААРК у 2009-2011 рр. засвідчив, що організація зберігає сильну вразливість до політичних суперечностей між державами-членами. У 2009 р. не відбувся щорічний самміт СААРК, що було пов'язано із загостренням індійсько-пакистанських відносин після терактів у Мумбаї. Саміт 2010 р. у зв'язку зі святкуванням 25-річчя СААРК мав переважно церемоніальний характер. Єдиним заходом, що мав значення для розвитку організації, стало створення Форуму СААРК – інституційних рамок для обговорення її майбутнього.

Розвиток СААРК може скласти враження про наслідування теоретичних моделей регіональної інтеграції. Слід звернути увагу на те, що СААРК була заснована у час, коли Південна Азія залишалася чи не єдиним регіоном, що не мав власної організації інтеграційного типу. Асоціація здійснила ряд необхідних передумов — інституціалізувалася, розпочала з координації співпраці держав-членів у обмеженому переліку сфер, поступово його розширюючи. На певному етапі до переліку сфер співпраці потрапила і регіональна торгівля, проте інтеграційний процес у цій сфері був повільним. В той же час, загальний перелік сфер співпраці є надзвичайно широким і, якщо не брати до уваги торгівлі та інвестицій, майже не поступається АСЕАН або ЄС.

Для того, щоб зрозуміти логіку еволюції СААРК, необхідно визначити природу цієї структури, яка на пряму залежить від намірів її учасників. В документах СААРК Асоціація не визначається як інтеграційне об'єднання, водночас поширеним терміном є "економічна інтеграція". Звіт Групи видатних осіб СААРК говорить про СААРК як про інструмент регіональної співпраці [6]. Привертає увагу також те, що перспективною метою розвитку СААРК Звіт визначає формування Економічного союзу, що за загальною логікою мало б говорити про СААРК як про інтеграційний проект.

Практика розвитку СААРК є відмінною від офіційної риторики. В силу схильності урядів держав регіону до протекціоністської політики угоди про преференційну та вільну торгівлю не були реалізовані в повному обсязі і не призвели до суттєвого збільшення обсягів внутрішньорегіональної торгівлі. Недосконалі двосторонній та односторонній механізми реалізації цих угод додатково ослабили інтегрованість регіону, зробивши можливою різношвидкісну інтеграцію держав-членів і давши можливість політичним відносинам між членами СААРК впливати на реалізацію регіональної торговельної політики. Крім того, суттєвою загрозою економічній інтеграції в рамках СААРК є участь її членів у альтернативних регіональних торговельних угодах на двосторонньому та багатосторонньому рівнях, що подекуди передбачають глибший за САФТА рівень співпраці або ж їх намагання взяти участь у інших торговельних блоках.

Логіку розвитку сучасного регіоналізму у Південній Азії визначають два чинники - об'єктивна зацікавленість усіх держав регіону у поглибленні економічної інтеграції в рамках СААРК та їх безпекові інтереси. Успіх економічного регіоналізму у Південно-Східній та Східній Азії є для урядів регіону суттєвим аргументом на користь реалізації зони вільної торгівлі в рамках СААРК. В розвитку САФТА можна спостерегти ряд рис, спільних із ЗВТ АСЕАН — поетапність, тривалий період гармонізації, збереження за урядами права на тарифні обмеження для окремих товарних груп.

Для Індії в умовах прискореного зростання її економіки та збільшення експорту Південна Азія цікава як ринок збуту. На зміну традиційно пасивній торгівлі з південноазійськими державами в останнє десятиліття прийшла нова політика Індії, спрямована на проникнення товарів, технологій та капіталів на ринки сусідніх країн. Крім того, в умовах активного економічного проникнення КНР до Південної Азії, Індія зацікавлена у симетричному просуванні своїх економічних інтересів у регіоні. В умовах економічного “дрейфу” Індії в бік Східної Азії інтерес цієї держави до захисту зони своїх економічних інтересів зростає, оскільки наявність такої зони дає Індії можливість входити до східноазійського економічного простору в якості впливової регіональної держави. Для решти південноазійських держав стимулом поглиблення економічної інтеграції є динамічний розвиток Індії як можливий додатковий чинник їх економічного зростання.

Другим чинником, що визначає логіку південноазійського регіоналізму, є безпекові інтереси держав. Безпека є головним пріоритетом у зовнішній політиці держав Південної Азії, а економічні інтереси часто сприймаються ними як вторинні. Ініціативу створення СААРК іноді пов'язують з намаганням малих держав Південної Азії сформуванню регіональну систему безпеки, у якій вплив Індії обмежувався б структурним впливом решти держав. В силу вилучення з повноважень СААРК двосторонніх та суперечливих питань цей інтерес малих держав не реалізовується. Водночас багатосторонній формат СААРК і декларативні принципи суверенітету і територіальної цілісності все ж служать умовними гарантіями безпеки південноазійських держав та принципу рівної безпеки у регіоні.

Для Індії у безпековій площині СААРК виступає як механізм легітимізації її особливих безпекових інтересів щодо держав Південної Азії. В силу складної геополітичної конфігурації індійської території, існування суттєвих військових загроз з боку КНР та Пакистану та наявності у регіоні численних конфліктів, які можуть зашкодити безпеці Індії, підтримання контролю над найближчим оточенням є стратегічною необхідністю для Індії як великої регіональної держави.

Водночас, в умовах відсутності значного прогресу у реалізації САФТА Індія змушена шукати альтернативні формати економічного забезпечення своїх безпекових інтересів у Південній Азії — укладати двосторонні угоди про вільну торгівлю та формувати паралельні СААРК регіональні структури. Такі формати утворюють альтернативний СААРК процес регіональної інтеграції, що більшою мірою відповідає реальній конфігурації інтересів держав регіону та структурі регіональної безпеки.

Посилання

1. Mukherjee Reed A. Regionalization in South Asia: Theory and Praxis. // Pacific Affairs, Summer 1997; 70, 2. - P. 235-251.
2. Dash K.C. The Challenge of Regionalism in South Asia. // International Politics, June 2001, Vol. 38. - P. 201-228.
3. Muni S.D. Jetly R. SAARC: The Changing Dimensions. UNU-CRIS Working Paper W-2008/8 - Singapore, Institute of South Asian Studies, 2008. - 26 с.

4. Panagariya A. South Asia: Does Preferential Trade Liberalization Make Sense? [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.columbia.edu/~ap2231/Policy%20Papers/Saarc-wb.pdf>.
5. Zahid S., Bhatnagar S. Interstate Conflicts and Regionalism in South Asia: Prospects and Challenges. - Perceptions, Vol. 13, Spring-Summer 2008.
6. SAARC Vision Beyond the Year 2000: Report of the SAARC Group of Eminent Persons. - Delhi, Shipra Publications, 1999. - 112 p.

*Петюр Р.**

ПОЛИТИКА ИРАНА В ОТНОШЕНИИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТРАНСПОРТНЫХ И ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРОЕКТОВ

Данная работа концептуально основывается на теории взаимозависимости. Согласно данной теории, в процессе глобализации усиливается экономическое сотрудничество между субъектами международных отношений, в то время как роль военных инструментов влияния снижается. Подобный сдвиг в системе приоритетов международной политики государств увеличивает возможность сотрудничества между ними.

Основываясь на предположении, что экономическая взаимозависимость способствует международному сотрудничеству, возникает представление о международных отношениях как об игре с позитивной суммой. Государства, разделяющие общие границы и принадлежащие к одному региону, являются более склонными к прямому экономическому сотрудничеству, поскольку они имеют комплиментарные потребности и предложения. Часто страны-соседи и страны одного региона имеют общие водные бассейны, взаимодополняющие транспортные и энергетические системы. Таким образом, при создании условий участия этих государств в региональном сотрудничестве, каждый из них может получить соответствующие выгоды.

Страны Ближнего Востока, Центральной Азии и Кавказа богаты примерами ситуаций для создания моделей регионального сотрудничества, в которых каждый из участников может оказаться в выигрыше. Несмотря на то, что сохраняется высокий уровень политических противоречий в регионе, все же мы можем отметить существование большого количества ситуаций взаимозависимости между странами данного региона.

Такие сферы международного сотрудничества, как энергетическая и транспортная, позволяют создать модели «взаимовыгодной взаимозависимости», и для этого в регионе существует много предпосылок. Так, страны региона богаты на энергоресурсы, потребность в которых в мире возрастает с каждым годом. Кроме того, эти страны находятся на пересечении исторических сухопутных маршрутов, связывающих Европу с Южной и Восточной Азией.

В данной работе основное внимание уделяется политике Ирана в отношении энергетических и транспортных проектов в Азии.

Анализ статистических данных о международной торговле энергетическими ресурсами свидетельствует о том, что несмотря на огромные запасы нефти и природного газа, Иран не является влиятельным экспортером именно природного газа [1].

Иран импортирует природный газ из Туркменистана по двум трубопроводным путям: Корпедже – Курт Куй и Довлетабад – Сарахс – Хангиран. Первый начал работу в 1997 г. и по нему прокачивается 6,5 млрд куб м в год [2, р.13]. Второй трубопровод был открыт в январе 2010 г. и рассчитан на 6 млрд. куб. м в год с перспективой увеличения объема прокачки до 12 млрд. куб. м ежегодно [3].

* ассистент кафедры международных организаций и дипломатической службы Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченка

Иран также импортирует газ из Азербайджана по трубопроводу Кази-Магомед – Астара, рассчитанному на 2 млрд. куб. м в год [4].

Иран обладает огромными запасами природного газа, поэтому необходимо раскрыть причины импорта Ираном этого ресурса. Во-первых, у Ирана не развита инфраструктура транспортировки природного газа из южных районов страны в северные. Во-вторых, Иран рассматривает закупки газа у соседних стран как предоставление этим странам дальнейших перспектив экспорта газа в другие страны. Так, на открытии трубопровода Довлетабад – Сарахс – Хангиран президент М.Ахмадинежад заявил, что у Туркменистана появляется возможность экспортировать свой газ на рынок Персидского залива (а значит, на международные рынки) через территорию Ирана [3].

Для Туркменистана, помимо экспортной выручки от продажи газа Ирану, есть и другие выгоды от такого сотрудничества. Речь идет о диверсификации экспортных поставок этого сырья, т.е. возможности снижения давления со стороны России как импортера туркменского газа.

Одним из возможных вариантов развития транзитной роли Ирана является транспортировка туркменского природного газа через территорию Ирана и Турции дальше в Европу. Такой вариант, естественно, подразумевает высокий уровень политического сотрудничества и доверия между двумя странами, поскольку импорт энергоносителей является чувствительным вопросом для национальной безопасности. Таким образом, решение импортировать природный газ из Туркменистана, а в дальнейшем и из Азербайджана, также может рассматриваться как политическое решение иранского руководства, в дополнение к объективным экономическим причинам.

Реализация транзитной роли Ирана для туркменского газа является первым шагом для подключения к этому проекту самого Ирана, но уже в роли экспортера своего газа из южных районов. Такое подключение стало бы естественным решением в затянувшемся по политическим причинам проекте Набукко.

Реализации идеи транзита или реэкспорта Ираном туркменского газа в Турцию и Европу способствует тот факт, что Иран экспортирует газ в Турцию в объеме 6 млрд. куб. м ежегодно. И хотя поставки газа в Европу требуют значительно больших объемов, ныне существующая техническая база и опыт сотрудничества Ирана и Турции в этой сфере могут быть успешно использованы для реализации проекта Набукко [2, p.15-16].

Помимо Турции, Иран экспортирует природный газ также и в Армению, получая взамен электричество.

Таким образом, Иран играет в регионе Центральной Азии и Кавказа роль одновременно импортера и экспортера энергоресурсов, а также имеет потенциальную возможность стать реэкспортером (прямым или по соглашениям «своп») и транзитным государством.

Роль Ирана в развитии энергетического сотрудничества в регионе может быть расширена благодаря использованию более сложных схем сотрудничества, чем просто торговли энергоресурсами. Например, Турция и Иран обсуждают возможность создания зоны свободной торговли на ирано-турецкой границе в районе озера Ван. Идея заключается в том, чтобы привлечь иностранные инвестиции для промышленных проектов в этой зоне, в результате чего возникла бы потребность в энергетических и сырьевых ресурсах из Ирана. Предполагается, что товары, произведенные в этой зоне свободной торговли, будут поставляться в Ирак и Пакистан из турецкого приграничного с Ираном пункта Капикой по иранской железной дороге.

Такое расширение возможностей энергетического сотрудничества основывается на значительных достижениях региональных стран в развитии транспортной инфраструк-

туры. Начиная с 1990-х годов идея восстановления древнего Шелкового пути реализуется в развитии сухопутных и морских соединений между странами Евразии. Основная цель заключалась, как и в древние времена, соединить Европу с Китаем. Хотя успешное развитие морского транспорта, основанного на стандартном интермодальном контейнере (20- и 40-футовом), обеспечило легкий, дешевый и относительно быстрый способ транспортировки грузов по всему миру, все же сохраняется потребность в альтернативе морскому транспорту, который имеет свои естественные ограничения и риски.

Сообщение между Европой и Азией может быть реализовано в три способа: 1) через территорию России, 2) по Черному морю (паромные линии Украина – Грузия и Болгария – Грузия), и 3) через территорию Турции. Все три направления могут в дальнейшем столкнуться с проблемой ограниченности паромного транскаспийского сообщения (за исключением прямого железнодорожного или автомобильного транспортного сообщения через Россию, что не является надежным вариантом из-за сезонных погодных условий).

Однако ограничения каспийский паромных линий можно избежать, если использовать южный коридор Трансазиатской железной дороги. Этот коридор соединяет китайский порт Ляньюньган с иранским портом в Персидском заливе Бандар-Аббасом, а также с черноморскими и средиземноморскими портами по маршруту Тегеран – паром о. Ван – Анкара – Стамбул [5]. Эта железная дорога начала действовать благодаря железнодорожным сообщениям между Туркменистаном и Ираном (Теджен – Сарахс), а также Казахстаном и Китаем (Дружба – Алашанкоу). Это позволило странам Центральной Азии получить выход к Тихому, Атлантическому и Индийскому океанам, что подтвердили представители Туркменистана, Узбекистана, Ирана, Катара и Омана во время подписания соглашения о транзите грузов по этому маршруту [6].

Северные направления железнодорожных маршрутов из Европы в Азию соединяют Россию с Персидским заливом по пути Баку – Астара – Рашт – Казвин – Тегеран – Бафк – Бандар-Аббас.

Транспортный коридор Европа – Кавказ – Центральная Азия (ТРАСЕКА) изначально был задуман как аналог Шелкового пути через Каспийское море, т.е. в обход Ирана. Однако, ограничения паромного сообщения на Каспии не позволяют этому маршруту обрести задуманное значение в обеспечении транспортных нужд Евразии.

Возможным выходом из ситуации является включение территории Ирана для параллельных маршрутов ТРАСЕКА. Учитывая отличия в стандартах железнодорожной колеи Азербайджана и Туркменистана, с одной стороны, и Ирана – с другой, наиболее оптимальным маршрутом ТРАСЕКА, включающем Иран, является путь из Европы через Турцию в Иран (соединение Капикой – Рази), а далее в Туркменистан.

Таким образом, проекты транспортного и энергетического сотрудничества в регионе Центральной Азии и Кавказа демонстрируют возможности для взаимовыгодного сотрудничества всех стран региона с дальнейшим развитием этого сотрудничества за пределы региона. Так, Иран сотрудничает в этих сферах с ведущими поставщиками, потребителями и транзитерами энергоресурсов, а также способствует транспортным связям стран, удаленных от морских путей. Такая позиция позволяет Ирану естественным образом избежать угрозе изоляции со стороны ведущих стран, выступающих против иранской ядерной программы. Отличительным является то, что партнерами Ирана в таких международных проектах являются страны, не поддерживающие отношений между собой (Армения, с одной стороны, и Азербайджан и Турция – с другой).

Транзитный потенциал и существующий опыт регионального сотрудничества Ирана позволяет говорить, что реализация таких проектов, как Набукко и ТРАСЕКА, зависит в большой степени от включения Ирана в эти проекты.

Список источников:

1. BP Statistical Review of World Energy June 2011. – London: BP p.l.c., 2011. – 48 p.
2. Brill Olcott M. International Gas Trade in Central Asia: Turkmenistan, Iran, Russia and Afghanistan / Working Paper #28. – Stanford University, James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, May 2004. – 40 p.
3. BBC News. – 06.01.2010.
4. Tehran Times. – 14.01.2010.
5. Parkash M. Connecting Central Asia: A Road Map for Regional Cooperation. – Asian Development Bank, 2006. – P. 12.
6. Mehr News. – 27.04.2011.

*Сапсай А.П.**

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ «СУСІДІВ СУСІДІВ»: МІСЦЕ ЄВРОПИ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

На сучасному етапі об'єднана Європа виходячи з власних економічних можливостей та географічної наближеності є одним з найбільших та найперспективніших зовнішніх гравців в регіоні Центральної Азії. У 2007 році Європейський Союз сформував єдину політичну стратегію відносин з країнами регіону. Станом на 2010 рік – з набранням чинності угод про партнерство та співробітництво (за виключенням Туркменістану) – завершився довготривалий процес інституціоналізації двосторонніх відносин ЄС з країнами Центральної Азії. Одночасно регіон Центральної Азії було умовно визначено з боку ЄС як останню «четверту зону» європеїзації постсоціалістичних країн [1, с. 278]. Виходячи з відповідної ідентифікації основна увага автора буде присвячена європеїзації як аналітичній концепції, що використовується з метою дослідження змін у внутрішніх структурах та політичній лінії держав у відповідь на політичні кроки та практичні заходи, які інституціоналізуються на європейському рівні. Наразі певні аспекти європеїзації країн Центральної Азії в рамках їх взаємодії з Європейським Союзом вже висвітлені в працях таких дослідників, як: Болгова І. [2], Боровіков С. [3], Джекшенкулов А. [4], Ісаєв К. [5], Казанцев А. [1], Лаумулін М. [6], Парамонов В. [7], Плюснін Ю. [3], Собянін А. [3]. Зі свого боку, основним завданням в даній роботі автор ставить з'ясування ступеню сприйняття державами Центральної Азії європейських норм та цінностей, а також і тих ключових факторів, що впливають на рівень відповідного сприйняття.

З'ясування ступеню сприйняття державами Центральної Азії європейських норм і цінностей є особливо важливим з початку практичної реалізації ЄС концепції «Ширша Європа» оскільки відмова Союзу навіть від розгляду перспективи членства цих держав в інтеграційному об'єднанні позбавляє останніх стимулів для будь-яких внутрішніх «європеїзаторських» реформ. Більше того проблема ускладнюється тим фактом, що на відповідні держави не розповсюджується й сама програма сусідства (ЄПС). По відношенню до центральноазійських держав сьогодні відповідним продовжує зберігатися використання терміну "сусіди сусідів" Європи. Іншим аспектом окресленої проблеми є те, що як і впродовж періоду 1990-х років, сьогодні європеїзація як така продовжує носити половинчастий характер з точки зору поширення європейських цінностей та впровадження європейських інститутів переслідуючи при цьому мету лише збереження і зміцнення стабільності в регіоні та забезпечення безпеки торгівельно-економічних відносин ЄС на його південно-східному фланзі.

Протягом 1990-х років Європейський Союз концентрував відносини з Центральною Азією використовуючи зовнішньополітичні інструменти, що знаходилися у розпорядженні Європейської Комісії [2]. Розвиток співробітництва розглядався перш за все з точки зору забезпечення економічних інтересів Європи. На перший план були винесені проекти енергетичної та транспортної взаємодії. Головними механізмами європейської політики в

* кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

регіоні стали програми ТАСІС, ТРАСЕКА, ІНОГЕЙТ, провідне місце в яких займала комунікаційно-енергетична складова.

Починаючи з другої половини 1990-х років всі країни Центральної Азії (за винятком Туркменістану), стали проявляти активність і в плані інституційного співробітництва з Євросоюзом. Важливим кроком в цьому напрямі став вступ до Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). У 1999 році набрали чинності угоди про партнерство та Співробітництво між ЄС та Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном. У 2010 році набрала чинності Угода про партнерство і співробітництво між ЄС і Таджикистаном.

Після 2004 року в своїй центральноазіатській політиці ЄС починає виходити за межі традиційної допомоги в справі регіональної стабілізації та розвитку економічних відносин. Все більшого значення починає набувати політичний аспект відносин та поширення окремих принципів *acquis communautaire*. Зокрема в жовтні 2007 року Євросоюз прийняв відносно Центральної Азії політичну стратегію, стала відокремленою від програми економічної допомоги на 2007 – 2013 роки.

Не зважаючи на поступове наповнення та розширення сфер співробітництва ЄС з країнами Центральної Азії (ЦА) європеїзація останніх загалом залишається слабкою та розмитою. В складній геополітичній системі координат регіону, відповідна розмитість може бути пояснена, з одного боку, сукупністю впливу альтернативних центрів сили, а, з іншого, значенням та дією в регіоні формальних та неформальних інститутів, що створюються і підтримуються відповідними центрами. В цьому відношенні основними гравцями, що поряд з Європейським Союзом впливають на розвиток відносин та пріоритетів держав ЦА виступають Росія, Китай, США, Туреччина та Індія. Вплив останніх супроводжується конструюванням та впровадженням в регіоні бажаного для себе комплексу правил, процедур і норм поведінки в політико-адміністративній, науково-технологічній та культурно-цивілізаційній площинах розвитку.

Ключовими гравцями, що набирають власний потенціал і вплив в регіоні сьогодні є Російська Федерація та Китайська Народна Республіка. Вплив останніх на розвиток центральноазіатських країн може бути прослідковано одночасно в політичній, економічній та культурних площинах. Натомість Європа, порівняно з Росією та Китаєм, не має значного історичного та культурно-цивілізаційного досвіду взаємодії з країнами Центральної Азії. В цьому відношенні насамперед потрібно брати до уваги вже накопичений потенціал та інерційну динаміку відносин між країнами Центральної Азії та Російською Федерацією, що є можливими завдяки багаторічному розвитку та поглибленню економічних та соціокультурних зв'язків народів в межах Радянського Союзу. Користуючись на сучасному етапі відповідною історичною основою Росія робить активні спроби щодо реінтеграції пострадянського простору, використовуючи одночасно й нові інститути багатосторонньої взаємодії такі, як ЄврАзЕС, ОДКБ та ШОС. Зі свого боку Сполучені Штати, прагнучи отримати контроль над багатими енергоресурсами регіону, всіма силами намагаються запобігти спробам Москви знову згуртувати навколо себе колишні республіки.

Що стосується КНР, то рівень його сучасного впливу на країни ЦА аналогічним чином визначає історичне, етнічне та культурне єдине ціле, що було штучно порушене в період XVIII – XIX століть внаслідок здійснення експансій з боку Російської та Китайської імперій [1, с. 47]. На сьогоднішній день завдяки співробітництву в рамках ШОС Китай невинно посилює власну військово-політичну роль в регіоні.

На фоні культурно-цивілізаційного впливу КНР та РФ вплив європейської культури та ідентичності в регіоні ЦА є лише опосередкованим. Більше того було б коректнішим говорити не стільки про безпосередній західноєвропейський вплив, скільки про наявність

певного сегменту загальної прозахідної орієнтації країн регіону. Останнє передбачає можливість запозичення та впровадження ними таких універсальних принципів, як: 1) пріоритет прав індивіда; 2) становлення конкурентної (демократичної) політичної системи; 3) формування ринкової економіки. З іншого боку, сама специфічність соціально-політичних систем країн ЦА свідчить про складність запозичення відповідних принципів. В цьому відношенні принцип індивідуалізму суперечить наявному кланово-груповому укладу країн регіону. Становлення конкурентної демократії несе загрозу активізації ісламського радикалізму. Одночасно розвиток ринкової економіки гальмується наявною практикою особистого патронажу та втручання з боку перших осіб держав [1, с. 85].

За таких умов найбільш перспективними та очевидними напрямками, де європейські позиції конкурують з російськими і китайськими залишаються енергетичне та торгово-економічне співробітництво. Необхідність поглиблення економічної інтеграції країн ЦА з Європейським Союзом породжується низкою актуальних економічних проблем, які не можуть бути вирішені відповідними країнами поодино. Після першого періоду хаотичних реформ центральноазіатські держави перейшли до більш усвідомленого реформування своїх економік. В умовах наростаючої глобалізації та інтернаціоналізації виробництва, поглиблення міжнародного поділу праці поодино протистояти жорсткій конкуренції на світовому ринку сьогодні не може жодна країна. Це підштовхує до пошуку нових форм регіональної та міжрегіональної взаємодії, які забезпечували б стійкість розвитку зазначених країн у світовій економіці.

Пріоритетність для країн ЦА економічного напрямку взаємодії значною мірою пояснюється і науково-технологічною перевагою Європи та європейських компаній, особливо, що стосується співробітництва з такими державами як Німеччина, Франція і Великобританія [7]. Останній чинник визначає також і третю – науково-технічну царину зацікавленості країн ЦА у співробітництві з ЄС. Зокрема спільність для країн ЦА проблеми водовикористання басейнів річок Сирдар'ї та Амудар'ї, єдина екологічна система, а також загальна лінія газопроводів Газлі – Бухара – Ташкент – Чимкент – Алма-Ата слугують явним доказом пріоритетності поглиблення науково-технічного співробітництва.

В цілому економічна площина взаємодії наразі залишається найбільш привабливою як для Європи та так і для центральноазіатських держав. Після розпаду СРСР економічний вплив ЄС в регіоні невпинно підвищувався. Країни ЄС поступово почали виходити на перші позиції у фінансово-інвестиційній діяльності та у справі надання різного роду допомоги центральноазіатським країнам. Особливу зацікавленість як для Європи так і країн ЦА становить енергетичне співробітництво [2; 6]. З цього приводу окремі російські дослідники та експерти вказують саме на значимість існуючого сьогодні євразійського транзитного потенціалу. Зокрема зазначається, що вже функціонуюча система міжнародних транспортних коридорів вибудована саме для забезпечення потреб європейських ринків і, відповідно, поки, що мало враховує інтереси розвитку Китаю та інших азіатських держав. Одночасно, вона не дозволяє Росії та Казахстану як лідерам Центральної Азії подолати сировинну спрямованість власного економічного укладу і залишає їх залежними від достатньо вузьких та нединамічних європейських ринків [3]. Загалом залучення країн ЦА в роботу масштабної програми створення «транспортного коридору Європа – Кавказ – Азія» (ТРАСЕКА) визначає особливий інтерес останніх у розвитку необхідної з цією метою інфраструктури найкоротшого шляху з ЦА до портів Чорного моря та розширення доступу центральноазіатських країн до європейських ринків, поглиблення міжрегіонального співробітництва та залучення коштів міжнародних фінансових інститутів.

Разом з тим відсутність глибоких соціально-політичних та культурних зв'язків Європи з Центральною Азією, що обмежуються лише незначними історичними епізодами

багато в чому є поясненням того чому інтереси та позиції європейського бізнесу в регіоні ЦА сьогодні виглядають набагато менш яскраво вираженими і стійкими у порівнянні з інтересами й позиціями російських і китайських компаній. При цьому продовжує залишатися актуальним питання щодо сутності «стратегічної пріоритетності» регіону для Євросоюзу в умовах географічної віддаленості, відсутності бажаного транспортного сполучення, слабкої координації зусиль між самими європейськими державами та інститутами в Центральній Азії, а також недостатнього аналітичного та експертного супроводу зовнішньої політики ЄС відносно країн регіону.

В цілому можна стверджувати, що інтерес держав Центральної Азії до поглиблення співробітництва з Європейським Союзом, а головне їх готовність до певного ступеню абсорбції європейських норм і цінностей лежать в площині наступних геостратегічних інтересів.

По-перше, європеїзація достатньою мірою може вписуватися або відповідати концепції багатовекторної зовнішньої політики держав регіону. Іншими словами зміцнення позицій Європейського Союзу в Центральній Азії за рахунок інтересів та волі самих центральноазіатських держав є бажаним виходячи з ключової вимоги багатовекторності – створення противаг – протидії надмірному впливу США, Росії та КНР.

По-друге, європеїзація країн ЦА в межах поглиблення економічного співробітництва з ЄС є вигідною та бажаною з точки зору необхідності отримання доступу цими країнами до передових технологій, отримання інвестицій та різного роду допомоги, а також формування (як можливий результат) комунікаційних та технологічних ланцюгів.

По-третє, реалізація Євросоюзом проекту європеїзації держав ЦА у вигляді науково-технологічної та торгівельно-економічної уніфікації є перспективним з точки зору формування необхідних підвалин та можливого «переливу» інтеграції в інші інтеграційні кластери чи сфери суспільного життя.

Література:

1. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия. – М.: Издательство «МГИМО - Университет», 2008. – 381 с.
2. Болгова И.В. Политика ЕС в Закавказье и Центральной Азии. Истоки и становление. М.: Навона, 2008. – 184 с.
3. Собянин А., Боровиков С., Плюснин Ю. Кластеры промышленного развития СТЕК как основа сотрудничества в треугольнике ЕС — ЕврАзЭС — КНР // Перспективы Центральной Азии как транзитного моста между Европой и Китаем. 3б. материалов междунар. конференции. (26 апреля 2005 г.). – г. Алматы, 2005. – режим доступа: <http://www.kisi.kz/img/docs/664.pdf>
4. Джекшенкулов А. О роли Запада в Центральноазиатском регионе // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. - № 2 (8). – С. 45 – 50.
5. Исаев К. Республика Казахстан и Европейский Союз: основные этапы сотрудничества за 15 лет независимости Казахстана // Республике Казахстан 15 лет: достижения и перспективы: мат. науч.-практ. конф. (28 нояб. 2006 г.). — Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2007. – С. 48 – 62.
6. Лаумулин М. Казахстан и Запад: Ретроспектива отношений в 1990-е гг. // Центральная Азия и Кавказ. – 2000. - № 2 (8). – С. 50 – 78.
7. Парамонов В. Россия, Китай и Европа в Центральной Азии: к новым задачам на повестке дня Евросоюза // Интернет-журнал «Новое восточное обозрение». – режим доступа: <http://journal-neo.com/?q=ru/node/8131>

8. Зиядуллаев Н. Государства Центральной Азии в меняющемся мире. Энергетическая составляющая региональной экономики // Экономические стратегии – Центральная Азия. – 2007. - № 3. – С. 12 – 23.

Шаповалова А.И.*

СТРУКТУРНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЕВРАЗИИ ДЛЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассматривается структурное значение интеграционных процессов в Евразии для европейской системы международных отношений. Для этого анализируется влияние этих процессов на статусные характеристики ведущих центров силы, эволюцию взаимодействия между ними и баланс в сопредельных региональных комплексах, прежде всего в пространстве Восточной Европы.

Ключевые слова: Евразийский Союз, интеграция, Россия, Европейский Союз, Восточное партнёрство, европейская идентичность.

The article examines the structural implications of integration in Eurasia for the European system of international relations. In order to determine them the author analyzes the effects this pattern of integration has upon international standing of the leading European powers, evolution of interaction between them and adjacent regional balances, above all, balance in Eastern Europe.

Key words: Eurasian Union, integration, Russia, European Union, Eastern Partnership, European identity.

В статті розглядається структурне значення інтеграційних процесів в Євразії для європейської системи міжнародних відносин. Для цього аналізується вплив цих процесів на статусні характеристики провідних центрів сили, еволюцію взаємодії між ними та баланс у суміжних регіональних комплексах, насамперед у просторі Східної Європи.

Ключові слова: Євразійський Союз, інтеграція, Росія, Європейський Союз, Східне партнерство, європейська ідентичність.

Интенсификация интеграционных процессов на пространстве СНГ на базе евразийского проекта представляет собой знаковый тренд для европейской политики. Очередное возвращение к этому проекту в период, когда политика «перезагрузки» отношений между Россией и Западом, достигнув своих основных целей, постепенно идёт на убыль, указывает на то, что шансы на достижение системного компромисса между ведущими центрами силы в Европе практически исчерпаны. Процессы на структурном уровне европейской системы развиваются в русле закрепления статус-кво между ключевыми игроками, стимулируя их к удержанию имеющихся преимуществ и созданию политических и экономических «блокаторов», препятствующих односторонним сдвигам в сложившемся балансе. В подобных условиях эпицентр трансформационной динамики переносится на

* кандидат политических наук, преподаватель кафедры внешней политики и дипломатии Дипломатической академии Украины при МИД Украины

региональный уровень европейской системы, наиболее явственно проявляясь в региональных пространствах с наименьшей степенью структуризации. Однако, при сохранении общей амбивалентности базового континентального уровня европейской системы, изменение сложившихся региональных балансов требует ещё более действенных и устойчивых форм консолидации, способных преодолеть инерцию укоренившихся в них преимущественно конфликтных структур.

Интеграция как наиболее устойчивая форма консолидации государств и обществ сама по себе может генерировать дополнительный структурирующий эффект, но его масштаб и трансформационный потенциал для конкретной системы международных отношений варьируется в зависимости как от особенностей собственно конкретного интеграционного объединения, так и от сопутствующих факторов, в первую очередь свойств международной среды, в которой оно функционирует.

Среди примечательных особенностей создаваемого интеграционного объединения (Таможенного / Евразийского Союза) следует упомянуть узкий состав участников, сравнительную замкнутость, выраженную в выстраивании внешнеэкономических барьеров, прогрессирующую нормативную конвергенцию, ограниченную пока что рамками отдельных практических сфер, и внедрение элементов наднациональности. Во многом эти особенности обусловлены характером интеграционной политики России и задачами, которые она призвана решать на данном историческом этапе. В нынешнем контексте они отражают стремление к достижению наибольшей возможной степени внутренней консолидации в рамках интеграционного объединения для ограничения внешнего давления. Причём в качестве катализатора подобной консолидации используется уже не только унаследованная из прошлых времён взаимозависимость некоторых отраслей экономики, но и возникшие в современный период в данном пространстве политические вызовы и риски, способные привести к дестабилизации внутренней обстановки в сопредельных государствах. В результате, в ходе реализации выдвинутых российским руководством интеграционных инициатив преобладает тенденция к обособлению от международной среды и минимизации воздействия внешних факторов, тогда как оказание обратного программирующего воздействия на среду, хоть и является перспективной задачей для создаваемого объединения, но пока что остаётся «на втором плане» его повестки дня.

На первый взгляд, это вполне логично – сначала сформировать относительно целостное самостоятельное интеграционное образование, которое в дальнейшем сможет стать ядром для консолидации всего регионального пространства Восточной Европы и генерирования структурирующих импульсов для европейской системы в целом. Однако, достижение соответствующей степени сплочённости в рамках данного объединения само по себе требует преодоления центростремительных тенденций, свойственных пространству СНГ с момента его появления. Становление интеграционного сообщества в узком трёхстороннем составе с участием стран, наименее затронутых этими центростремительными тенденциями, возможно, позволяет на некоторое время избежать такой необходимости, но ни в коем случае не отменяет её. Для того, чтобы стимулировать качественные изменения во флуктуативном внешнем окружении, России нужна более устойчивая политическая и идеологическая платформа, нежели экономически обоснованная двусторонняя солидарность с традиционными партнёрами. Иными словами, Евразийский Союз сможет преодолеть давление структурных факторов только тогда, когда он сам станет структурным фактором, способным задавать конфигурацию регионального и континентального пространства. И это означает, что выполнять эти две задачи – обеспечивать внутреннюю консолидацию и генерировать структурирующие импульсы для системы – ему придётся одновременно.

Что касается свойств международной среды, то нужно отметить, что продвижение интеграционных инициатив в Евразии происходит в условиях упомянутой консервации стратегически амбивалентного характера континентальной структуры с множественностью кооперативных и конкурентных линий, ни одна из которых не детерминирует её направленность. Это сопровождается также нарастанием турбулентности экономических и политических процессов в Европе, снижением общей структурности целостности европейской системы, релятивизацией существующих кооперативных механизмов и расширением форм дифференциации, основанных на нормативных принципах.

Процесс «перезагрузки» отношений между тремя ведущими центрами силы Европы – Европейским Союзом, Россией и Соединёнными Штатами – не привёл к полноценной координации их политических стратегий, а свёлся к селективному торгу вокруг отдельных практических аспектов их двустороннего сотрудничества, тогда как концептуальные подходы к развитию отношений остались без фундаментальных изменений. Частично это связано с объективными обстоятельствами, в частности с необходимостью форсированными темпами найти оптимальные формулы для взаимодействия в острых для одного или нескольких партнёров вопросах – ведении операции в Афганистане, переговорах о ядерной программе Ирана, строительстве системы противоракетной обороны и т.д. Но не в меньшей степени это обуславливалось и субъективными факторами. Предыдущий период 2003-2008 годов ознаменовался не просто восходящим нарастанием конфронтации между Россией и Западом, а возрастающим утверждением в сознании западного сообщества своего культурного и политического разрыва с Россией (что в значительной мере стало следствием определённых внутренних процессов в рамках западного сообщества, нежели собственно поведения России [1, р. 36]). Подобное восприятие повлекло за собой неготовность западных государств рассматривать даже гипотетическую возможность далеко идущего политического сближения с Россией. В свою очередь, в российском руководстве также укрепилось понимание того, что качественных трансформаций в отношениях с Западом ожидать не стоит, и что нужно воспользоваться нынешним смягчением напряжённости для достижения прогресса хотя бы на тех практических направлениях, где наблюдается наличие взаимного интереса. В результате, уровень амбиций и ожиданий от нынешнего исторического этапа существенно снизился, что позволило конструктивно урегулировать некоторые спорные вопросы (вступление России в ВТО, согласование совместных шагов для перехода к безвизовому режиму), но в то же время затормозило диалог по наиболее чувствительным концептуальным аспектам взаимоотношений. Поэтому говорить о долговременной стабилизации взаимодействий между европейскими центрами силы не приходится.

Описанные тенденции неоднозначным образом влияют на способность евразийского интеграционного проекта стимулировать структурные трансформации на общесистемном и региональном уровнях. Значение существующих и перспективных форм интеграции в Евразии для структуры европейской системы определяется тем, как они влияют на:

- а) статусные характеристики ведущих центров силы;
- б) взаимодействие между ведущими центрами силы, его конфигурацию и направленность;
- в) баланс в сопредельных региональных комплексах, прежде всего в пространстве Восточной Европы;
- г) характер процессов, задающих структуру европейской системы.

В аспекте влияния на статусные характеристики ведущих центров силы евразийская интеграция отличается двойственным значением. С одной стороны, происходит прида-

ние будущему Евразийскому Союзу номинальных признаков полноценного обособленного альтернативного интеграционного полюса, аналогичных тем, которыми на данном этапе обладает Европейский Союз. Этот процесс можно назвать формальной «рамочной» симметризацией, когда создаются формальные и институциональные основы субъектности, сопоставимые с субъектностью другого ведущего центра силы Европы. С другой стороны, до тех пор, пока эти формальные рамки не будут наполнены соответствующим содержанием, евразийское объединение будет оставаться лишь интеграционным подкреплением российского стратегического и энергетического потенциала. И насколько оно сможет усилить позиции России в пространстве СНГ и в Европе в целом, будет зависеть в первую очередь от того, как Россия сможет сообразовать свои стремления и ожидания от данного проекта с экономическими и политическими ресурсами, которые она готова вкладывать в его реализацию.

Нужно признать, что ключевым критерием успеха и для России, и для Евразийского Союза будет степень аттрактивности нового объединения. Ведь в случае Европейского Союза главной составляющей его ведущего положения в европейской системе выступает его качество основного аттрактивного центра или полюса притяжения для многих акторов этой системы. Можно долго перечислять причины подобной привлекательности, но все они сводятся к возможности усиления собственных позиций и получения определённых преимуществ – экономических в виде доступа на общий рынок, статусных в виде признания своей роли и идентичности или политических в виде приобретения дополнительных рычагов влияния.

Россия до недавних пор ни сама по себе, ни в рамках создаваемых ею многосторонних проектов серьёзной аттрактивностью даже для своих ближайших соседей не обладала. Преимущества, которые могло принести сотрудничество с Россией, они при желании получали в формате двусторонних взаимодействий, не выказывая особого энтузиазма проявлять солидарность с Москвой по вопросам стратегического характера. Именно этот факт в своё время стимулировал российское руководство перейти к более наступательному, но менее масштабному варианту политики в «ближнем зарубежье», нацеленному прежде всего на получение прямого контроля над конкретными стратегическими объектами инфраструктуры. Однако, это привело к другой крайности российской внешней политики – её прагматизации, коммерциализации и «маркетизации», порождённой конфликтом между стремлением к получению геополитических и геоэкономических выгод и неготовностью брать на себя крупные затраты по оплате расходов потенциальных союзников [2, с. 136]. Это сопровождалось снижением уровня амбиций российской политики на постсоветском пространстве, становлением избирательного подхода к развитию сотрудничества со странами СНГ, пересмотром ожиданий в отношении политических элит сопредельных стран и сужением спектра стимулов, которые Москва была готова им предоставить в обмен на репрезентацию лояльности. И хотя именно в этот период был дан новый импульс интеграционным процессам на пространстве СНГ, их размах был существенно ограничен из-за неготовности России (и некоторых других участников) переходить к более тесным формам интеграции, требующим частичного отказа от права самостоятельно распоряжаться собственными экономическими преимуществами. Как следствие, из-за подобной «скупой» позиции Россия оказалась в положении «заурядного» крупного игрока, преследующего свои эгоистические интересы, а не регионального гегемона, готового взять на себя риски и ответственность за поддержание стабильности в пространстве СНГ [3].

Вопрос о том, готова ли и способна ли нынешняя Россия играть подобную роль хотя бы в рамках Евразийского Союза, на данный момент остаётся открытым, а вместе с ним

и вопрос о степени аттрактивности данного проекта. И хотя некоторые аналитики утверждают, что Евразийский Союз это «первая попытка поставить интеграционные процессы на экономически разумные рельсы и привлечь партнеров конкретными выгодами» [4], делать выводы в отношении эффективности этой тактики пока рано. Нельзя не отметить, что, взяв за основу нормативную и институциональную модель ЕС, Россия в определённой мере приняла и статусные ограничения, присущие данной модели, но даже в случае успешного её перенесения на постсоветскую почву (что само по себе не гарантировано), она вряд ли автоматически повысит аттрактивные качества России, потому что такая модель может предоставлять только экономические преимущества в виде доступа к общему рынку, тогда как её преимущества политического и статусного характера далеко не самоочевидны.

Из этого можно заключить, что значение евразийской интеграции для статусных характеристик России как центра силы в Европе пока что весьма относительно. Интеграция может использоваться российской дипломатией как элемент внешнеполитического позиционирования, но для качественных сдвигов в положении России в европейской системе политического потенциала у неё недостаточно, что, впрочем, не исключает, его развития с течением времени при условии вложения нужных политических и экономических ресурсов.

Что касается влияния евразийской интеграции на взаимодействие между ведущими центрами силы, то в этом аспекте также нет автоматической линейной зависимости. С одной стороны, образование подобного объединения само по себе неизбежно усугубляет имманентный дуализм европейской системы и увеличивает политические и институциональные разрывы между Россией и Западом. Но с другой стороны, данный проект рассчитан на то, что эти разрывы могут выступить катализатором сближения между двумя частями европейского континента, поэтому изменения, сопряжённые с его оформлением, не являются необратимыми, а сам он не может рассматриваться как фактор окончательного закрепления новой биполярности в Европе. Кооперативные опции для консолидации континента сохраняются, но их политическая и практическая «цена» значительно возрастает. Теперь Запад не сможет имитировать сближение с Россией благодаря «косметическим процедурам» или бутафорским проектам, лишённым реального политического эффекта, равно как и не сможет игнорировать лидерскую роль России на пространстве СНГ.

Тем не менее, по ряду причин проект Евразийского Союза вряд ли способен в полной мере выполнять как функцию геополитического «разделителя», так и функцию катализатора сближения. Во-первых, в силу своих внутренних характеристик он не создаёт критическую массу взаимосвязей, которые бы оказывали серьёзное давление на Запад, стимулируя его к кардинальным сдвигам в существующей конфигурации. Это позволяет Западу нивелировать значимость создаваемого объединения и продвигать собственные форматы взаимодействия с его участниками в обход коллективных структур.

Во-вторых, внешняя политика России со второй половины 90-х годов представляет собой вариативную комбинацию трёх главных направлений, которые можно условно назвать западным, постсоветским и азиатским. Неизменная приоритетность западного направления часто заставляла российское руководство ради достижения нужных результатов идти на уступки за счёт своих позиций на других направлениях, используя их таким образом в качестве предметов торга с западными государствами. Последние, в свою очередь, также нередко ставят прогресс в отношениях с Россией в зависимость от изменения её роли в решении актуальных политических вопросов, одним из недавних примеров чего

выступает обусловленность перехода к новым формам диалога с Евросоюзом созданием возможностей для урегулирования приднестровского конфликта. В отношении Евразийского Союза такая тактика Запада может серьёзно повлиять на степень его внутренней консолидации. В этом плане индивидуальное вступление России в ВТО стало демонстрацией того, что и вопросы, касающиеся данного интеграционного проекта, при необходимости могут выступать предметом торга с Западом или давления на него. Поэтому как ни пытается Кремль заявлять об абсолютной приоритетности евразийской интеграции на данном этапе, этот процесс всё равно будет иметь прежде всего инструментальную ценность для российской дипломатии, причём как во взаимодействии с Западом, так и даже в большей степени во взаимодействии с партнёрами на пространстве СНГ. Это означает, что в отношениях между ведущими европейскими центрами силы интеграция в Евразии пока является не столько независимой переменной, сколько одним из множества своеобразных медиаторов – факторов, которые могут использоваться заинтересованными игроками для влияния на континентальную и региональную конфигурацию.

И здесь важно учитывать тот факт, что каждый из ведущих центров силы по-своему заинтересован в геополитической консолидации континента и преодолении фрагментации его восточной части. В случае России и Евросоюза этот интерес присутствует довольно явно вплоть до генерирования соответствующих дискурсов. В случае США он менее акцентирован, но всё равно американская верхушка осознаёт, что основной предпосылкой для способности США к глобальному вовлечению выступает стабильность и безопасность в Европе [5, р. 178]. В то же время модели подобной консолидации во всех трёх случаях существенно отличаются как по форме, так и по содержанию. И если в российской версии конечной целью этого процесса должно стать преодоление ситуации отстранения России от принятия европейскими институтами решений по затрагивающим её вопросам, то по версии Запада, задача заключается в устранении препятствий для расширения своего влияния, исходящих главным образом от России. При этом сложившийся на данном этапе баланс представляется США и ЕС как тактически приемлемый, поскольку позволяет сохранять свободу действий как в отношении сотрудничества с Россией, так и в отношении противодействия нежелательным проявлениям российского влияния. В таком контексте евразийский проект в нынешнем его виде воспринимается как ещё один раздражающий фактор, но не как непосредственное нарушение сложившегося баланса, поскольку пока что не приводит к значительному ослаблению западного влияния. Однако, при определённых условиях он может спровоцировать подобные последствия, поэтому во многих западных столицах его расценивают как вызов своим позициям в восточной части европейского континента.

Именно поэтому наиболее весомое значение евразийский интеграционный проект имеет для пространства Восточной Европы, на которое, собственно, он в первую очередь и направлен.

Современная Восточная Европа является довольно условной политической общностью, сконструированной под действием, с одной стороны, механизмов евроинтеграционной нормативной дифференциации, а с другой, закреплением некоторыми странами «общего соседства» своей европейской идентичности в качестве центрального элемента внешне-политического позиционирования. Придание этой довольно аморфной и разрозненной группе стран общих, хотя и сравнительно слабых, институциональных контуров происходит с иницированием Евросоюзом программы Восточного партнёрства, которая, несмотря на своё ограниченное практическое наполнение, довершила длящийся уже несколько лет до этого процесс сегментации восточной политики ЕС на два отдельных

уровня – политики в отношении России и политики в отношении стран Восточной Европы [6, р. 248]. Отсутствие эксплицитного интеграционного компонента на первом уровне и его наличие, пусть и в ограниченной форме, на втором создают эффект их «разнонаправленности», который делает невозможным или по крайней мере трудно реализуемым продвижение политики на обоих этих уровнях в единых формальных рамках.

Вместе с тем нужно признать, что, несмотря на привнесение извне некоего подобия общей платформы, политическая организация пространства Восточной Европы по-прежнему отличается высокой степенью флуктуативности и фрагментарности, возникших в ходе исторического развития в условиях постбиполярной системы международных отношений.

На первом этапе после окончания «холодной войны» структуризация современной Восточной Европы происходила под действием разломов и противоречий, сформировавшихся в период дезинтеграции СССР. Вследствие этого конфигурация данного пространства задавалась множественными и разноуровневыми эндогенными конфликтными линиями, образовавшимися как между новыми независимыми государствами, так и внутри этих государств. Это и привело к упомянутой аморфности и фрагментарности организации этой части европейского континента, что, тем не менее, не оказывало значительного влияния на континентальную структуру по причине периферийности и низкой степени включённости этого пространства в общесистемные процессы.

На этапе конца 90-х годов вокруг Восточной Европы начинает нарастать динамика конкурентных интересов и структурирующих импульсов, генерируемых ведущими центрами силы. На первых порах эти импульсы остаются ограниченными и направленными главным образом на избежание нежелательных сценариев развития в данном пространстве. В дальнейшем они приобретают более масштабные формы и нацелены уже на трансформацию тех или иных векторов его политического развития. Но при этом Восточная Европа остаётся сравнительно обособленным сегментом европейской системы, непосредственно не вовлечённым в логику системных противоречий ключевых центров силы.

С середины 2000-х годов наблюдается кардинальный поворот в геополитическом положении Восточной Европы: в результате целенаправленных действий со стороны как внешних игроков, так и участников данного пространства, сложившийся в нём расклад постепенно становится элементом общесистемного баланса между ведущими центрами силы европейского континента. Это объяснялось как стремлением отдельных представителей местных элит обеспечить себе более существенные преимущества во взаимодействии с ведущими центрами силы, так и стремлением последних изменить в свою пользу конфигурацию данного пространства. При этом сами восточноевропейские страны демонстрировали недостаточное понимание императивов и механизмов функционирования континентального баланса и склонность переоценивать собственную значимость для его поддержания. Поэтому вполне закономерно, что подобное втягивание в общесистемные противоречия на фоне усиления конфронтационных тенденций привело к нарастанию напряжения вокруг Восточной Европы, равно как и в её пределах. Проекция на восточноевропейский ландшафт базовых дисбалансов, сложившихся между ведущими центрами силы, способствовала ещё большему усилению его имманентной конфликтности, что в сочетании с усилением давления со стороны внешней среды стало толчком к эскалации ряда кризисных ситуаций, которые продемонстрировали шаткость и взрывоопасность равновесия в Восточной Европе (детальнее см. [7]).

В ходе анонсированного процесса «перезагрузки» отношений ведущие державы негласно придерживались курса на избежание одностороннего смещения баланса в Вос-

точной Европе, согласившись временно вынести противоречия, связанные с политикой в отношении данного пространства, за скобки для того, чтобы выработать оптимальные модальности взаимодействия между ними. Однако, сами эти противоречия, равно как и причины, их породившие, устранены не были, а главные вопросы относительно организации пространства Восточной Европы так и остались открытыми. Это побуждает ведущие европейские центры силы к интенсификации структурирующих импульсов по отношению к данному пространству с целью односторонними усилиями добиться становления более оптимальной, с их точки зрения, его конфигурации, пользуясь временным ослаблением его системного значения.

В русле этой логики Восточное партнёрство является целенаправленной попыткой одностороннего смещения баланса в восточноевропейском пространстве. Временные и географические рамки становления этого формата предопределяли серьёзность его последствий для отношений ЕС-Россия, а вместе с ними и для континентального равновесия в целом. Помимо рассмотренной выше сегментации восточной политики ЕС, вносящей дополнительный элемент размежевания России и стран Восточной Европы, тот факт, что данная инициатива была согласована Евросоюзом «по следам» конфликта на Кавказе 2008 года, способствовал её настороженному восприятию в Москве. Ещё более важным обстоятельством во временном аспекте является то, что реализация Восточного партнёрства осуществлялась в период провозглашения и кульминации политики «перегрузки» между Россией и Западом, когда значительно расширился спектр возможностей для пересмотра системной конфигурации путём диалога и консенсуса. Движение к претворению в жизнь данной инициативы в её первоначальном виде помешало ЕС воспользоваться этими возможностями, чем усугубило неопределённость между Россией и Евросоюзом в отношении баланса в Восточной Европе.

Стоит подчеркнуть, что Восточное партнёрство – довольно гибкий нормативный механизм, который сам по себе не меняет политический расклад в данном пространстве, но создаёт условия для его возможного изменения в будущем. В практическом измерении он стимулирует нормативную конвергенцию стран Восточной Европы с регуляторными правилами и стандартами ЕС, что в перспективе может привести к усилению их разрыва с Россией [6, р. 259]. В идентификационном измерении его эффект более заметен – во-первых, Восточная Европа постепенно перестала восприниматься как часть постсоветского пространства, а выделилась в относительно самостоятельный сегмент европейской системы, а во-вторых, европейская идентичность этих стран была частично признана Евросоюзом, вследствие чего она не только укрепилась как данность для других акторов, но и получила конкретное практическое воплощение в виде нормативной конвергенции и перспектив сближения с ЕС. Связка «европейская идентичность – инкорпорация норм ЕС – европейская интеграция» обрела для них вполне реальные, хоть и недостаточно чёткие, очертания.

В свою очередь, российской политике в отношении Восточной Европы также недостаёт последовательности. Кризис и остановка расширения НАТО вглубь данного пространства наряду с внутривнутриполитическими переменами в ряде его стран создали на некоторое время иллюзию устранения «внешних» препятствий для продвижения интересов России. Однако, вскоре стало очевидно, что для значимого усиления российских позиций необходимы более глубинные преобразования как по линии взаимодействия в данном пространстве с Евросоюзом, так и в рамках сотрудничества непосредственно с восточноевропейскими странами.

Проект евразийской интеграции переводит взаимодействие России с ЕС в плоскость прямой нормативной конкуренции, в ходе которой оба центра силы, фактически, навяз-

ывают странам данного пространства выбор между двумя взаимоисключающими формами интеграции (хотя, по большому счёту, ни одна из этих форм не означает полноценной интеграции). Это ощутимо усугубляет геополитическое положение этих стран и сужает до критического уровня пределы их внешнеполитического маневрирования, заставляя искать альтернативные механизмы сотрудничества, позволяющие смягчить экономические и политические риски подобного положения.

Главная проблема заключается в том, что ни Восточное партнёрство, ни Евразийский Союз не обладают достаточным потенциалом для оказания серьёзного влияния на укоренившиеся в Восточной Европе конфликты и противоречия, поэтому не несут кардинальных изменений для её политической организации. Они представляют собой ограниченные интеграционные механизмы, малоприспособленные для реструктуризации данного пространства вне более широкого политического диалога по вопросам фундаментального концептуального характера, но вместе с тем способные порождать производные политические последствия и, что наиболее важно в текущем контексте, исключать определённые опции внешнеполитического поведения стран Восточной Европы и развития событий в этом пространстве в целом. И тот факт, что оба эти механизма направлены не столько на качественную трансформацию структуры данного пространства, сколько на отстранение альтернативных центров силы от регулирования процессов в его пределах с использованием частичных интеграционных инструментов, ещё больше усложняет выработку компромиссных решений и даже реализацию самих этих инициатив.

В данной ситуации ключевой переменной во многом является позиция Евросоюза, который до недавнего времени демонстрировал решительную настроенность на выполнение задач, заявленных в концепции Восточного партнёрства, вопреки существующим политическим и практическим препятствиям. Перипетии последних месяцев в отношениях ЕС с Украиной поставили под сомнение реалистичность данной концепции, но несмотря на это, ЕС пошёл по пути ужесточения своей позиции и оказания давления на украинское руководство с целью возвращения отношений в согласованное нормативное русло. Насколько эта тактика оправдывает себя, можно будет судить лишь со временем, но некоторые европейские аналитические организации уже сейчас указывают на бесперспективность навязывания Украине подобной игры с нулевой суммой в виде взаимоисключающего выбора между зоной свободной торговли с ЕС или вступлением в Таможенный / Евразийский Союз [8, р. 61].

Что касается отношений России со странами Восточной Европы, то главной задачей Москвы на этом направлении выступает налаживание эффективного диалога по магистральным вопросам политической конфигурации европейского континента и роли друг друга в её трансформации. Наиболее предпочтительным результатом такого диалога могла бы стать выработка устойчивой традиции внешнеполитической координации между этими странами и Россией на двустороннем, а впоследствии и на многостороннем уровне. Но создание дополнительного давления на эти страны в виде евразийского интеграционного проекта скорее затрудняет, чем способствует выполнению этой задачи.

Базовой проблемой в этом плане является именно евразийская идентификация создаваемого объединения. Как уже говорилось выше, за прошедшие два десятилетия восточноевропейские государства целенаправленно декларировали в качестве ключевого элемента внешнеполитического позиционирования свою европейскую идентичность и даже добились частичного её утверждения. Причём платформой для конструирования их европейской идентичности послужило противопоставление их ментальным антиподам — неевропейскому, азиатскому Востоку, воплощением которого они более и менее открыто

признавали Россию. В подобных условиях любые действия или инициативы России, которые могут восприниматься как препятствие для реализации европейской идентичности стран Восточной Европы, будут неизменно сталкиваться с политическим сопротивлением независимо от того, какие экономические выгоды они несут. Понятно, что учитывая длительные тенденции к негативной стигматизации России в политическом дискурсе этих стран, присвоение российским действиям отрицательного значения может иметь место даже в тех случаях, когда это совершенно не соответствует действительности. Но такое значение никоим образом не должно исходить от самой России, тем более иметь явную артикуляцию.

В конце концов, российская дипломатия не должна задаваться целью оспорить европейскую идентичность своих западных соседей – это не только контрпродуктивно, но и малореалистично в нынешнем контексте. Вместо этого России необходимо сформулировать альтернативный смысл этой идентичности, связав её с другими практическими механизмами. В ответ на продвигаемую Евросоюзом дискурсивную конструкцию «европейская идентичность – инкорпорация норм ЕС – европейская интеграция» России нужно выдвинуть альтернативную концептуализацию этого вектора в виде триады «европейская идентичность – внедрение европейских технологий на основе исконных славянских ценностей – интеграция в общеевропейском масштабе». Это даст возможность сохранить в силе европейскую идентификацию Восточной Европы, изъяв из неё антироссийский компонент, а также ослабив монополию Евросоюза на определение критериев и смысла «европейскости».

Именно поэтому евразийская идентификация российского проекта представляется серьёзным препятствием для достижения прогресса на восточноевропейском направлении. Социокультурная и политическая аморфность, если не выхолощенность, этого понятия вместе с особенностями современного европейского контекста приводят к ещё большему укоренению в дискурсивной и политической структуре представления о неевропейской или даже антиевропейской природе России, подтверждая тем самым сложившиеся негативные стереотипы и внося дополнительную разделительную линию между Россией и Европой.

В итоге можно сказать, что Евразийский Союз, вероятно, может служить неким противовесом нормативной стратегии Европейского Союза, но, продвигаемый в качестве единственно возможной формы сближения стран Восточной Европы с Россией, он выступает скорее фактором дестабилизации и нагнетания напряжённости в двусторонних отношениях, нежели средством стимулирования конструктивных тенденций. Москве следует стремиться не «отыграть назад» те процессы, которые произошли в данном пространстве за последние двадцать лет (тем более, что это вряд ли возможно осуществить), а воспользоваться наметившимися предпосылками к трансформациям для установления более оптимальной конфигурации континентальной структуры.

В завершение стоит отметить, что структурное значение интеграции в Евразии, как и многих феноменов в международных отношениях, не задаётся автоматически, а определяется путём соотношения с действующими структурными параметрами системы и процессами, влияющими на эволюцию данных параметров. В своём нынешнем виде проект Евразийского Союза может спровоцировать некоторый сдвиг в сложившемся региональном балансе Восточной Европы, но оказать весомое структурирующее влияние на европейскую систему в целом он не способен. Поэтому России не стоит абсолютизировать этот проект в своей внешней политике, а в некоторые его аспекты вообще целесообразно пересмотреть, поскольку они могут стать реальным гандикапом для реализации рос-

сийских интересов. При этом нужно продолжать поиск параллельных форм политического партнёрства со странами Восточной Европы, направленных на налаживание эффективной взаимовыгодной внешнеполитической координации.

Литература

1. Haukkala H. A Norm-Maker or a Norm-Taker? The Changing Normative Parameters of Russia's Place in Europe / H. Haukkala // *Russia's European Choice* / T. Hopf (ed.). – Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2008. – P. 35-55.
2. Мошес А. Россия и «промежуточная» Европа / А. Мошес // *Pro et Contra*. – Июль-октябрь 2010. – С. 128-144.
3. Trenin D. Russia's Spheres of Interest, not Influence / D. Trenin // *The Washington Quarterly*. – October 2009. – Vol. 32, No. 4. – P. 3-22.
4. Лукьянов Ф.А. От осколку к целому / Ф.А. Лукьянов // *Огонёк*. – 05.12.2011. <http://www.globalaffairs.ru/redcol/Ot-oskolka-k-tcelomu-15385>
5. Sherr J. Russia: managing contradictions / J. Sherr // *America and a Changed World: A Question of Leadership*. – London: Wiley Interscience, 2010. – P. 162-184.
6. DeBardeleben J. Revising the EU's European Neighbourhood Policy: The Eastern Partnership and Russia / J. DeBardeleben // *Russian Foreign Policy in the XXI century* / R. Kanet (ed.). – London: Palgrave Macmillan, 2010. – P. 246-265.
7. Шаповалова А.И. Роль Восточной Европы в геополитической конфигурации европейского континента / А.И. Шаповалова // *Геополитика*. – 2011. – Выпуск X. – С. 56-68.
8. Judah B. Dealing with a Post-BRIC Russia / B. Judah, J. Kobzova, N. Popescu // *European Council on Foreign Relations Report No 44*. – November 2011. – 64 p. http://ecfr.eu/content/entry/dealing_with_a_post_bric_russia

*Шелест А.**

ЧЕРНОМОРСКИЙ РЕГИОН КАК ВЫЗОВ В СФЕРЕ БЕЗОПАСНОСТИ ДЛЯ УКРАИНЫ

Черноморский регион всегда играл особую роль во внешней политике Украины. Несмотря на то, что сотрудничество в Черноморском регионе было включено еще в «Основные направления внешней политики Украины» в 1993 году, Украина на деле никогда не использовала существующие возможности, никогда не чувствовала себя действительно морским государством. Политике Украины в Черноморском регионе всегда не доставало стратегического видения и последовательности. Она носила скорее спорадический характер, была спонтанна, и очень часто реакционная, а не проактивная.

Безопасность в расширенном регионе Черного моря является одним из основных элементов европейской безопасности, и Украина, как один из главных акторов в этом регионе, имела потенциал для объединения усилий различных государств и международных организаций для расширения сотрудничества в регионе. В 2005 году, сразу после Оранжевой революции, можно было говорить о региональных амбициях Украины, потенциале стать региональным лидером, и в сотрудничестве с другими сформировать систему региональной безопасности в Черноморском регионе. Однако, несмотря на краткосрочное оживление ГУАМ, а также попытку создания Содружества демократического выбора, Украина не использовала свои возможности эффективно. В результате нереализованных возможностей, Черноморский регион стал новым вызовом для Украины.

Существуют определенные угрозы и вызовы украинским национальным интересам и безопасности в Черноморском регионе. Большинство угроз могут быть определены как потенциальные, в то время, как вызовы – более чем реалистичные, и такие, которым не уделяется должного внимания.

Основные угрозы для украинской безопасности и национальных интересов в регионе Черного моря следующие:

1. Нерешенные конфликты (Нагорный Карабах, Приднестровье, Абхазия и Южная Осетия) и сепаратистские движения;
2. Повышение уровня угрозы терроризма;
3. Нелегальная миграция, когда Украина фактически становится санаторий зоной у границ ЕС;
4. Контрабанда и трансграничная организованная преступность;
5. Угроза территориальной целостности;
6. Этническая напряженность в приграничных районах с высокой концентрацией этнических меньшинств;
7. Экологические угрозы, такие как загрязнение окружающей среды, техногенные катастрофы, разливы нефти и т. д.;
8. Угрозы безопасности мореплавания.

* ведущий научный сотрудник регионального филиала Национального института стратегических исследований в г. Одессе

Среди вызовов мы можем назвать следующие:

1. Невозможность реализовать проект Черноморского транспортного кольца: этот проект ОЧЭС в течение многих лет не может быть реализован, так как некоторые участки дороги проходят по территории самопровозглашенных республик, где безопасность не может быть гарантирована. Однако не только конфликты мешают реализации этого проекта. Плохая инфраструктура, низкий уровень координации работы таможенных служб государств региона, а также визовые режимы влияют на ситуацию.

2. Неспособность обеспечить транспортировку энергоресурсов из Каспийского региона и России: в условиях нынешней энергетической политики России, решающее значение для экономики и безопасности Украины, а также Евросоюза имеет диверсификация источников энергии. Кроме того, экономика государств Черного моря и Европейского Союза зависят от безопасности маршрутов транспортировки энергоносителей.

3. Разорванные транспортные связи,

4. Нахождение Черноморского флота РФ в Севастополе,

5. Наркотрафик и торговля людьми,

6. Конкуренция с такими государствами, как Румыния и Турция, в первую очередь в экономической и энергетической сферах.

Украина все еще имеет потенциал, чтобы инициировать ряд проектов по созданию полноценной системы безопасности в бассейне Черного моря. Однако для наиболее эффективного его использования, Украина должна сотрудничать с другими государствами региона и международными организациями: с Европейским Союзом сконцентрироваться на вопросах экономической, энергетической безопасности и урегулирования конфликтов; с НАТО по вопросам борьбы с террористической деятельностью, с Россией, Турцией и Румынией уделять больше внимания вопросам безопасности судоходства, экологической безопасности, и безопасности транспортировки энергоносителей, с Грузией – реформам и активизированию работы ГУАМ.

Черноморский регион сегодня представляется набором проблем для Украины и ее внешней политики – проблемы упущенных возможностей и усиления конкуренции. Внешняя политика Украины в Черноморском регионе не будет иметь успеха, пока этот регион не будет рассматриваться как сложная и взаимосвязанная система, а не набор двусторонних отношений. Для Украины пришло время разработать независимую политику безопасности в Черноморском регионе, с учетом новых тенденций и собственных национальных интересов.

*Шишкина О.В.**

ИНТЕГРАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА РОССИИ В 2000-Е ГОДЫ. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Россия в силу своего особого геополитического положения и размеров неизбежно рассматривается государствами постсоветского пространства как ключевой игрок всего европейского региона. Интеграционную политику России в последние два десятилетия можно разделить на два этапа. Первый был вызван, преимущественно, стремлением урегулировать процесс распада СССР, т.е. он способствовал созданию правовых рамок для дезинтеграции. Интеграция в традиционном, европейском понимании этого слова, с передачей части государственных полномочий на наднациональный уровень на этом этапе государствам СНГ малоинтересна, как любым государствам, которые лишь недавно обрели независимость. В начале 90-х гг. 20 века лишь Беларусь заявляет о своей заинтересованности в сближении с Россией, что вылилось в создание Таможенного союза этих государств в 1995 году.

В 2003 году к восточноевропейским и закавказским государствам повернулся лицом второй крупный региональный лидер – Европейский союз – и международные отношения на восточноевропейском фланге СНГ из обрели динамику. Начинается второй этап интеграционной политики России. В 2003 году в Ялте между Россией, Беларусью, Казахстаном и Украиной подписываются документы о создании Единого экономического пространства (ЕЭП), которое зам. Премьер-министра России В.Б. Христенко образно назвал последним шансом «выйти замуж» [1], в 2007 году начинает обретать реальные черты учрежденное за 7 лет до этого Евразийское экономическое сообщество (ЕврАзЭС). В соответствии с традиционными этапами экономической интеграции документы ЕврАзЭС 2007 года [2] прописывают переход от зоны свободной торговли к таможенному союзу и единому экономическому пространству и сроки этих этапов. Соглашения 2007 года стали несомненным прорывом для интеграции на пространстве СНГ, объединив три из четырех наиболее экономически развитых государств СНГ – Россию, Беларусь и Казахстан. В них, однако, не было Украины, по-прежнему не готовой расстаться с частью своего суверенитета и призрачными перспективами евроинтеграции ради еще более туманной общей выгоды в компании государств СНГ.

Начиная с 2003 года на так называемых «общих соседей» [3], как из рога изобилия, сыпались инициативы со стороны России и Европейского союза: Европейская политика соседства и Восточное партнерство, ЕЭП России, Беларуси, Казахстана и Украины, Таможенный союз и Единое экономическое пространство ЕврАзЭС. Однако ни России, ни ЕС не удалось сделать свои инициативы достаточно привлекательными, чтобы объединить в рамках единого внешнеполитического подхода три восточноевропейских государства СНГ – Беларусь, Молдову и Украину. ЕС изначально отказался признавать партнеров по политике соседства и Восточному партнерству кандидатами на полноценное членство в ЕС, а Россия, не снижая цен на энергоресурсы, сохраняла свое внешнеполитическое ви-

* кандидат политических наук, преподаватель кафедры международных отношений и внешней политики России Московского государственного института международных отношений (Университета)

дение этих государств как части государств СНГ, т.е. в одной компании со среднеазиатскими Казахстаном, Киргизией, Таджикистаном, Туркменистаном и Узбекистаном.

Не вдаваясь в сложности претворения в жизнь интеграционных инициатив Европейского союза, хотелось бы отметить некоторые особенности российской интеграционной политики, которые могли бы объяснить причины успехов и неудач на европейском направлении.

1. России приходилось действовать в условиях постоянной конкуренции с Европейским союзом. Сравнение с самого начала было не в пользу России, причем это касалось не столько ее интеграционных инициатив по отношению к партнерам в СНГ, сколько того, как она воспринималась в постсоветских государствах. В начале 90-х Россия как правопреемница СССР олицетворяла собой прошлое, а в роли светлого будущего представлялся зарождающийся, но уже процветающий Европейский союз. С приближением ЕС к границам постсоветского пространства в 2000-е годы это восприятие лишь усилилось. Внешнеполитический фон стал более благоприятным для российских инициатив лишь после начала мирового финансово-экономического кризиса 2008-2011 гг., когда очевидными стали экономические трудности ЕС.

2. Интеграция для России – это способ смягчить последствия мировых экономических кризисов и попытка закрепить за собой ускользающее лидерство в регионе. Государства постсоветского пространства, особенно восточноевропейские государства СНГ понимают это по-своему, называя стремление к лидерству «имперскими амбициями».

3. Лишь с середины 2000-х гг. (и во многом благодаря Украине) в России сложилось понимание того, что политических и торгово-экономических партнеров «общие соседи» будут выбирать исходя не из «исторически сложившихся связей», а из преимуществ, которые им может принести тот или иной партнер.

4. Недостаток финансирования российских интеграционных инициатив компенсируется отсутствием требований к странам-партнерам по осуществлению непопулярных внутривнутриполитических реформ. С российской стороны единственным условием участия в интеграции является дружественная политика по отношению к России и поддержка российских внешнеполитических действий.

5. «Вторая волна» интеграционных инициатив не стала периодом возникновения форм взаимодействия нового образца, а скорее периодом адаптации и развития существующих. Так было и с ЕЭП, и с ЕврАзЭС.

6. С 2007 года Россия отказывается от вовлечения Украины в интеграцию на постсоветском пространстве. Проводится политика создания своеобразной «coalition of the willing» - коалиции с теми государствами, которые подтвердили свою заинтересованность в интеграции – Беларусь и Казахстаном. Как показало время, такая «коалиция» оказалась наиболее перспективным подходом. Во всяком случае, Таможенный союз России, Беларуси и Казахстана был создан в установленные сроки, и есть основания полагать, что и соглашение о создании единого экономического пространства также вступит в силу в срок – с января 2012 г.

Если оценивать результаты политики России по количеству восточноевропейских государств, которые удалось вовлечь в интеграцию, то политика оказалась малоэффективной. Участвует в интеграции только Беларусь, которая выражала заинтересованность в интеграции с Россией по собственной инициативе с середины 90-х гг.

Однако хочется надеяться, что перспективы у российской интеграционной политики в отношении Украины все-таки есть. Правда, возникают эти перспективы не благодаря политике России, а, скорее, благодаря внешнему фактору. В настоящее время происходит

пересмотр подходов к интеграции в колыбели интеграционных процессов, в Европейском союзе. Высокая степень интеграции государств не обеспечивает долгосрочное процветание. В условиях мировой финансово-экономической нестабильности помощь со стороны партнеров по ЕС не гарантирована.

Модель экономического развития по образу и подобию ЕС оказалась не без изъяна, поэтому повышаются шансы для альтернативных моделей. Если Россия сможет предложить приемлемый вариант экономического взаимодействия без вмешательства во внутривнутриполитические процессы участвующих в интеграции государств, то он может оказаться востребованным.

В любом случае, можно прогнозировать увеличение значения интеграции на постсоветском пространстве для России и сокращение заинтересованности в «новых соседях» у ЕС. Для большего успеха российских инициатив на восточноевропейском направлении хотелось бы рекомендовать России во-первых, выделить Украину, Беларусь, Молдову в самостоятельное направление внешней политики. Во-вторых, отказаться от поддержки какого-либо одного кандидата на выборах и максимально расширить контакты между представителями политических, общественных и научных кругов на всех уровнях. В-третьих, не принуждать государства к сотрудничеству, а показать преимущества на примере реальных успехов участвующих в интеграции государств.

1. Христенко В.Б. Бизнес голосует деньгами // Российская газета, 20.01.2004 г.
2. 6.10.2007 ДОГОВОР о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза, ДОГОВОР о Комиссии Таможенного союза, ПРОТОКОЛ о порядке вступления в силу международных договоров, направленных на формирование договорно-правовой базы таможенного союза, выхода из них и присоединения к ним.
3. «Общее соседство» - термин для обозначения государств, имеющих в качестве двух крупных соседей Россию и ЕС. Англ. «common neighbourhood», «shared neighbourhood».

*Божко С.О.**

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕГИОНЕ БАЛТИЙСКОГО МОРЯ: УРОКИ ДЛЯ РЕГИОНА ЧЁРНОГО МОРЯ

Регион Балтийского моря по итогам двух десятилетий со времени окончания «холодной войны» продемонстрировал в целом успешный пример коллективного сотрудничества в решении ряда проблем безопасности и повышения уровня взаимного доверия. По нашему мнению, балтийский опыт может иметь определённую практическую применимость в Черноморском регионе.

Для оценки возможностей использования балтийского опыта регионализации в сфере безопасности нами был проведён сравнительный анализ угроз безопасности, политики региональных государств и влиятельных внешних актеров, а также условий международного сотрудничества в регионах Балтийского и Чёрного морей. Очевидно, что несмотря на определённое сходство, среда безопасности в Черноморском регионе менее благоприятна для совместного решения проблем безопасности. Релевантность балтийского и в целом североевропейского опыта уменьшается из-за доминирования национальных интересов над проблемами региона, отсутствия чувства общности, низкого уровня взаимного доверия, отсталости экономики и низкого качества государственного управления если не во всех, то в большинстве черноморских государств.

Какие, однако, уроки могли бы извлечь государства региона Чёрного моря из опыта международного сотрудничества на Балтике? С нашей точки зрения, среди таковых являются:

- 1) необходимость стимулирования развития коллективной (региональной) идентичности;
- 2) поступательность в развитии сотрудничества (тактика «малых шагов»);
- 3) потребность в наличии региональных лидеров, «промоутеров» региональной интеграции;
- 4) полезность основания центра мониторинга и оценки региональных программ сотрудничества для лучшей координации деятельности;
- 5) важность активного участия ЕС в решении проблем региона.

* кандидат политических наук, научный сотрудник НИЧ Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Гріненко О.О.*

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ СПІВРОБІТНИЦТВА З УКРАЇНОЮ

Анотація: Європейська політика сусідства є цікавим для України політико-правовим явищем, що привертає до себе додаткової уваги. Дана стаття присвячена правовим підставам політики сусідства ЄС, ініціативі ЄС «Чорноморська синергія», приділяється увага форматам Східного партнерства та Союзу для Середземномор'я.

Ключові слова: Політика сусідства ЄС, «Чорноморська синергія», концепція «Ширша Європа», Лісабонський договір тощо.

Аннотация: Европейская политика соседства является интересным для Украины политико-правовым явлением, которое привлекает к себе дополнительное внимание. Данная статья посвящена правовым основаниям политики соседства ЕС, инициативе ЕС «Черноморская синергия», уделяется внимание форматам Восточного партнерства и Союза для Средиземноморья.

Ключевые слова: Политика соседства ЕС, концепция «Расширенная Европа», Лиссабонский договор и т.д.

The summary: the European policy of the neighbourhood is the politiko-legal phenomenon interesting to Ukraine which draws to itself additional attention. Given article is devoted to legal grounds of a policy of the neighbourhood of EU, EU initiative «Black Sea synergy», paing attention to the formats of East partnership and Union is spared for Mediterranean.

Keywords: the Policy of the neighbourhood of EU, the concept «Expanded Europe», the Lisbon Treaty etc.

Безпосередньо актами, що регулювали діяльність ЄПС стала низка послідовних повідомлень Комісії, рішень Ради, а в підсумку і Європейської ради, в яких було закріплено загальні принципи, цілі і методи здійснення ЄПС. Всі ці акти не вважаються законодавчими в сенсі Лісабонського договору і тому мають рекомендаційну силу та не можуть бути об'єктом оскарження в Суді. Програмним документом ЄПС стала концепція «Ширша Європа – сусідство: нові рамки стосунків зі східними і південними сусідами», представлена в повідомленні Комісії 11 березня 2003 р., що мала охоплювати найширший географічний регіон від Баренцового моря на півночі до Середземного моря на півдні [1]. Наступними були документи – «По дорозі до інструменту нового сусідства» від 1 липня 2003 р. [2], Повідомлення Комісії «Європейська політика сусідства. Стратегія» від 12 травня 2004 р. [3] і деякі інші. Все це свідчить про те, що від початку ЄПС була більш політичним проектом ЄС в рамках СЗППБ, ніж якимось життєздатним інститутом. Її пра-

* кандидат юридических наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вовим підґрунтям на даному етапі виступають головним чином акти «м'якого права» (комунікації та висновки Комісії). Законодавством ЄС на даному етапі в ЄПС регулюється лише його фінансування.

Ці документи в загальних рисах проголошують, що розширення відкриває перед ЄС принципово нові можливості розвивати відносини з його найближчим оточенням, що мають будуватися на довгостроковій основі так, щоб не допустити появи в Європі нових розділових ліній. Комісія наголошувала, що з огляду на майбутнє розширення ЄС бере на себе обов'язок забезпечити стійку соціальну злагоду та економічний розвиток не лише своїм громадянам і громадянам нових країн-членів, а і його теперішнім та майбутнім сусідам. Як висловився з цього приводу М. Емерсон, ЄПС є «дружньою доктриною Монро Євросоюзу», що проголошує країни Східної Європи та Близького Сходу «зоною життєвого зацікавлення» ЄС [4]. Хоча насправді, це є доволі сумнівний комплімент для ЄПС, зважаючи на імідж США в Латинській Америці, на яку і була спрямована ця доктрина.

Як зауважив М. Ентін, стержнева ідея ЄПС – те, що Європейський Союз є зразком сучасної цивілізації, економічним гігантом, зразком стабільності, демократії, законності і благополуччя. Покликання ЄС полягає в тому, щоб нести цінності і ідеали, на яких він заснований, зовні, поширюючи зону стабільності і процвітання на його найближче оточення [5, с. 515].

ЄПС – це одностороння європейська ініціатива щодо держав-сусідів ЄС. Як вказують Кремона і Хілліон, ЄПС не є ані «простором», як чотири спільні простори, що розвиваються з Росією або ЄЕП, ані «партнерством», як Євро-середземноморське партнерство [6, р. 39]. Відповідно вона є однозначною політикою ЄС, спрямованою на її сусідів, а не створенням чогось нового (простору чи області) або спільної ініціативи (процес або партнерство). Хоча її і проєктовано після консультацій з сусідами, Плани дій – передусім засіб для ЄС, щоб спроектувати корпус норм і методів, якими, як він вважає, були б підходящими для політичної і економічної реформи [6, р. 21].

Тому, ЄПС дуже асиметрична, яка не передбачає якоїсь конкретної участі третіх країн в їхній розробці. Аналізуючи ЄПС Д. Мелоні підкреслює: «Європейський союз не має наміру діяти як добрий самаритянин, який готовий любити будь-якого сусіда. Навпаки, він обіцяє свою «відданість» тільки тим, хто готовий прийняти його основні принципи і норми. Можна сказати, що ЄС не любить безпосередньо своїх сусідів, він скоріше любить себе у своїх сусідах. Тільки за цієї умови, ЄС готовий брати на себе відповідальність за них» [7, р. 27]. При цьому ЄПС – диференційована політика, яка ефективна, головним чином, в країнах, які готові бути подібним до держав-членів ЄС.

Симптоматично, що з одного боку ті ж самі країни Середземномор'я визначаються як «держави-сусіди» в документах ЄПС, а з іншого - одночасно як країни «південного Середземномор'я і ті країни, співробітництво з якими щодо боротьби з тероризмом, є недостатнім, і які ризикують втратою допомоги і можливості торгівлі» [8, р. 23]. Крім того в грудні 2004 р. Рада прийняла стратегію з боротьби з тероризмом (Гаазька програма зміцнення свободи, безпеки і правосуддя в ЄС), в якій серед іншого зазначається: «стратегія передбачає тісне співробітництво з країнами третього світу, включаючи допомогу у фінансуванні протидії тероризму і проєктів зміцнення потенціалу» [9, р. 1-15].

Просуюючи ЄПС Союз запропонував переваги для країн Середземномор'я. Так Комісія підкреслювала, що ЄС буде наполегливо підтримувати інтенсифікацію співробітництва між країнами Південного Середземномор'я, домагатися побудови евро-середземноморської зони вільної торгівлі, залучення до неї всіх держав регіону і її поширення на Туреччину. Разом з тим у них вказується, що Брюссель чекає від своїх стра-

тегічних партнерів реального просування по шляху демократизації, реформ, формування цивільного суспільства і правової держави поза залежністю від того, в якому напрямку піде близькосхідне врегулювання [5, с. 19].

З боку ЄС участь в ЄПС беруть Рада, яка приймає плани дій, і Комісія, яка уповноважена разом з підкомісіями Ради проводити перевірку Планів дій і надавати регулярні повідомлення про успіхи в країнах-сусідах. Можна погодитися з думкою, що поява ЄПС, не заснованої прямо на чинних тоді нормах Договору, була продуктом неофіційної взаємодії між Комісією (особливо DG зовнішні зносини) і Радою (включаючи Верховного представника) разом з Європейською радою [6, р. 14]. Європейський Парламент бере участь тільки у рамках бюджетних слухань питань про Європейський інструмент сусідства і партнерський інструмент, не впливаючи проте на її політичне оформлення. В 2007 р. було створено перший інституційний механізм ЄПС – підкомісії з ЄПС (Sub-Committee), проте лише з країнами, що мають угоди про асоціацію (на основі їхньої ст. 80), в рамках яких проводився політичний діалог з партнерами по ЄПС в рамках Планів дій [10, р. 11].

Рівень прийняття цінностей ЄС за ЄПС є безпрецедентним для держав – не членів, не враховуючи ЄЕП. Фактично, ні Котонська угода, ні Барселонська декларація, ні УПС, ані угоди про асоціацію не визнають мету експорту загальних цінностей ЄС так явно. У контексті ЄПС інститути ЄС визнають, що спільні цінності мають розумітися як «основні цінності і цілі ЄС» [11]. Іншими словами, спільні цінності в контексті ЄПС, практично, не означають розділення цінностей між країною-сусідом і країнами-членами ЄС, а швидше, що власні цінності ЄС мають бути прийняті сусідніми країнами. Р. Цайотти підкреслює, що ЄС ніби говорить своїм сусідам: «Ми цінуємо Вашу підтримку, але ми не довіряємо Вам; ми хочемо Вашу співпрацю і дружбу, але ми будемо захисні межі; ми розділяємо інтереси, але ми визначаємо, які ці інтереси; і ми віримо в просування колективної безпеки, але наша власна безпека на першому місці» [12, р. 151]. Фактично завдяки ЄПС право ЄС в теорії без розширення інституціональної межі – без розширення і повної участі в установах ЄС, мало поширитися на значне коло держав, вдалим прикладом чого проте в менших розмірах, було ЄЕП [13, р. 206]. Завдяки ЄПС *acquis communautaire* стає інструментом, що створює Паневропейське партнерство без членства.

В самій ЄПС можна виділити два етапи: до 2008 р. і після 2008 р. На першому етапі ЄС намагався будувати майже однорідну політику з усіма групами третіх країн-учасників, що відрізнялася лише персонально в планах дій, а на другому етапі побачивши недосконалість такого підходу, почав будувати два вектори ЄПС – середземноморський і східно-європейський.

Відповідно два принципи було покладено у підвалини ЄПС: 1) спільна участь – пріоритети співпраці визначатимуться за спільним погодженням сторін з урахуванням спільних цінностей та інтересів; 2) диференціація – Плани дій кожної з країн-учасниць ЄПС є особливими і передбачають досягнення певних тактичних цілей. В той же час ця диференціація не має суперечити регіональним цілям.

Треба зазначити, що у східній Європі ЄПС від початку велася на двосторонній основі. На цьому напрямі не існує ні регіонального еквіваленту Барселонському процесу, ні узгоджених зусиль з боку ЄС і його держав-членів по стимулюванню внутрішньорегіональної співпраці або регіональної зони вільної торгівлі. Якщо на півдні ЄС прийняв спільну стратегію по відношенню до усього Середземномор'я, на сході подібні акти існували лише по відношенню до України і Росії. В той час як на півдні ЄС з готовністю вступає в контакти з субрегіональними структурами, такими як Союз арабського Магрибу, і охоче просуває Агадирську угоду про створення зони вільної торгівлі, що в принципі спів-

падає з звичайною практикою підтримки ЄС регіональних організацій – АССАН, МЕРКОСУР і т.д., на сході він свідомо уникає участі в подібних ініціативах, наприклад, інституціоналізації зв'язків з ГУАМ. В той же час така субрегіональна організація, як СНД, жодної підтримки від ЄС не отримує. На нашу думку це пов'язано з неоднозначним політичним становищем цієї організації, що об'єднує держави з різними політичними і економічними цілями, і відповідно доволі туманною її подальшою перспективою, що більше відповідає Британській співдружності націй чи Союзу франкомовних націй, ніж економічним організаціям, які власне і підтримує ЄС. В той же час і такі самі економічні об'єднання, як-то Євразійській економічний союз (Білорусія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан) та Спільний економічний простір (Білорусія, Казахстан, Росія), взагалі були вказані як деякі умови, що змагаються з «цілями» інтеграції ЄС [14, р. 631]. Така зневага міжрегіональними зв'язками з боку Союзу на сході на перший погляд може здатися дивною, але вона має своє пояснення. У засадничих документах ЄПС підкреслювалося, що якщо на півдні ЄС усіма силами повинен сприяти регіональній інтеграції, то на сході він не прагнучим до створення нових регіональних структур, а обмежиться можливою підтримкою вже існуючих.

Необхідно відмітити, що ініціатива ЄС «Чорноморська синергія» запропонована Комісією 2006 р. [15, р. 10] і розпочата на практиці 11 квітня 2007 р. слугує прикладом субрегіонального «проекто-орієнтованого» підходу, якого ЄС почав дотримуватися на сході. Синергія серед іншого направлена на те, щоб стати додатковим засобом демократичних реформ в країнах чорноморського басейну. Дана політика є результатом функціонального підходу ЄС до регіону. В її межах Союз планує не лише посилити співпрацю між регіональними організаціями, але й взяти участь у вирішенні численних проблем регіону, які зачіпають й сам Європейський Союз [16, р. 160-163].

Синергія має три складові: підготовку Туреччини до вступу в ЄС; розвиток ЄПС з державами Східної Європи і Закавказзя; стратегічне партнерство з Росією. При цьому її головними цілями визначалося: розвиток демократії, захист прав людини; прозорість влади; посилення безпеки і боротьба з незаконною міграцією; розв'язання «заморожених конфліктів»; співробітництво в галузях енергетики, транспорту, захисту довкілля; співпрацю в торгівлі, морській політиці, рибальстві, науці та технологіях; розв'язання проблеми безробіття і регіонального розвитку. Створення нових спільних інституцій в рамках Синергії не передбачалося, нова стратегія реалізовувалася на базі двосторонніх контактів і багатостороннього діалогу. Цікаво, що хоч синергія мала діяти нібито в рамках ЄПС, проте її учасниками стали окрім п'яти учасників ЄПС, також і Туреччина та Росія, які учасниками ЄПС не були. Синергія має скомбінуватися з іншими існуючими ініціативами: наприклад, Організацією чорноморського економічного співробітництва з її ретельно продуманою інституціональною структурою або Ініціативою Баку для транспортування і енергії, але не створювати нових установ [17].

Певним чином в рамках ЄПС поновив свою діяльність і Північний вимір, що слугує важливою ланкою для співпраці з Росією. На саміті 2006 р. [18] його було перетворено на спільну політику ЄС, Росії, Норвегії і Ісландії, яка є регіональним віддзеркаленням чотирьох «спільних просторів», узгоджених між ЄС і Росією. Більша частина практичного її виконання матиме місце в контексті різних партнерств. Білорусія була запрошена брати участь в різних ініціативах і партнерствах, хоча її практичне включення має бути обговорене.

Залучено до ЄПС і Бакинську ініціативу з транспорту і енергії, розпочату 2004 р., що є діалогом політики, спрямованим на поліпшення енергетичної і транспортної співпраці

між ЄС і країнами Чорного та Каспійського морів. На практиці вона охоплює питання конвергенції ринку, енергетичної безпеки, альтернативної енергетики і інвестицій. Її ефект збільшує спільна енергетична Дорожня карта, що була ухвалена на Зустрічі на рівні міністрів в 2006 р. Є також низка багатосторонніх угод про екологію, орієнтованих на співпрацю в секторі серед країн-партнерів.

Проте звичайно ж найголовнішими ініціативами в рамках ЄПС стали Східне партнерство та Союз для Середземномор'я, які розпочалися 2008 р. [18] Вони з одного боку фактично підтвердили існування двох векторів ЄПС, а з іншого зробили таким, що втратило сенс існування самої ЄПС, оскільки держави-сусіди, прагнули розвивати свої інтереси на більш подібній географічній, політичній і ментальній базі. Після цього ЄПС зберігає свій сенс лише як політика в рамках якої зберігається фінансування в вигляді Інструменту сусідства, а головна політика починає проходити в форматі Східного партнерства та Союзу для Середземномор'я.

У регіональному стратегічному документі Європейському інструменті сусідства і партнерства підкреслюється значення «співпраці між партнерами ЄПС, як важливої політичної мети» [19]. Та все ж ця тенденція, до розвитку субрегіоналізму не йде ні в яке порівняння з міжрегіональною співпрацею, до якої ЄС прагне на півдні. Необхідно підкреслити, що ЄС підтримує регіональну співпрацю і зусилля із інтеграції практично в усіх географічних зонах, окрім регіону СНД, що пояснюється в першу чергу значенням російського чинника в цьому регіоні [20]. Незважаючи на змальовані вище відмінності підходів до південного і східного сусідства, головною характеристикою ЄПС на першому етапі був пошук рівноваги між ними.

Посилання

1. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. COM. - 2003. - 104 final. «A Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours». – Brussels, Commission of the European Union. - 2003. - 11 March.
2. Communication from the Commission. Paving the way for a New Neighbourhood Instrument. Commission of the European Communities, Com (2003) 393 final, Brussels, 1 July 2003.
3. Communication from the Commission. European Neighbourhood Policy. Strategy Paper. Commission of the European Communities, Com (2004) 373 final, Brussels, 12 May 2004.
4. Michael Emerson. The Wider Europe as the European Union's friendly Monroe doctrine // CEPS Policy Brief. - № 27. – October. – 2002.
5. Европейское право. Учебн. для ВУЗов / Под. ред.. Энтина. – М, 2008.
6. Cremona M., Hillion C. L'Union fait la force! Potential and Limitations of the European Neighbourhood Policy as an integrated EU foreign and security policy // European University Institute, Department of Law. EUI Working Papers. Law. – 2006. – Vol. 39 <http://cadmus.iue.it/dspace/handle/1814/6419>.
7. Meloni G. Who's My Neighbour? // European Political Economy Review. – 2007. – № 7
8. European Council, 19 June 2004. Цит. за: Holm U. EU's Neighbourhood Policy. A question of space and security // Danish institute for international studies. Working Paper. – 2005. – Vol. 22.
9. The Hague Programme: strengthening freedom, security and justice in the European Union / European Union // Official Journal. – 3.3.2005 – С 53.

10. Communication from the Commission. A Strong European Neighbourhood Policy Brussels, 05/12/2007 COM(2007) 774 final.
11. European Neighbourhood Policy Strategy Paper (COM(2004) 373 final) 8. Ibid. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament 'Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours'. (COM(2003) 104 final) 5.
12. Zaiotti R. Of Friends and Fences: Europe's Neighbourhood Policy and the 'Gated Community Syndrome' // *European Integration*. – 2007. – Vol. 29. – № 2. – P. 143-162.
13. Comelli M., Greco E., Tocci N. From Boundary to Borderland: Transforming the Meaning of Borders in Europe through the European Neighbourhood Policy // *European Foreign Affairs Review*. – Vol. 12. – № 2. – 2007. – P.203-218, http://www.iai.it/sections/pubblicazioni/pubblicazioni_esterne.asp#2007.
14. Petrov R. Regional Integration in the Post-USSR Area: Legal and Institutional Aspects // *Law and Business Review of the Americas*. – Vol. 10. – № 3. – 2004.
15. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Strengthening the European Neighbourhood Policy COM(2006) 726final. Brussels, 4 December 2006.
16. Зубко Д.В. Розвиток відносин Україна-ЄС в рамках Європейської політики сусідства // *Матеріали першої міжнародної конференції для студентів, магістрів, аспірантів, вчених*. 20-21 лютого 2008 р., м.Суми. - С. 160-163. - http://ec.europa.eu/culture/portal/events/current/dialogue2008_en.htm.
17. Tassinari F. A Synergy for Black Sea Regional Cooperation: Guidelines for an EU Initiative // *CEPS Policy Brief*. – № 105. – June 2006.
18. COM (2007) 160, 11.4.2007 and COM (2008) 823 final, 3.12.2008 The policy objectives for the Northern Dimension Policy, shared between its four Partners, were stipulated in the Political Declaration and the Policy Framework Document, both of which were adopted at the 2006 ND Summit.
19. European Neighbourhood and Partnership Instrument, Eastern Regional Programme, Strategy paper, 2007-2013. -http://www.ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_eastern_rsp_en.pdf.
20. Longhurst K. Injecting More Differentiation in European Neighbourhood Policy: What Consequences for Ukraine? // *Russie. Nei. Visions*. – № 32. – July 2008. - http://www.ifri.org/files/Russie/ifri_longhorst_ENP_RUS_june2008.pdf.

*Воротнюк М.О.**

НОРМАТИВНИЙ ВИМІР БЕЗПЕКИ НА ПРИКЛАДІ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

В сучасному світі поняття безпеки залишається одним з найбільш дискусійних та неоднозначних. Так звані безпекові студії, що зародились на початку 20 століття, розвинулись в окрему субдисципліну науки про міжнародні відносини з відносною автономністю. Сучасний стан міжнародної безпеки з посиленням загальної конфліктності світової системи міжнародних відносин та «нових», нетрадиційних загроз безпеки може пояснити стійку популярність традиційних підходів до аналізу безпеки (найчастіше, такого як політичний реалізм). Начебто нові підходи, які часто називаються постмодерністськими, не можуть пояснити реалії тих частин світу, де розвиток завмер на етапі індустріального, чи навіть традиційного суспільства.

Це не означає, що не відбувається певний перегляд концепту безпеки в незахідних суспільствах. Не зважаючи на те, що традиціоналістський підхід до безпеки продовжує пріоритетувати національну безпеку як військову безпеку держави, його більш сучасні нео-версії трансформувались до визнання того, що державоцентричне та мілітаристське визначення безпеки не відповідає сучасним реаліям. Вони розширили понятійне поле безпеки, включивши в нього різні види безпеки (економічна, екологічна, енергетична та ін.) та суб'єкти безпеки (спільноти, індивідууми тощо).

Однак, механістично розширивши поле безпеки, традиціоналістський підхід не подолав головного, на думку автора, обмеження. Безпека продовжує визначатись як статичний, наперед заданий феномен, те, що існує само по собі та є загально визначеним. Головним перемінними такого аналізу безпеки є матеріалістичні фактори, які традиційно вважались визначальними, - наявність альянсів, центрів сили у міжнародній системі, військова та інша міць (power), спільні інститути тощо. Таке теоретизування безпеки зовсім виключає чи надає другорядного значення нематеріалістичним (ідейним, нормативним) факторам безпеки, які, на думку автора, є не просто елементами системи безпеки, а тим, що конструює систему.

Такому традиціоналістському підходу кинули виклик «нові» або «критичні» дослідження безпеки, які фокусуються на соціальній, радше ніж матеріальній структурі дійсності. Вони становлять собою окремі, хоча й не суцільний, кластер підходів до безпеки. Головне, що поєднує різні за сутністю підходи як постструктуралізм, конструктивізм, людська безпека, фемінізм тощо, це – інтерпретування безпеки як контекстуальне явище, яке не існує само по собі, а конструюється виключно через значення, яке йому надають в тому чи іншому контексті. Ці підходи вводять категорії ідентичності, норм, ідей як перемінні наукового аналізу безпеки. Визнається, що нормативність є невід'ємною частиною такого аналізу, яке має доповнити традиціоналістське розуміння. Такі категорії критичних досліджень як, наприклад, безпекова ідентичність, людська безпека впевнено увійшли

* провідний науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м.Одесі; науковий співробітник Центру міжнародних досліджень Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

у безпековий нарратив, хоча й продовжують викликати гарячі дискусії стосовно визначення основних понять, застосовності тощо.

Регіон Близького Сходу в якому розташована Турецька Республіка, традиційно сприймається як регіон *geopolitik*, і саме скрізь призму реалізму традиційно вивчаються процеси, які розгортаються там. В той же час можна приєднатись до тих близькосхідних досліджень, які наголошують на обмеженості подібного підходу та намагаються використовувати й нові підходи. Критичні безпекові студії значно збагачують традиційне розуміння безпекової парадигми Близького Сходу. Безпекова політика Турецької Республіки, на думку автора, підтверджує тезу про те, що суто раціоналістичний, позитивістський підхід до аналізу безпекових процесів у сучасному світі не може дати відповіді на всі питання та має бути доповнений визнанням важливої ролі норм та ідей, тобто нематеріалістичних факторів на безпеку.

Те, що відбувається з зовнішньою та внутрішньою політикою ТР, характеризують як трансформацію, зміни, переорієнтацію тощо. Тектонічні зміни, які переживає турецьке суспільство, часто пояснюються чи то суто внутрішніми факторами (прихід проісламської ПСР до влади у 2002 р. та її впевнене перебування при владі), чи то зовнішніми чинниками (переорієнтація країни внаслідок буцімто послаблення стратегічного партнерства з США та НАТО, втомленості від невизначеної політики ЄС щодо турецького членства в Союзі). Ці фактори, що мають матеріалістичну природу, іноді доповнюються визнанням існування певного феномену нормативного характеру – а саме, поступової зміни ідентичності ТР. Ідентичність, таким чином, все частіше визнається невід'ємним чинником, незалежною перемінною політичного аналізу.

Безпекова сфера Турецької Республіки є показовою як «чистий тип» того, як безпека може визначатись по різному. Той факт, що за десятиліття існування Республіки змінювалось розуміння таких начебто сталих конструктів як географія та історія, яскраво демонструє, що не існує наперед визначеного дискурсу та поняття безпеки. Якщо з моменту створення Республіки у 1923 р. своє географічне розташування Туреччина сприймала радше як «прокляття», аніж «благословення», то в кінці 1990-х років турецька влада заново інтерпретувала свою географію як стратегічну перевагу. Те ж саме відбулось з історичною спадщиною Туреччини. В роки Холодної війни зовнішньополітична пасивність, реактивність країни була пов'язана, поміж іншим, з так званим «Севрським синдромом» - реакцією Туреччини на події після Першої світової війни, коли західні держави намагались її розчленити (Севрський договір). Це викликало синдром змови, оточеності турецької нації, який й пояснював зовнішньополітичну інтровертність країни. У сучасному публічному дискурсі країни лунає ідея необхідності подолання страху перед зовнішнім оточенням та діалогу «на рівних», особливо з західним світом.

Ці приклади, на нашу думку, є свідченням того, що безпека та загрози їй є контекстуальними та залежними від конкретного визначення в конкретних умовах. Така контекстуальність є результатом нематеріалістичних чинників безпеки – ідей, норм, цінностей тощо, які мають стати перемінними наукового аналізу.

*Дальський В.Б.**

ФАКТОР ТУРЕЧЧИНИ У СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС

Політика Європейського Союзу у Середземномор'ї сьогодні переживає черговий етап переосмислення та адаптації до поточних реалій з огляду на події так званої „арабської весни”, що спричинили не лише політичне переформатування внутрішнього устрою низки прибережних держав, а й зміни у системі міжнародних відносин регіону.

Варто зазначити, що такий перебіг подій інститути ЄС зустріли у стані певної ідеологічної стагнації, адже обрана ними модель структурування середземноморського простору, за допомоги так званої цивільної, або м'якої, сили – комплексу факторів невійськового, здебільшого економічного характеру, виявилась малоефективною. Вагомі ринкові, інвестиційні та технологічні ресурси Союзу, що за задумом європейських посадовців мали стати самодостатніми інструментами впливу на країни-партнери, факторами прийняття останніми запропонованих Брюсселем правил гри, цінностей та норм, на практиці показали свою обмежену дієвість, що позначилось на реалізації як багатостороннього проекту Евро-Середземноморського партнерства трансформованого у Союз для Середземномор'я, так і двостороннього формату співпраці у межах Європейської політики сусідства. Таким чином підхід, котрий приніс успіх щодо країн Центральної та Південно-Східної Європи, Балкан, а також почасти щодо держав пострадянського простору, на південному напрямі поки не виправдав очікувань.

Тож, попри амбіційні цілі, що на їхнє досягнення була спрямована діяльність ЄС у басейні Середземного моря останні два десятиліття, результати таких зусиль виявилися досить скромними: ані всеосяжної регіональної зони вільної торгівлі, ані загальноєвропейської зони стабільності та процвітання, ані дієвих інститутів співпраці так і не було створено.

Посадовцями Євросоюзу такий підсумок пояснювався авторитарністю режимів, що панували у більшості держав Південного та Східного Середземномор'я, їхньою недостатньою прихильністю до економічної відкритості, принципів ринкової та політичної конкуренції.

Відповідно до такої логіки, падіння режимів Хосні Мубарака у Єгипті, Бен Алі у Тунісі, а особливо непримиренного опонента європейського впливу на регіон Муаммара Каддафі у Лівії, цілком відповідав інтересам ЄС. Показово, що провідні країни Союзу, попри плідні контакти з наведеними режимами, сприяли їхньому демонтажу, а у випадку Лівії навіть вдалися до військового втручання через механізми НАТО. Отже сучасні тенденції у регіоні дають шанс Європейському Союзу нарешті закінчити свої багатосторонні проекти у Середземномор'ї.

За таких обставин ефективність роботи європейських структур залежить від узгодження інтересів та скоординованості зусиль з усіма вагомими регіональними гравцями, зокрема Туреччиною. З одного боку, ця мусульманська держава є значущим фактором в ідеологічному плані, адже її достатньо плюралістична, хоча і не в усьому тотожна євро-

* політолог II категорії НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

пейській, політична та економічна модель являє собою позитивний приклад для наслідування новими владними групами у Єгипті, Лівії та Тунісі. До того ж, виходячи з популярності ісламістських рухів у мусульманських країнах Середземномор'я, наявна при владі у Туреччині орієнтована на релігійні цінності Партія справедливості і розвитку може стати взірцем та моральною підтримкою для помірних ісламістів на противагу радикальним організаціям у регіоні.

Варто також відзначити важливість Туреччини в економічному плані щодо розбудови будь-яких інтеграційних форматів у регіоні з огляду на значний господарський, торговельний та інвестиційний потенціал країни, а особливо щодо започаткування інфраструктурних проєктів. Виходячи з географічного розташування країни, життєздатність кожного проєкту ЄС, що стосуватиметься Східного Середземномор'я, неминуче спиратиметься на транзитні можливості Туреччини.

Важливим фактором для Близького Сходу загалом, та середземноморської його частини зокрема, є військовий потенціал Анкари, що може відігравати стабілізаційну роль у достатньо неспокійному регіоні, починаючи від стримування окремих держав і закінчуючи участю у розв'язанні наявних конфліктів.

З іншого боку, для ЄС, який не може запропонувати Анкарі повноправне членство у середньостроковій перспективі через свої внутрішні проблеми та особливості внутрішньої політики Туреччини, важливо долучити цю державу до своїх проєктів інтеграції у Середземномор'я, убезпечившись від розбудови самостійних від Євросоюзу форматів, складених з мусульманських країн, або ж арабських разом з Туреччиною. Попри недостатню силу таких тенденцій на сучасному етапі, за певних обставин вони можуть сприяти розмежуванню регіону за релігійною та культурною ознаками. Принаймні, активна політика турецького прем'єр-міністра Реджепа Таїпа Ердогана на Близькому Сході та його намагання стати впливовим учасником вирішення Палестинського питання засвідчують значні амбіції керівництва в Анкарі.

Варто відзначити, що нинішня політика ЄС у Середземномор'я, спрямована на перетворення країн регіону на свої сателіти завдяки м'якій силі, іде врозріз з традиційною політикою Туреччини щодо утвердження своєї самостійної і виключної ролі у міжнародних відносинах, адже в разі, якщо стратегія брюссельських структур у регіоні буде успішно реалізована, без набуття повноправного членства у Євросоюзі та без права голосу при ухваленні його рішень країна змушена буде відігравати роль такого самого сателіта, як й інші середземноморські партнери ЄС. Природно, що за таких обставин уряд в Анкарі намагається саботувати як відкрито, так і у непрямий спосіб, будь-які багатосторонні формати регіональної співпраці на основі ініціатив Європейського Союзу.

Показовою є також трансформація політики Туреччини у регіоні 2011 року, коли країна на зміну традиційній для себе ролі посередника, рівнонаближеного до основних регіональних гравців, вдалася до відкритої конфронтації з Ізраїлем та загострення відносин з Республікою Кіпр.

У першому випадку уряд в Анкарі намагається активно протиставити себе Ізраїлю, який ним тепер визначено серед головних загроз на Близькому Сході, та перебрати на себе роль захисника інтересів палестинців, що для будь-якої країни є традиційною складовою політики з утвердження лідерства у арабському світі, який перетворився на поле активної діяльності Туреччини.

У другому випадку уряд Ердогана вдався до погрози використання сили щодо члена Європейського Союзу, а саме Республіки Кіпр, у питанні прав на використання шельфу. Фактично Туреччина виступила проти традиційних принципів розмежування, на основі

яких вже домовилися визнаний міжнародною спільнотою уряд Кіпру та Ізраїль. Характерно, що у подібній ситуації, коли є невирішеним питання визначення меж суверенних прав України і Росії в Чорному морі з метою розвідки і розробки ресурсів морського дна та живих ресурсів виключної економічної зони, Україна, наприклад, також наполягає на тому, що розмежування територіальних морів, континентального шельфу та виключних економічних зон України та Російської Федерації у Чорному морі необхідно здійснити на основі визнаного у міжнародному праві принципу побудови серединної лінії. Зрозуміло, що для Туреччини такий варіант розмежування східної частини Середземного моря не є оптимальним, проте нагнітання обстановки у регіоні військовими маневрами, до яких вдалася турецька сторона, засвідчив, що високопосадовці в Анкарі готові до жорсткого способу обстоювання своїх намірів, навіть, якщо зачіпаються інтереси ЄС.

Наведені моменти свідчать про те, що до сучасної політики ЄС у Середземномор'ї Туреччина є відвертим опонентом, котрий намагається з одного боку на альтернативних засадах солідаризувати позиції мусульманських країн-партнерів Євросоюзу у регіоні, а з другого – нагнітанням військово-політичної ситуації у східній частині Середземного моря змусити партнерів у Брюсселі до врахування своїх інтересів, показуючи, що за наявності регіональних вогнищ протистояння, які є одними з головних причин провалу багатосторонніх ініціатив ЄС у регіоні, Туреччину не варто ігнорувати та тримати за межами Європейського Союзу.

Денисенко К.Ю., Якібчук В.М.***

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Докорінні зміни на європейському континенті на зламі ХХ-ХХІ століть змусили новому подивитися на процес об'єднання Європи. Вперше в новітній історії Європи, теорія об'єднання європейського геополітичного простору була висунута у 1922 році австрійським дослідником Ріхардом Куденхофе – Калергі [1, с. 38 – 42].

Поворотним моментом у пошуках нових теорій об'єднання європейського геополітичного простору стала відома промова Уїнстона Черчилля в Цюріхському університеті 19 вересня 1948 р. у якій він закликав створити Сполучені Штати Європи на засадах партнерства Франції та Німеччини та створенні спільних європейських структур.

Практичним втіленням процесу ствоєння єдиного європейського геополітичного простору став інструментальний метод євробудівництва Жана Монне, який вважав, що досягненню політичної єдності Європи має передувати її економічна єдність на основі теорії великих економічних просторів та подолання дрібнодержавності [2, с. 48].

Поштовихом для розвитку сучасних концепцій формування європейського геополітичного простору стали відомі геополітичні проекти фрпнцузького президента Шарля де Голля. Мова йде передусім про такі відомі його концепції як «Європа від Атлантики і до Уралу», «Європа держав», та концепція «Континентальної Єдності Європи» [3, с. 492].

Разом з тим, у 1970 – х роках все більшого значення набувала політика «багаторівневості» у побудові європейського геополітичного простору. Саме у цей час з'явилися такі теорії як: «Europe à la carte» та «Європа різних швидкостей».

На відміну від інших теорій, концепція «Europe à la carte» заперечує необхідність єдиного для всіх держав-членів правового наслідування Співтовариств як кінцевого пункту інтеграційного процесу і передбачає можливість вибору кожною державою тієї сфери, в якій вона зацікавлена брати участь. Концепція «Europe à la carte» була вперше запропонована німецьким дослідником Ральфом Дарендорфом у 1970-х роках, але свою відомість і подальший розвиток вона отримала завдяки заяві британського прем'єр – міністра Джона Мейджера. Англійський варіант теорії давав державам – членам повну свободу інтеграції або відмову від неї у будь-якій сфері окрім Спільного Ринку. Даний підхід не витримав жорстокої критики оскільки міг покласти кінець інтеграційним процесам та привести до неконтрольованих ситуацій [4, с. 284].

Концепція «Європа різних швидкостей» була розвинута у доповіді прем'єр – міністра Бельгії Лео Тіндемманса у 1976 році. Дана модель побудови європейського геополітичного простору засновувалась на програмі дій, визначеної для інститутів Співтовариств та схваленої всіма державами – членами. Відповідно до цієї програми найбільш розвинені держави могли об'єднати свої зусилля на більш високому рівні інтеграції, одночасно передбачивши відповідні механізми, які б забезпечили приєднання інших держав у від-

* кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** студент 4 курсу спеціальності « міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

повідні строки. Таким чином, кожна держава могла просуватися на шляху до інтеграції у тому темпі, який найбільше відповідав її інтересам.

Політичні зміни, які відбулися наприкінці 1980 – х на початку 1990 – х років, а також надії низки постсоціалістичних країн, пов'язані з вступом у Співтовариства, стали імпульсом для пошуку нових теорій та моделей побудови європейського геополітичного простору. Так, у квітні 1987 р. у Празі була проголошена концепція М. Горбачова «Європа – наш спільний дім». Вона полягала у побудові кооперативної моделі відносин між державами різних суспільно – політичних систем.

Ідея «спільного європейського дому» була схвально сприйнята у західноєвропейських політичних колах.

Одночасно з М. Горбачовим питаннями майбутньої побудови європейського геополітичного простору переймався і президент Франції Франсуа Міттеран. Враховуючи стрімкі зміни в країнах Центральної та Східної Європи, Ф. Міттеран запропонував у грудні 1989 р. створити «Європейську конфедерацію», яка буде відкрита для всіх народів, які прийняли багатонаціональну політичну систему. Її сенс полягав у формуванні на основі укладання низки міжурядових угод між країнами-членами Європейської Спільноти і країнами-кандидатами своєрідної системи нелінійних зв'язків, яка мала б функціонувати під контролем постійних спільних організаційних структур [5, с. 27-34].

Результатом теоретичних пошуків у цей період стає потягтя «Змінна геометрія» (*géométrie variable*). Якщо концепція «Європи різних швидкостей» концентрувала увагу на часовому аспекті інтеграційного процесу, то концепція «змінної геометрії» зачіпає головним чином, просторовий аспект і представляє собою модель більш абстрактного характеру, що допускає багаточисленні інтерпретації.

Дещо відмінним проявом тієї ж самої моделі «змінної геометрії» стала ідея «кіл», що розходяться від центрального «ядра». У цьому випадку під «ядром» слід розуміти основні сфери компетенції Співтовариств, такі як спільний ринок та інші спільні проекти, в яких передбачена участь усіх держав – членів. «Колами» визначаються ті сфери, в яких різні держави беруть участь згідно своєю волевиявленню [6, с. 93-96].

Цю ідею розвив прем'єр – міністр Франції Едуар Балладюр, запропонувавши концепцію «Європи концентричних кіл». Вона представляє дещо видозмінене бачення федералістського майбутнього Співтовариства, викладене ще 17 січня 1990 р. головою Європейської комісії Жаком Делором перед Європарламентом у світлі нових взаємовідносин Схід-Захід. Залишивши осторонь федералістські прогнози Ж. Делора про європейське майбутнє, Е. Балладюр використав і розвинув ідею «концентричних кіл» навколо компактного ядра. Пізніше, в 1994-1995 роки теорія «концентричних кіл» була підтримана Аленом Жюппе та Жаком Шираком.

Однак, попри існування чисельних проектів таких як: «геополітична Європа» Жака Атталі, ідея «Союзу націй – Європа вільних, незалежних, та суверенних націй» Тоні Блера, рекомендації ПАРЄ 1999 р. «Європа: континентальний проект», документу Європейської Комісії 2003 р. «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин з нашими східними та південними сусідами» та багатьох інших, концепція «Великої Європи» посіла важливе місце в сучасних політичних та наукових дебатах про подальший розвиток європейського геополітичного простору.

У цьому контексті найбільш цікавими є праці британського дослідника Майкла Емерсона та директора Московського центру Карнегі Дмитра Треніна, які запропонували конкретні практичні кроки побудови Великої Європи.

На думку М. Емерсона, термін «Велика Європа» може відноситися до чітко визначеного простору, об'єднуючого членів Ради Європи. Це Європа і всі її народи, які досягли

певного рівня ототожнення з її цінностями, історією та культурою. Навіть найбільш дезорганізовані і віддалені частини Великої Європи як, наприклад, країни Закавказзя, мають європейські устремління. На рівні територіальних рамок політика Великої Європи повинна охоплювати всі різноманітні види держав і утворень в Європі, які поки що не приєдналися до Євросоюзу і не залучені у переговори про вступ, оскільки в іншому випадку виникне питання про відсутність послідовності [7].

В дослідженні М. Емерсона, Велика Європа це також простір в рамках якого «європеїзація» може бути названа основною метою. Це процес, який всі європейці можуть розглядати як свій власний і з яким вони можуть себе ототожнювати. Різниця існує між членством в ЄС (як формальним юридичним і політичним актом) і «європеїзацією» як більш широким процесом політичних, економічних і соціальних перетворень. Відтак, «європеїзація» є віжправною крапкою побудови стратегії Великої Європи.

Він піддає гострій критиці стратегію сусідства, яка об'єднує в єдиній концепції два різних регіони – Східну частину Великої Європи і Південне Середземномор'я та Близький Схід, що входять до зони Великого Близького Сходу і не мають європейського призначення.

Крім того, ним виокремлено сім загальних просторів, які об'єднані в три основні виміри:

1. Політичний та соціальний вимір. Спільний простір демократії та прав людини, головна роль в якому належить Раді Європи та Європейському Союзу. При цьому найбільша увага має приділятися країнам Ради Європи, які знаходяться у найменш стабільному стані. Простір освіти, культури та досліджень, у межах якого ЄС має ініціювати більше різноманітних культурних та освітянських програм для Великої Європи. Однак, вважає М. Емерсон, необхідно не забувати про якість цих програм, оскільки вони розраховані на багато десятиліть.

2. Економічний простір. Європейський економічний простір - створення Пан'європейського простору вільної торгівлі та розробка модульно підходу для послідовного входження різних європейських країн до єдиного ринку ЄС з удосконаленням існуючих інститутів ЄП/ЄАВТ. Європейський валютний простір, який передбачав поширення зони євро на весь простір Великої Європи, враховуючи і ті держави, які не приєдналися до Європейського Союзу.

Європейський простір інфраструктури та комунікаційних мереж – розвиток Пан'європейської мережі за підтримки ЄС/ЄІБ/ЄБРР. При цьому основною вимогою має бути економічна ефективність комунікацій в цілому.

3. Вимір безпеки. Спільний простір безпеки, свободи та правосуддя, що передбачає зростаючу свободу пересування осіб (візи, імміграція) в обмін на зміцнення прикордонного контролю, внутрішньої законності та порядку. Простір співпраці у сфері зовнішньої безпеки, що передбачає використання інструментів ЄС у сфері безпекової та оборонної політики з метою сприяння процесу європеїзації у поки що нестабільних частинах Великої Європи.

На думку М. Емерсона, Велика Європа потребує розробки адекватної багатосторонньої інституційної структури. Основна відповідальність за її втілення має бути покладена на Європейський Союз. Європейська конференція може бути збережена у якості постійного форуму для обговорення порядку денного для Великої Європи, однак це досить обмежене утворення має бути реформоване. Вона має бути відкритою для всіх держав – членів Ради Європи та в значній мірі пов'язана з цією організацією.

Характеризуючи, концепцію М. Емерсона російський дослідник Ю. А. Борко, справедливо відзначає що в найбільші 10 – 15 років реалізацію цієї ідеї гальмуватиме як стан

справ у Європейському Союзі так і протиріччя розвитку Росії. Головна проблема, переконаний Ю.А. Борко, виникне через колізію між двома напрямками політики ЄС – поглибленням європейської інтеграції та її розширенням [8].

Розглядаючи процес формування Великої Європи російський дослідник Д. Тренін акцентує увагу на трьох основних можливих її вимірах, а саме політичному, безпековому та гуманітарному. Основною думкою в роботах дослідника виступає теза про необхідність недопущення відновлення будь – яких розривів між Росією та рештою Європи.

В цілому, вважає Д. Тренін, у XXI столітті ЄС та його геополітичні межі мають передбачати «багатоповерхову» конструкцію. За таких умов, у середньостроковій та багатостроковій перспективі на континенті очевидно будуть існувати: «тісна» європейська федерація – міцне ядро Європейського Союзу, Європейський Союз у складі 27 – 30 держав, Велика Європа, що включатиме Європейський Союз плюс групу країн, у тому числі Росію, які тією чи іншою мірою будуть асоційовані з ЄС.

Таким чином, розглянувши декілька основних теорій та моделей формування європейського геополітичного простору, можна зробити висновок, що у наш час коли європейська інтеграція набуває все більш важливого значення всі концепції та ідеї об'єднання Європи потребують глибокого наукового аналізу та подальшого вивчення.

Література

1. Кембаев Ж. М. Концепция «Пан-Европы» Р. Куденхове-Калерги как одна из важнейших стадий в становлении идеи европейского единства // История государства и права. — 2010. — № 22. — С. 38-42.
2. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування та етапи становлення. К. Видавничий дім «Ін Юре».— С. 48.
3. De Gaulle Ch. Mémoires du guerre. Le Salut, 1944 – 1946. – P.: Plon, 1959. – P. 4926.
4. Dahrendorf R. A Third Europe? Florencia: European University Institute, 1979. — P. 284
5. Ушакова Т. К вопросу о многоуровневой интеграции в истории Европейского Союза. Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2001. — №1, С. 27-34
6. Доценко К. О. Історія європейської інтеграції: Європа «концентричних кіл» Е. Балладюра. — С. 93-96
7. Эмерсон Майкл (Великобритания). Формирование политических рамок Большой Европы. Современная Европа 2004. Вып.3 – июль – сентябрь
8. Борко Ю.А. Быть ли Большой Европе? (Комментарий к статье М. Эмерсона). Современная Европа 2004. Вып.3 – июль – сентябрь

Рилач Н.М.*

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ: СЦЕНАРІЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Метою доповіді є економічна оцінка найвигіднішого для України сценарію інтеграції шляхом створення зони вільної торгівлі з ЄС за допомогою використання гравітаційної моделі у вигляді ступеневої регресії, які полягають у визначенні сучасного стану та розробці прогнозу щодо динаміки і структури взаємної торгівлі України та ЄС внаслідок формування зони вільної торгівлі, а також при прогнозованому приєднанні України до Європейського Союзу.

В даному дослідженні автором при статистичному аналізі залежності зовнішньоторговельного обігу між Україною, країнами ЄС-27, країнами, які мають зону вільної торгівлі з ЄС-27 та рядом держав, які тільки ведуть переговори про створення зони вільної торгівлі з ЄС обґрунтована гравітаційна модель у вигляді ступеневої регресії. Пропонується використовувати її при оцінці зовнішньоторговельного обігу між країнами, що розглядаються за даними відстані між їх столицями, ВВП країн, ВВП на душу населення країни, індексом економічної свободи країни. На найнижчому рівні лібералізації торгівлі знаходяться ЗВТ між ЄС та країнами Південного Середземномор'я, угоди про запровадження яких були підписані ще в рамках Барселонського процесу у 1995 р. На сьогоднішній день ці ЗВТ покривають лише торгівлю товарами. З 2005 року в рамках Європейської політики сусідства ЄС ініціював переговори щодо включення до сфери їх покриття послуг, а також «чутливих» товарних груп (сільськогосподарська та рибна продукція) з відповідними перехідними періодами [16].

На першому етапі дослідження було побудовано ряд апроксимаційних статистичних залежностей експорту та імпорту України з країнами ЄС, деякими країнами, що мають зону вільної торгівлі з ЄС, а також з країнами, які ведуть переговори про створення зони вільної торгівлі з ЄС від відстані, ВВП країни, ВВП на душу населення країни та індексу економічної свободи країни, як того вимагає гравітаційна модель [9; 18; 19].

Для дослідження було використано нелінійну модель ступеневого вигляду, завдяки якій отримали оцінки параметрів A, k, n , методом найменших квадратів.

$$T = A \frac{k}{m} \frac{l}{D} \frac{n}{(wP)} \quad (1)$$

Де A, k, n, m – константи (параметри моделі).

Згідно з термінологією, яка запропонована в дана регресійна модель є внутрішньолінійною, так як за допомогою логарифмічного перетворення її можна привести до лінійної моделі: [3; 11]

* кандидат економічних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

-1

$$\ln T = \ln (A(WP) * (Ief) * (WPI) / D) \quad (2),$$

де T – товарообіг, WP – ВВП країни, Ief – індекс економічної свободи країни, WPI – ВВП на душу населення країни, D – відстань між столицею країни до м. Брюссель.

Підставивши в якості змінних статистичні дані по Україні в кожному з шести отриманих моделей, отримали результати авторських розрахунків на рівень 2010 р. для країн ЄС, країн, що мають зону вільної торгівлі з ЄС та країн, які ведуть переговори про створення зони вільної торгівлі з ЄС вказані в Таблиці 1. Зокрема, відмічається вкрай низький коефіцієнт детермінації цієї залежності.

Резюмуючи результати даного авторського дослідження можна зробити висновок про те, що згідно з розрахунками, більше всього зросте експорт українських товарів до ЄС при умові підписання угоди про створення зони вільної торгівлі та повної інтеграції до ЄС (до 29,19 млрд. євро). При таких же умовах зросте і імпорт з країн ЄС до України (до 16,96 млрд. євро). Найменший же приріст Українського експорту до країн ЄС ми отримаємо при створенні зони вільної торгівлі з ЄС, не вступаючи до Євросоюзу (9,21 млрд. євро). Хоча імпорт з ЄС до України при таких умовах буде більший, ніж при не підписанні даної угоди (12,93 млрд. євро проти 11,55 млрд. євро).

Таким чином, результати, отримані нами при розрахунках згідно з гравітаційною моделлю торгівлі, застосовуючи такі параметри як відстань між столицею країни та м. Брюсселем (як столицею ЄС), ВВП на душу населення країни, ВВП країни, індексом економічної свободи країни, обсяги експорту та імпорту, провівши аналіз використовуючи дані 27 країн - членів ЄС, 16 країн – не членів ЄС, з якими підписані угоди про зону вільної торгівлі та 16 країнами – не членами ЄС, з якими ведуться переговори щодо створення зони вільної торгівлі підтвердили незворотність європейської інтеграції України, важливість створення зони вільної торгівлі, а в перспективі й досягнення повноцінного членства в Європейському Союзі.

Отже, за допомогою отриманих нами розрахунків, ми можемо визначити яким чином зміниться експорт та імпорт України при створенні зони вільної торгівлі та при вступі України до ЄС.

Для визначення зміни експорту після вступу України до ЄС:

$29,19231601/10,01596484=2,91$. Тобто, при вступі України до ЄС обсяги експорту зростуть у 2,91 рази або на 291,6 %

Для визначення зміни експорту після підписання Україною угоди про зону вільної торгівлі з ЄС:

$9,209077365/10,01596484=0,9$. Тобто після створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС експорт зросте у 0,9 разів.

Для визначення зміни імпорту після вступу України до ЄС:

$16,9568185/11,54517169=1,47$. Тобто, при вступі України в ЄС імпорт зросте у 1,47 разів, тобто на 147%.

Для визначення зміни імпорту після підписання Україною угоди про зону вільної торгівлі з ЄС:

$121,93348288/11,54517169=1,12$. Тобто, після створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС імпорт зросте у 1,12 разів або на 112%.

Таким чином, при вступі України до ЄС експорт збільшиться більше, ніж імпорт. Проте, при підписанні угоди про створення ЗВТ між Україною та ЄС імпорт збільшиться

більше, ніж експорт. Тому, для економіки України вигідніше бути повноправним членом ЄС, ніж вести торгівлю в межах зони вільної торгівлі.

Таблиця 1.
Детальні розрахунки за гравітаційною моделлю

Україна		Ln(фактор)			4,634728988	-7,684324068	1,722766598	7,725374187	
ε	згідно моделі		Constant	при Ln(VVP)	при Ln(D ^(Y-1))	при Ln(l _{ef})	при Ln(VVP1)		
		A	Ln(A)	k	m	l	n	Коеф. детермінації	
17,3	16,95686785	EU_export	2,497573275375020	0,915319570599675	0,952359374086727	0,418399320567813	2,360681152384690	-0,433682669801463	0,864800617454615
11,3	29,19231601	EU_import	12,769311845929000	2,547044780254830	0,825678376711945	0,238161263221702	0,284806144681535	-0,214938578929771	0,963920016901849
17,3	12,93348288	nonEUwithZone_export	41,092999341107200	3,715837774660830	0,890326070298037	0,754221510645008	0,936258543956312	-0,142350482212131	0,952012718889308
11,3	9,209077365	nonEUwithZone_import	15,673860482371000	2,751994387377010	0,945984056332461	0,498347327688981	2,473398182974640	0,410901221343611	0,769240678631961
17,3	11,54517169	withoutZone_export	11,240596675478600	2,419531928063580	0,682789277613406	0,680664102328613	0,598300142485083	0,137456664891568	0,714908179717461
11,3	10,01596484	withoutZone_import	0,822734833795581	-0,195121324879993	0,756144580963762	0,355178277922223	1,201891118893260	-0,044851738662883	0,603748089350867

Література:

1. Аналіз перспектив торговельних відносин між Україною та ЄС у контексті переговорів щодо розширеної угоди: Центр соціально-економічних досліджень Режим доступу: <http://www.case-ukraine.com.ua/index.php?mode=publications&act=view&pubid=110&miid=5>
2. Відстань між столицями держав Європи.: Режим доступу: http://www.timer.dp.ua/data-bank/geodata/distance_of_europe.htm
3. Дрейпер Н. Прикладной регрессионный анализ / Дрейпер Н., Смит Г. – М.: Статистика. – 1973. – 392 с.
4. Інформаційно-аналітична довідка про вплив наслідків членства України у СОТ на розвиток внутрішнього ринку та прогноз розвитку внутрішнього ринку України у зв'язку з реалізацією Угоди про створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України
5. Оцінка витрат та вигод від укладання угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС: авт. колектив І.Бураковський, К.Куценко, А.Кобилянська та інші.: Інститут економічних досліджень і політичних консультацій: К.: 2010.- 96 с. Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Books/Ocinka_vytrat/ocinka_vitrat_var2.pdf
6. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС: Міжнародний центр перспективних досліджень.: К.: 2007: Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/46/21/FTA_Impact_U.pdf
7. Поточний стан переговорного процесу в рамках робочої групи з питань створення зони вільної торгівлі. - 02.09.2011: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=170690&cat_id=152849
8. Расстояние между городами. Режим доступу: <http://redknife.ru/distance>
9. Рылач Н.М. Гравитационная модель для внешней торговли Украины со странами ЕС / Московкин В.М., Колесникова Н.И., Рылач Н.М. // Бизнес Информ.- 2007.- №7.- С. 26-32
10. Ферстер Э. Методы корреляционного и регрессионного анализа / Ферстер Э., Ренц Б. – М. : Финансы, 1983. – 302 с.

11. 2011 Index of Economic Freedom.: Heritage Foundation. Ranking the Countries: Режим доступу <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx>
12. Bilateral relations. Statistics.Trade.- European Comission: Режим доступу: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/statistics/>
13. EU Bilateral trade and trade with the world.- 17- Mar-2011:Режим доступу: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/countries-and-regions/>
14. Eurostat regional yearbook 2010. Eurostat. Statistical book.- 2010. Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-07-001/EN/KS-CV-07-001-EN.PDF
15. External and intra-European Union trade. Statistical yearbook- Data 1958-2006.- 2008.- Eurostat:Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CV-07-001/EN/KS-CV-07-001-EN.PDF
16. Overview of FTA and other trade negotiations // EU Trade. European Comission.-- 12 august 2011: Режим доступу: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf
17. Real GDP per capita, growth rate and totals.- Eurostat- 13-Apr-2011: Режим доступу:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/web/_download/Eurostat_Table_tsdec100HTMLNoDesc.htm#
18. The gravity model in international trade. Advances and applications. Ed. By P.A.G. van Bergeijk and S. Brakman^ Cambridge University press. -2010 .- 374 p. http://www.cambridge.org/gb/knowledge/isbn/item2705495/?site_locale=en_GB
19. TradeSim (Therd Vartion) a gravity model of the calculation of the trade potentials for the developing countries and economics in transition. – C. Helmers, J.-M. Pasteels.: ITC Working Paper.-June 2005. Market Analysis Section. ITC, Geneva, Switzerland.- 38 p.- http://lionel.fontagne.free.fr/papers/TSM_MII.pdf

*Хилько О.Л.**

УКРАЇНА МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ ТА ЄВРАЗІЙСЬКИМ БЕЗПЕКОВИМИ ПРОСТОРАМИ

Ключовим фактором, що впливає на місце, роль і поведінку України в архітектурі європейської безпеки, є її місцезнаходження на перетині трьох безпекових просторів – європейського, євроатлантичного та євразійського. Україна не інтегрована в жоден з них такою мірою, яка давала би підстави говорити про гарантії її національній безпеці. Розташування України на перетині декількох регіональних систем безпеки з різним ступенем гомогенності, цілісності, з різними підходами до визначення загроз безпеці і шляхів їх подолання та нейтралізації ускладнює самовизначення Україною свого місця і ролі в тій чи іншій системі безпеки. Так само як Україна не знайшла моделі вигідного використання свого геополітичного положення, так само не з'ясованими залишаються варіанти поведінки в центрі трьох безпекових просторів. Виходячи з останніх тенденцій трансформації систем безпеки у цих просторах, головною стратегічною загрозою для України є небезпека її маргіналізації між безпековими просторами, ключові сили якого будуть здійснювати на неї відчутний тиск.

Що являють собою на сучасному етапі європейський / євроатлантичний і євразійський безпекові простори і яке місце в них посідає Україна? Розглянемо ці простори через прояви регіоналізму, через інституалізовані структури – безпекові організації. На європейському безпековому просторі класичними безпековими інституціями є ЄС і НАТО, до певної міри ОБСЄ та Рада Європи. На євразійському – ОДКБ і Шанхайська організація співробітництва.

Згідно із деякими дослідженнями, особливістю організацій на євразійському безпековому просторі є закладена в їх природі орієнтація не на функціональний, а на ідеологічний підхід – в центрі уваги учасників питання суверенітету, виживання режимів, невтручання, але не прагнення до спільного вирішення проблем чи спільної відповіді на загрози. Вони виступають, до певної міри, інструментом легітимізації існуючих режимів в очах світового співтовариства. Відтак, функціональні механізми діяльності цих організацій недорозвинені.

Західні безпекові структури, такі як ЄС, НАТО, РЄ засновані на базі сповідування всіма членами спільних цінностей, в основі яких лежать ліберально-демократичні ідеї. Відтак, вони поділяють багатосторонній підхід до вирішення безпекових питань та подолання загроз. Організації євразійського безпекового простору не відрізняються ідеологічною та ціннісною гомогенністю членів, відтак, відданість певного роду цінностям не є критерієм членства. Учасники цього простору не об'єднані спільною ідентичністю.

На відміну від європейського безпекового простору, який є стабільним, усталеним, євразійський простір безпеки є неоформленим остаточно, він фрагментований, мозаїчний і нестабільний, тобто може передбачати певну міграцію учасників до інших систем. Він характеризується домінуванням державних інтересів окремих учасників над колек-

* кандидат політичних наук, науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

тивними регіональними, акцентом на «жорсткій безпеці» та притаманних їй загрозам. Основним засобом залишаються військово-політичні ресурси, хоча серед офіційно задекларованих цілей діяльності ШОС є боротьба із тероризмом, екстремізмом та сепаратизмом.

Учасники ШОС аргументують ефективність і потужність своєї структури тим, що сумарно кількість населення, яке вона охоплює і сукупний потенціал економік вражаючий, однак це не означає автоматично наявність політичної волі всіх сторін до застосування своїх багатих ресурсів до досягнення аморфних цілей і інтересів членів ШОС. Значна частина учасників цієї організації має свої регіональні інтереси і навіть є регіональними лідерами або намагаються ними бути.

Особливістю євразійського безпекового простору є значна доля енергетичного фактору в безпековому дискурсі, який використовується як новий інструмент регіонального і світового впливу. Споживачі цих ресурсів стають заручниками політики їх постачальників. Більшість крупних експортерів не є демократичними державами і в деяких випадках надають фінансову підтримку силам, що кидають виклик існуючому порядку.

Характерною особливістю еволюції обох просторів на сучасному періоді є активне залучення Росії на обох напрямках. Росія ж, зі свого боку, намагається активно формувати власне силове поле в обох просторах. Це їй гарно вдалося на євразійському просторі – від початку його оформлення – в силу попередньої відсутності дієвих безпекових механізмів, а також відсутності у його учасників геостратегічного бачення своєї ролі у побудові системи регіональної безпеки на євразійському просторі. Домінування Росії в цьому просторі обумовлює інтеграцію одних його учасників до сфери її впливу, а, з іншого боку, дистанціювання інших його учасників, які намагаються уникнути втягнення в євразійські безпекові механізми (що характерно було для України). Безпека держав цього регіону великою мірою впливає на безпеку Європи і подекуди події в цих державах розглядаються європейцями, зокрема, на рівні ЄС, як загрози європейській безпеці.

Наразі Росія нарощує свій потенціал як безпековий актор і на європейському безпековому просторі, що, зокрема, проявляється у запропонованому Росією Європі проекті Договору про європейську безпеку.

Якою бачиться роль і місце України в цих двох просторах і яка перспектива залучення України до формування дієвих безпекових механізмів, які можна було би використати для досягнення основоположних цілей національної безпеки України?

Євразійський безпековий простір, на думку автора, не може сприйматись Україною на даному етапі як поле для реалізації власних проектів, зокрема й у сфері безпеки. Хоча, безперечно, на цьому просторі Україна як гравець, що володіє певним потенціалом і досвідом використання інструментів «м'якої безпеки», мала би що запропонувати. Однак, в силу активних намагань Росії розбудувати на цьому просторі власне силове поле, на якому вона не потерпить конкуренції в тій чи іншій формі, автор вважає нераціональним на даному етапі витрачати державні ресурси на проектування власної сили у цей мегарегіон.

За великим рахунком, Україна в обох безпекових просторах не виступає суб'єктом безпекового процесу в рамках, але сприймається як джерело небезпеки і є об'єктом докладання зусиль окремих учасників цих структур, що, водночас, не несе для нашої держави ніяких стратегічних зисків, але, навпаки, представляє собою ряд ризиків. З іншого боку, тут є істотна диференціація. По-перше, Україна ніколи не декларувала бажання брати участь в тих чи інших безпекових ініціативах на євразійському безпековому просторі, попри те, що вона опосередковано може бути в них втягнута. По-друге, зважаючи на природу діяльності ключових безпекових структур цього простору, а також з огляду на долю енергетичної складової в безпековому комплексі, що розглядається, роль України тут за-

вжди буде залишатись пасивною – в якості об'єкта, що не відповідає як її національним інтересам, так і її статусним характеристикам.

А от активна участь України на європейському безпековому просторі, навіть без інтеграційних форм її участі (з огляду на те, що членство у НАТО і ЄС на даний момент не стоїть на порядку денному зовнішньої політики як України, так і самих цих організацій), може перетворити її на суб'єкт європейської безпекової політики. В цьому контексті Україна має багато чого запропонувати.

З концептуальної точки зору Україна може бути ефективною в якості промотора європейської східної політики, зокрема, в регіоні Східної Європи або Нової Східної Європи, до якого зараз відносять таких не-членів ЄС як (окрім самої України) Білорусь та Молдову. Активна участь у врегулюванні Придністровського конфлікту, який стоїть в пріоритетах безпекового порядку денного всіх європейських організацій, чітка і послідовна міграційна політика, а також спрямована на врахування національних і європейських інтересів енергетична політика може сприяти завоюванню Україною більш вагомої ролі в європейській системі безпеки. Що, безумовно, може послужити додатковим інструментом євроінтеграційної політики України. Водночас, варто відзначити, що Україна має виробити нові підходи до просування своєї ролі як безпекового контрибутора і запропонувати європейській спільноті нові, раніше не дискредитовані, варіанти залучення власного потенціалу до вирішення сучасних завдань європейської безпеки. Можливо, це можуть бути ресурси для подолання кіберзагроз, екологічних лих, енергетичних криз тощо. Має бути переглянута і концептуалізована роль України як лідера / учасника Чорноморського регіону, що, за певних умов, може також послужити Україні як в якості фактора збільшення статусних характеристик, так і інструмента убезпечення від намагань переконфігурувати систему безпеки в регіоні. Зі змінами міжнародного безпекового середовища роль Чорноморсько-Каспійського регіону буде зростати в силу його значного комунікаційного, геостратегічного, економічного, енергетичного та конфліктогенного потенціалу.

Така участь України у вирішенні безпекових питань європейського простору і буде відповіддю на ризик її маргіналізації між двома сусідніми безпековими просторами.

Вибудовуючи свою безпекову стратегію Україна стикається з такими об'єктивними процесами сучасного періоду як намагання європейських країн та США інтегрувати Росію в свої, зокрема й безпекові, проекти, що також буде ставити на порядок денний питання дихотомії української суб'єкт-об'єктності. Найбільш чутливими питаннями міжнародної взаємодії та взаємозалученості будуть питання енергетичної взаємодії та воєнно-політичного співробітництва.

На безпекову стратегію України істотно буде впливати перспектива (чи її відсутність) обговорення російського варіанту переформатування загальноєвропейської системи безпеки. Як Європа буде реагувати – шукати компроміс чи приставати на російський сценарій – в обмін на конкретні російські пропозиції Європі – для України все це матиме безпосередній довгостроковий ефект. Для України в російсько-європейському переговорному процесі стратегічною метою є недопущення маргіналізації між двома системами безпеки, перетворення на предмет компромісів між сторонами переговорів та закріплення фактичних сфер впливу на пострадянському просторі, а також обмеження її права на обрання союзів чи коаліцій.

Конкуренція в регіоні Нової Східної Європи буде спадати і великою мірою буде залежати як від рівня залучення Росії до загальноєвропейських справ, так і від рівня зацікавленості Сполучених Штатів в регіоні, який останніми роками істотно упав. Всі роки незалежності України провідні країни Європи, а часто і США, демонстрували неготов-

ність до ускладнень у відносинах з РФ заради підтримки інтересів України. Більше того, зазначені держави не мають не лише необхідних механізмів впливу, але й стратегії дій відносно політики Росії щодо країн СНД і України. Зокрема, мова йде про перманентний вплив РФ на ці держави в економічному, військовому та енергетичному плані.

І, зрештою, одним з найвагоміших факторів нестабільності безпекового положення України залишаються системні внутрішні протиріччя, яким притаманні відсутність консолідованості як серед українського політикуму, так і в українському суспільстві загалом щодо ключових пріоритетів зовнішньої політики України та, зокрема, її безпекової політики. Вона традиційно залишається предметом політичних спекуляцій і маніпуляцій вітчизняних політиків.

*Бабко Наталья**

СООТНОШЕНИЕ ИНТЕРЕСОВ США И ЕС В ЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ

Черноморский регион является одним из основных маршрутов транспортировки углеводородов из региона Каспийского моря и Центральной Азии в Европу. Этот факт влияет на рост активности различных акторов мировой политики в данном регионе.

Среди глобальных акторов, осуществляющих большое воздействие на состояние регионального сотрудничества, можно выделить Россию, США, и ЕС. Для вышеперечисленных политических игроков регион имеет стратегическое значение: как экономическое, с точки зрения обеспечения энергетической безопасности, так и военно-политическое.

Остановимся на анализе форм взаимодействия ЕС и США в Черноморском регионе, вызывающих наибольший научный интерес. Этот интерес заключается в том, что два различных актора по своей сути, государство и союз, при решении одних и тех же задач образуют не конфронтационные взаимосвязи, а кооперативные, характеризующиеся высоким уровнем развития сотрудничества.

Особая кооперативная форма взаимодействия ЕС и США в регионе складывается благодаря историческим взаимосвязям, а также из-за отсутствия конфронтационного поля интересов. Если использовать критерии М.А. Хрусталева, то взаимоотношения ЕС и США в регионе находятся на второй стадии развития – координационной и, одновременно, на третьей – коалиционной в рамках НАТО [1, с. 29].

Эта дуалистическая природа сотрудничества очень ярко выражена на примере Черноморского региона, что затрудняет анализ и приводит к более глубоким теоретическим проблемам: вопрос о факторах формирования консенсуса в НАТО и ЕС, сочетаемость на практике различных подходов в области безопасности США и ЕС, соотношение «жесткой» и «мягкой» безопасности [2, с. 128].

До середины 2000-х гг. можно было смело утверждать, что значимость региона для ЕС определяется, главным образом, энергетическим фактором. На это указывали региональные программы ИНОГЕЙТ [3] и ТРАСЕКА [4], направленных на реализацию энергетических и транспортных проектов.

Тем не менее, экономические интересы ЕС в регионе невозможно было отнести к жизненно важным, даже наоборот, они являлись второстепенными. Программы ИНОГЕЙТ и ТРАСЕКА реализовывались в рамках общей программы ТАСИС [5, с. 22], заполняющей политический вакуум и отсутствие стратегии ЕС в отношении новых независимых государств после распада СССР.

Со вступлением Румынии и Болгарии в ЕС в январе 2007 г. ситуация изменилась. Черноморский регион стал непосредственной восточной границей ЕС. Принятие двух региональных стратегий ЕС для Восточных соседей и Центральной Азии показало, что политика ЕС в регионе приобретает более четкие контуры.

Введение в феврале 2008 г. региональной инициативы «Черноморская Синергия» [6] стало означать, что Черноморский регион входит в «расширенную зону безопасности вок-

* аспирантка кафедры мировых политических процессов МГИМО (У) МИД России

руг Европы», а обеспечение стабильности в регионе является стратегической целью ЕС [7, с. 7]. Следует отметить, что роль региона для ЕС будет только возрастать, и к 2030 г., с увеличением потребления энергоресурсов в ЕС [7, с. 3], регион может стать жизненно важным.

Что касается интересов США в регионе, то свести их только к обеспечению энергетической безопасности невозможно. Для американцев роль региона определяется долгосрочной военно-политической стратегией. Своеобразной игрой в системе «сдержек и противовесов» с целью «возрождения американского лидерства», озвученной в новой Стратегии национальной безопасности США, принятой в мае 2010 г. [8, с. 2].

С точки зрения глобальных интересов США стратегическая роль Черноморского региона связывается с основным театром действий на Большом Ближнем Востоке. Как указывают А. Коэн и К. Ирвин, участники Гарвардской программы по черноморской безопасности, регион может быть «плацдармом для проведения военных, восстановительных и миротворческих операций в Афганистане, Ираке и, возможно, в Иране» [9].

Если в 2006 г. аналитики Гарвардской программы вскользь обозначили проблему Ирана для США и союзников как «одну из наиболее острых проблем десятилетия» [9], то М. Тонер, официальный представитель Госдепартамента США открыто заявил, что создание эшелона ПРО к 2020 г. в Восточной Европе отражает растущую угрозу для союзников со стороны Ирана [10].

Напомним, что размещение элементов ПРО планируется как в Польше, так и в двух черноморских странах: Румынии и Турции. В рамках 1-го этапа Европейского поэтапного адаптивного подхода (ЕРАА) Турция согласилась разместить у себя радиолокационную станцию противоракетной обороны AN/ТРУ-2. Базирование радара AN/ТРУ-2 в Турции позволит значительно увеличить площадь территории, которая может быть защищена развернутыми системами Aegis [11].

В сентябре 2011 г. госсекретарь США Х. Клинтон и министр иностранных дел Румынии Т. Баконски подписали Соглашение по противоракетной обороне в рамках 2-го этапа. После ратификации румынским парламентом это соглашение позволит США построить наземный объект с ракетами-перехватчиками SM-3 на авиабазе Девеселу в Румынии [11].

Проект ПРО, сотрудничество с Украиной и Грузией через программу «Партнерство ради мира» НАТО (ПРМ) [12, с. 147] явно указывают на определенное стратегическое видение США своего присутствия в регионе. Тем не менее, документально разработанной стратегии в отношении Черноморского региона в США, как например, стратегия ЕС «Черноморская Синергия», не существует.

В то же время, политику США и ЕС в Черноморском регионе нельзя рассматривать в отрыве друг от друга. Они преследуют одни цели, дополняя друг друга различными методами достижения поставленных задач. Если США использует военно-политический инструментарий НАТО и ПРМ, то ЕС – экономические и политические рычаги, отраженные в региональной программе «Черноморская Синергия».

Отсюда следует, что США и ЕС являются главными проводниками новой модели евроатлантической безопасности в Черноморском регионе, основанной на объединении двух различных подходов к методам обеспечения европейской безопасности в целом.

Литература

1. Хрусталеv М.А. Анализ международных ситуаций и политическая экспертиза: очерки теории и методологии. М: НОФМО, 2008

2. Юрьева Т.В. Проблемы региональной безопасности: современный опыт Европы // Вестник МГИМО-Университета. 2010. № 6
3. Interstate Oil and Gas Transport to Europe (INOGATE) // European Commission [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regionalcooperation-central-asia/energy/inogate_en.htm
4. Transport Corridor Europe _ Caucasus _ Asia (TRACECA) // European Commission [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/europeaid/where/asia/regionalcooperation-central-asia/transport/tracesca_en.htm
5. Болгова И.В. Политика ЕС в Закавказье и Центральной Азии. Истоки и становление / Под общ. ред. А.В. Мальгина. М.: Навона, 2008
6. Black Sea Synergy // Delegation of the European Union to Russia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/delegations/russia/eu_russia/fields_cooperation/regional_issues/black_sea_synergy/index_en.htm
7. A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy, Brussels, 12 December 2003. P. 7. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/76255.pdf
8. National Security Strategy. May 2010. P. 2.
9. Cohen A., Irwin C. U. S. Strategy in the Black Sea Region. Published on December 13, 2006 // The Heritage Foundation [Электронный ресурс] <http://www.heritage.org/Research/Reports/2006/12/US-Strategy-in-the-Black-Sea-Region>
10. Проблема ПРО: Пентагон не хочет менять свои планы. 2011. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vesti.ru/only_video.html?vid=378387
11. Стенограмма выступления заместителя госсекретаря Ташер о трансатлантической системе противоракетной обороны. Государственный департамент США. Вашингтон. 20 октября 2011 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://iipdigital.usembassy.gov/st/russian/texttrans/2011/10/20111020164237x0.4129084.html#axzz1hYaC4LDo>
12. Белоногов А.Л., Оглы-Усубов Ф.Д. Глобальные и региональные акторы мировой политики на Южном Кавказе в начале XXI века // Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке: Сб. статей / под ред. В.С. Ягьи, М.Л. Лагутиной. Спб.: СПбГУ, 2011

*Габер Е.В.**

ТУРЕЦКО-АМЕРИКАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ТУРЦИИ НА КАВКАЗЕ И В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Распад Советского Союза и, как следствие, возникновение геополитического вакуума на широких просторах Евразии в начале 1990-х годов привели к образованию совершенно новой региональной системы, которая заключала в себе множество новых возможностей и еще больше новых угроз как для стран региона, так и для глобальной системы безопасности. Эта ситуация требовала от Турции быстрой выработки эффективной региональной политики, которая позволила бы максимально воспользоваться отсутствием или слабостью других великих держав в регионе и, в то же время, не допустить дальнейшей дезинтеграции и возникновения вооруженных конфликтов на Кавказе и в Центральной Азии.

Одним из основных вопросов, всерьёз волновавших Анкару, был вопрос её взаимоотношений с Вашингтоном. Если в течение «холодной» войны Турция, будучи южным флангом НАТО, неизменно оставалась главным стратегическим партнером Соединенных Штатов в регионе Кавказа и Центральной Азии, то с распадом Советского Союза, который повлёк за собой кардинальный пересмотр роли и места Североатлантического альянса в мире, Турция сталкивалась с угрозой потерять в глазах западного партнёра свой исключительный статус и первоочередное стратегическое значение. В этой ситуации развитие тесных связей с новыми независимыми республиками и обеспечение их сотрудничества с евроатлантическими институтами при посредничестве Анкары был едва ли не единственной возможностью сохранить свою привлекательность для Запада и получить весомый аргумент в диалоге с Евросоюзом и США. К тому же, способствуя укреплению суверенитета и выбору прозападной ориентации постсоветскими странами, Турция автоматически ограничивала влияние Москвы, которая к тому моменту единолично господствовала в регионе уже много лет. В этом желание Анкары полностью совпадало со стратегическими приоритетами Вашингтона, также заинтересованного в сдерживании распространения российского влияния в условиях новой мировой системы.

Следует оговориться, что в самом начале 1990-х годов Турция не получила достаточного внимания Запада, в частности Соединённых Штатов, которые в то время были полностью заняты выстраиванием отношений с Российской Федерацией уже на основе новых принципов – взаимовыгодного партнёрства и сотрудничества – что стало возможным после окончания «холодной» войны. Однако ситуация кардинально изменилась уже в 1993 г, с провозглашением Россией политики «ближнего зарубежья», которая рассматривалась в США как «неоимпериалистическая». Турция, которая в то время была ещё слишком слаба, чтобы самостоятельно противостоять распространению российского влияния, нуждалась в активном участии Соединенных Штатов в региональной политике. В Вашингтоне же, в свою очередь, была выработана принципиальная позиция, что одним из

* аспирантка кафедры международных отношений Одесского национального университета им. И.И.Мечникова

лучших способов обеспечения безопасности и реализации своих экономических интересов в регионе является усиление партнёрских отношений с Анкарой и содействие распространению турецко-американского влияния на Кавказе и в Центральной Азии в противовес России.

В начале 1990-х годов региональная политика Турции базировалась на предположении, что если новые независимые республики Кавказа и Центральной Азии смогут найти силы чтобы эффективно противостоять внешним вмешательствам и политическому давлению более влиятельных региональных или глобальных акторов, то их исторические, культурные и экономические связи с Турцией, так же как и насущная необходимость поиска стратегических партнеров в рамках новой системы безопасности, постепенно подтолкнут их к тесному союзу с Турцией.

Лидеры страны хорошо понимали, насколько трудно Турции будет развивать выгодные двусторонние отношения с отдельными государствами, если она не обеспечит себе особый статус в регионе в целом. Поэтому неудивительно, что именно в этот период широкое распространение приобретают идеи пантюркизма. Уже Тургут Озал – президент Турции с 1989 по 1993 гг. – открыто заявлял о своих мечтах расширить сферу влияния Турции на значительные территории «от Адриатики до Великой Китайской стены».

На практике идеи объединения всех тюркских народов в рамках единого государственного образования никогда не выходили за пределы риторики отдельных маргинальных политиков (таких, как Алпарслан Тюркеш) и наиболее ярко проявились в ходе «тюркских саммитов» первой половины 1990-х гг. Всячески подчёркивалась роль общей истории и параллельных культурных характеристик Турции с тюркскими республиками, открывались школы с целью воспитания молодежи в про-турецком и про-исламском духе, в частности последователями Фетхуллага Гюлена – известного проповедника исламистского движения в Турции и основателя одной из наиболее многочисленных и разветвленных сетей учебных заведений разного уровня аккредитации (с 1991 по 1999 гг. в регионе Кавказа и Центральной Азии были открыты 73 школы).

Сама фигура Гюлена до сих пор вызывает противоречивые оценки как внутри страны, так и за её пределами. Осенью 2000 г. турецкая служба госбезопасности инициировала судебное расследование деятельности общества Ф. Гюлена, где в качестве обвинения ему предъявлялись попытки изменить конституционный строй Турецкой Республики и отказаться от светского режима правления в пользу шариата. Вместе с тем, Ф. Гюлен достаточно популярен на Западе, особенно в Соединённых Штатах, где он известен как интеллектуал, учёный и педагог. В 1998 г. Гюлен отправился в США, по официальной версии, для получения медицинской помощи в рамках курса лечения диабета. Тем не менее, его отсутствие также позволило ему избежать в 2000 г. задержания по обвинению в содействии перевороту в Турции, к которому он якобы призывал в серии тайно записанных проповедей. С момента своего добровольного изгнания, Гюлен проживает в большом имении в восточной Пенсильвании. Именно с территории США он осуществляет координацию деятельности всей сети учебных заведений и бизнес-корпораций, входящих в состав его транснациональной империи. Всё это, а также тот факт, что в ходе судебного рассмотрения дела о предоставлении Ф.Гюлену права на постоянное проживание в США в его поддержку выступили достаточно высокопоставленные лица (два бывших сотрудника ЦРУ, Джордж Фидас и Грэм Фуллер, и бывший посол США в Турции Мортон Абрамовиц) позволило говорить о том, что у Гюлена в США есть много влиятельных сторонников.

Хотя официальный Вашингтон ни разу не выступил с открытой поддержкой этого религиозного лидера, многие турецкие эксперты, особенно лояльные к ныне оппозиционной

Народно-Республиканской партии и светской/военной элите, утверждают, что США были заинтересованы в развитии умеренного исламского движения Гюлена, которое представляло «третью силу» в Турции и мощное политическое движение в регионе. Некоторые аналитики считают, что именно Ф.Гюлен и его сторонники в правительстве США помогли получить приглашение в Белый дом для Реджепа Тайипа Эрдогана в декабре 2002 г., хотя на тот момент он всё ещё не был назначен премьер-министром¹. То, что власти США и, в частности, Центральное разведывательное управление, поддерживают движение Гюлена, является общепринятой точкой зрения среди светской элиты Турции, хотя никаких твёрдых доказательств в поддержку такого утверждения нет.

В отличие от довольно агрессивной культурной экспансии, которую Анкара проводила в 1990-е годы, в 2000-е гг. в основе региональной политики Турции лежит экономический прагматизм и желание максимизировать свое экономическое присутствие в регионе, в первую очередь, в транспортной и энергетической сфере. Становление Кавказского региона как потенциально одного из крупнейших поставщиков энергоресурсов в мире одновременно с ростом спроса на природный газ внутри страны значительно усиливали стремление Турции играть всё большую роль в регионе. Во-первых, Анкара рассматривала вопросы добычи и поставок каспийской нефти и газа как неотъемлемую часть региональной конкуренции с Россией и Ираном в борьбе за политическое и экономическое влияние на Кавказе. Во-вторых, существовало твердое убеждение, что если Турции действительно удастся стать центральным звеном в энергетическом коридоре Восток-Запад, предложенном для экспорта каспийского газа и нефти из центральноазиатских стран на западные рынки, то ее стратегическое значение для ЕС и США резко возрастет.

Турция активно участвовала в разработке проектов трубопроводов, которые должны были служить для транспортировки энергоносителей сначала с Каспия через территорию Азербайджана и Грузии в Турцию, а далее – в западноевропейские страны. В 2006 г. был введён в эксплуатацию нефтепровод Баку – Тбилиси – Джейхан (БТД), в 2008 г. – газопровод Баку – Тбилиси – Эрзурум. Это стало первыми шагами на пути превращения Турции в «энергетический узел», через который должны были происходить все основные поставки центральноазиатских энергоресурсов в ЕС. Нефтепровод БТД изначально получил полную поддержку Соединенных Штатов, поскольку, во-первых, укреплял позиции Турции и обеспечивал альтернативные транспортные сети в обход России и Ирана, что уменьшало энергетическую зависимость Европы от этих стран.

На сегодняшний день наиболее проблемными остаются вопросы военно-политического сотрудничества Турции и США в регионе «Большого Кавказа» и бассейне Чёрного моря. Турция старается, с одной стороны, выступать проводником идей НАТО и США в регионе, однако, с другой стороны, предупреждать непосредственное вмешательство внешних сил, что могло бы привести к дальнейшей дестабилизации ситуации. (Наиболее яркие примеры – совместная блокировка Россией и Турцией американской инициативы расширить сферу деятельности натовской операции «Активные усилия» на Черноморский бассейн и отказ Турции пропускать в акваторию Черного моря американские корабли, которые везли гуманитарную помощь в Грузию во время российско-грузинской войны в августе 2008 г.) Хотя Турция и остается членом НАТО, Москва и Анкара разделяют взгляды на необходимость соблюдения положений Конвенции Монрё 1936 г. и режима прохода

¹ Р.Т.Эрдоган посетил Белый дом 10 декабря 2002 г., в качестве лидера победившей на парламентских выборах в ноябре 2002 г. Партии Справедливости и Развития. Тем не менее, вплоть до марта 2003 г. он не имел права быть избранным депутатом парламента, а следовательно, и премьер-министром страны из-за запрета на политическую деятельность.

через Черноморские проливы, мотивируя это желанием избежать превращения Черного моря в «частные владения НАТО».

Хотя и Россия, и Турция готовы объединить свои усилия в поисках мира и стабильности в регионе Черного моря и на Кавказе, они, уже каждая самостоятельно, продолжают поиски путей установления региональной гегемонии. Поскольку единолично сделать это Турции не хватит ни материальных ресурсов, ни политического влияния, поддержка Соединенных Штатов сохраняет для нее свое значение и в вопросах поддержания отношений с тюркскими республиками Кавказа и Центральной Азии, и в попытках разрешения замороженных конфликтов в регионе, и в контексте реализации новых энергетических и транспортных проектов.

Выводы

Стратегический выбор, который рано или поздно предстанет перед Анкарой, всё же должен быть сделан в пользу трансатлантических институтов и продолжения военно-политического сотрудничества с США, поскольку без их поддержки становление Турции в качестве регионального лидера будет слишком сложным, да и вообще маловероятным. К тому же, оставшись в регионе один на один со своим извечным соперником Россией, Турции будет трудно противостоять её всевозрастающей силе и политическому влиянию в будущем. Поэтому успешно развивая сегодня партнерские отношения с Москвой в экономической, торговой и туристической сферах, не следует отказываться от долгосрочного стратегического альянса с Вашингтоном.

Турция, при желании иметь существенное влияние на региональные процессы, вынуждена поддерживать тесное сотрудничество с США. Несмотря на значительный экономический рост и внешнеполитическую активность, которую Анкара демонстрирует в последнее время, собственных ресурсов для утверждения своих позиций в регионе Турции может оказаться недостаточно.

Соединенные Штаты, в свою очередь, слишком далеки (и географически, и ментально) от стран Кавказа и Центральной Азии для того, чтобы активно и непосредственно вмешиваться в решение региональных вопросов. Поэтому именно Анкара остаётся оптимальным выбором для поддержания баланса сил в регионе и противостояния возрастающей силе России и Ирана.

Следовательно, турецко-американское партнёрство, безусловно, и в XXI веке остаётся центральным звеном в создании региональной системы безопасности и разработке альтернативных энергетических проектов в регионе.

*Давуди Таги Али Реза**

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ИРАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

The article considers the theoretical foundations of modern Iran's foreign policy and the fundamental principles of foreign policy of the Islamic state. It also researches the main aspects of relations between the Azerbaijan Republic and the Islamic Republic of Iran.

Исламская революция в Иране, завершившаяся победой 11 февраля 1979, года стала причиной коренных изменений в общественно-политической жизни и в государственном устройстве Ирана. Она кардинально изменила и внешнюю политику Ирана, которая веками служила интересам шахского режима. Освободившись от шахского дворца, от узких рамок служения интересам семьи, она приобрела национальный смысл, превратилась в политическую деятельность, обеспечивающую защиту общенациональных интересов на международной арене. Это обновление иранской дипломатии, вынесла на повестку дня вопрос о разработке концептуальных и теоретических основ. И это дело было поручено Аятолле Бехишти. Под его руководством был подготовлен основной закон (конституция) Исламской Республики Иран, в которой и утверждена концепция внешней политики.

Согласно конституции Исламской Республики Иран, внешняя политика Ирана протестует против любого вида эксплуатации и оккупации. Она основывается на принципы национальной независимости и территориальной целостности, защиты прав всех мусульман мира во всех областях, создания здоровых взаимоотношений с неколонизальными государствами [1]. Положения этой концепции, подготовленной на персидском языке, совпадают также и с универсальными принципами и нормами международного права.

С самого начала революции внешняя политика Ирана, до распада Советского Союза в 1991 году, не принимала ни восточную, ни западную концепции. Установившийся после 1945 года биполярный мировой порядок, с началом пропагандистской войны (ее также называют «холодной войной») между двумя сверхдержавами СССР и Соединенными Штатами Америки, изменил существующее положение дел на международной арене. Но с распадом Советского Союза, существующий мировой порядок подвергся эрозии.

В таких условиях Иран был вынужден внести некоторые изменения в свою внешнюю политику. Главной причиной этих изменений служил факт установления однополярного мирового порядка. Так, многие государства мира, почувствовав необходимость обеспечения своей безопасности, начали стремиться к сближению с США. Иначе говоря, установился однополярный мировой порядок во главе с Соединенными Штатами, которые считали себя единственной силой, способной обеспечить стабильность в любом регионе мира, в том числе и на Ближнем Востоке. Именно по этой причине, после распада биполярной системы, многие из бывших союзников Советского Союза на Ближнем Востоке,

* аспирант Бакинского Государственного Университета

начали сближаться с США с целью сохранения стабильности [2]. Этот процесс происходил и в других регионах мира.

Как было отмечено, после победы исламской революции в Иране, страна взяла свой курс, который отличался и от восточных, и от западных концепций. Но, сначала следует отметить, каким именно образом разрабатывались принципы внешней политики.

С первой половины 50-х годов XX века, официальной концепцией шахского режима была концепция позитивного национализма, и опирающиеся на нее идеи паниранизма и прежде всего идеи защиты интересов шахского режима. Ввиду того, что она не сходилась с исламской идеологией, и не могла стать ее основой, она была официально отвергнута новым руководством Ирана. Таким образом, в основу внешней политики Ирана была положена так называемая концепция уммы пророка, которая была принята еще во время правления самого пророка Мухаммеда. Следует отметить, что она, отличалась от доктрины арабского национализма (панарабизма), которая в первый раз была принята 1949 году партией БААС в Сирии, а потом стала официальной идеологией саддамовского режима в Ираке.

В соответствии новыми международными условиями, Исламская Республика Иран, взяла за основу своей внешней политики исламскую идеологию. Внешняя политика Ирана формировалась по принципам ислама, на взаимной ответственности перед всеми мусульманами и на принципе бескорыстной защиты всех обездоленных, прежде всего в странах исламского мира. Но, понятно, что Иран не может закрыться у себя от всего мира и жить своей жизнью только из-за вышеперечисленных факторов. Наоборот Иран, держась линии полной независимости, должен был создать политические, экономические, военные и прочие отношения со всеми государствами мира, независимо от их системы власти и политической структуры, и поэтому он предпринял практические меры в этой области. Иранская дипломатия, столкнулась с многочисленными угрозами со стороны неокOLONиальных государств и противников исламской революции. Но, несмотря на это, под руководством Аятоллы Сеййид Али Хамнеи, Иран смог добиться положительных результатов. Такая логическая политика коснулась и отношений с соседями.

Согласно принципам внешней политики Исламской Республики Иран, основными задачами иранской дипломатии являются: защита национальной независимости страны и осуществление свободной деятельности, не зависящей от какой-нибудь страны, защита прав всех мусульман в мире.

Эти задачи четко обозначены в конституции ИРИ. Прежде всего, здесь акцент делается на обеспечение независимости страны в разных, политических, экономических, военных и др. областях. Поэтому, иранская конституция запретила всякую деятельность, которая может способствовать овладению потенциалом и природными ресурсами Ирана, неокOLONиальными государствами [3]. К примеру, 153-я статья конституции запретила любой договор, который может способствовать захвату иностранными силами природных ресурсов, экономических, культурных и прочих ценностей Ирана. Основатель Исламской Республики Иран Аятолла Хомейни сказал: «Если при заключении дипломатического договора с любой страной в любой области, вы почувствуете или предположите нечто, что в будущем может нанести вред Ирану, то следует немедленно отказаться от этого договора» [4]. Кроме того, согласно 152-й статье конституции, внешняя политика ИРИ, не приемлет никакую эксплуатацию со стороны иностранных государств и никаких обязательств перед ними, и настаивает на создании отношений с теми государствами, которые не стремятся к гегемонизму в мире. И по этой же статье Иран поддерживает борьбу всех народов, которые подверглись насилию и ведут борьбу против экспансии [5].

Исходя из всех вышеперечисленных принципов, внешняя политика и дипломатия Исламской Республики Иран развивалась в рамках национальных интересов. Расширились связи Ирана со странами региона. Было сделано немало дел с целью обеспечения стабильности и развития в отношениях со странами региона с учетом их систем власти и политических структур. В этой связи следует отметить и работу министерства иностранных дел Ирана в области повышения уровня политического и иного сотрудничества со странами региона [6].

Основные цели и задачи внешней политики исламской республики на современном этапе можно обозначить так: единство факторов стратегического расположения и богатых природных ресурсов современного Ирана, превратили эту страну в поле глобального соперничества. Это требует серьезного подхода к проблемам международных отношений. Руководство Исламской Республики Иран, формирует свою внешнюю политику, учитывая, прежде всего национальные интересы Ирана в современном мире. При этом исламская власть в Иране, исходя из положений конституции, строит равноправные отношения со всеми государствами мира, и в этом плане он не отдает предпочтение отношениям только с большими и сильными государствами [7]. Иран всегда выступает с заявлением создавать взаимные и дружеские отношения. Даже с теми государствами, с которыми у Ирана имеются политические и идеологические разногласия. К примеру, все президенты и высокопоставленные официальные лица Ирана неоднократно заявляли, что если Соединенные Штаты Америки устроят недоверие к Ирану, если они будут уважать законы нашей страны, то мы готовы к установлению дипломатических отношений. Но, к сожалению, гегемонистская политика США, внешние и внутренние давления на нее, делают невозможным установление нормальных отношений между двумя государствами. По крайней мере, Иран никогда не стремился создать напряженность, наоборот, он сделал немало усилий для установления стабильности и мира во всем мире, а также в регионе.

Во внешней политике Исламской Республики Иран большое значение имеют отношения со всеми мусульманскими странами, в том числе и с Азербайджанской Республикой [8]. Это отразилось и во внешнеполитической концепции Ирана. Иран и его северный сосед Азербайджан имеют глубокую историческую, религиозную и культурную близость. Но двести лет господства российской империи над Азербайджаном, мешали установлению нормальных отношений между двумя государствами. И только после распада Советского Союза и обретения Азербайджаном независимости, эти отношения установились на основе принципов международного права и взаимной выгоды.

Иран признал государственную независимость Азербайджана 25 декабря 1991 года, в один день с США. А 12 мая 1992-го года были установлены дипломатические отношения [9].

Президент Азербайджана Гейдар Алиев придавал особое значение развитию отношений с Ираном во всех направлениях. И поэтому политические, экономические и культурные связи между двумя странами развиваются по восходящей линии.

Примером тому можно привести выставку производимых Ираном товаров с 25 ноября по 4-е декабря 1992 в Баку. На выставке участвовали более 300 фирм Восточных и Западных останов Азербайджана, Зенджана и Гилана [10].

В декабре того же года начало свою деятельность в Азербайджане посольство Ирана. Одновременно с открытием посольства открылся культурный центр Ирана в Баку, и Генеральное Консульство в Нахичевани [11].

Торговые связи Ирана с Азербайджаном, развиваются быстрыми темпами и по объему торгового оборота обычно занимают место в первой десятке.

В развитии отношений между двумя странами важную роль играют взаимные официальные визиты. Азербайджанские президенты Гейдар Алиев и Ильхам Алиев, и все президенты Ирана совершали взаимные официальные визиты. Были подписаны сотни документов по многим областям.

Список использованной литературы:

1. Конституция Исламской Республики Иран, С. 43
2. Амир Ахмад Хаджи Йусиф, Внешняя политика Исламской Республики Министерство иностранных дел, 2005 г.
3. Аббас Манучехри, Книга Ирана (политическая система в Иране), Тегеран, Министерство культуры и исламской ориентации, 2002 г.
4. Там же.
5. Там же.
6. Там же.
7. Эдмонд Херциг, Южный регион бывшего Советского Союза и Иран, Тегеран, Министерство иностранных дел, 2005 г.
8. Расул Исмаилзаде, Дружеская рука, Баку, Аль-худа, 2004 г.
9. Преемственность, новаторство и динамизм в государственном управлении, книга II, «Издательство Азербайджан», Баку, 2008, С. 139.
10. Гейдар Алиев открывает миру Азербайджан, Баку, 1994, 139 с.
11. Журнал «Дипломатия Азербайджана», Специальный выпуск, Баку, 1993.
8. Rasul Ismayilzade, Friendly Hand, Baku, Al-Huda, 2004
9. Succession, innovation and dynamism in public administration, Book II, "Azerbaijan Publishing House" Baku, 2008, p. 139.
10. Heydar Aliyev opens Azerbaijan to the world, Baku, 1994, P. 139.
11. Journal "Azerbaijan's Diplomacy", Special Issue, Baku, 1993.

*Єдамова А.М.**

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ У ЧОРНОМОРСЬКОМУ, КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНАХ ТА У ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ

Інформаційне лідерство та просування позитивного іміджу України, зокрема й інвестиційного, як у світі, так і у Чорноморському, Каспійському регіонах, у Центральній Азії, посилює ефект зовнішньої і внутрішньої політики держави, оскільки безпосередньо має зв'язок зі стратегічними можливостями, що визначає її місце та значущість у світовому рейтингу та рейтингах окремих регіонів, а також сприяє забезпеченню та захисту національних інтересів. Водночас важливо підкреслити, що інформаційно-пропагандистські заходи, спрямовані на підвищення міжнародного іміджу України, мають підкріплюватися реальними позитивними змінами в усіх сферах, як в економіці, так і в суспільно-політичному житті [1].

Україна – достатньо молода незалежна держава. І її сучасні пріоритети зовнішньої політики за досить короткий проміжок часу пройшли процес формування у доволі складних міжнародних умовах, коли поставала реальна необхідність доводити свою здатність бути гідним гравцем на міжнародній арені, завойовувати авторитет у міжнародних організаціях, захищати власні інтереси у зовнішньополітичній сфері, а також виявляти себе з-поміж колишніх братніх республік СРСР.

Варто звернути увагу на те, яке ставлення сформувалося до України на тепер у країнах Чорноморського, Каспійського регіонах та Центральної Азії. Важливо зосередитися саме на цих регіонах, зокрема, через значні перспективи співпраці, що відкриваються для кожної зі сторін. Час від часу українські експерти проводять чимало моніторингових публікацій ЗМІ країн регіонів. Зокрема, й спеціалісти Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. В результаті дослідження фахівці дійшли висновку, що уявлення іноземних журналістів про Україну є поверховими, фрагментарними і переважно негативними. Зокрема, деякі видання пишуть про корумпованість української влади, розквіт злочинності, економічний безлад. Не полишає газетних шпальт чорнобильська тема (раніше йшлося про закриття Чорнобильської АЕС, а зараз – про неспроможність побудувати укриття над саркофагом). Звичайно ж, трапляються і приємні повідомлення, що стосуються переважно вдалих науково-технічних розробок, спортивних досягнень, або ж мистецьких проєктів, проте в текстах подібних статей обов'язково містяться згадки про те, в яких умовах працюють науковці, спортсмени [2].

У свою чергу, ЗМІ держав Центрально-азійського регіону приділяють дещо більшої уваги конструкторським розробкам українських вчених, які можуть скласти достойну конкуренцію іншим іноземним проєктам. Однак, і вони не забувають згадувати про проблеми в українській економіці та про наступи влади на свободу слова.

* аспірантка кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Макаренко Є.А.

Отже, хоча іноземна преса й бачить значний науково-технічний потенціал України, вважає країною з багатими ресурсами (як природними, так і людськими), проте такою, що неспроможна належним чином розпорядитися ними.

Слід також зауважити, що імідж України у кожній з країн зазначених регіонів різниться. Адже деякі з них виявляють підвищений інтерес до військово-промислового комплексу, інші – до системи транспортування енергоносіїв. В решті решт прикро те, що загалом складається лише однобічне уявлення, та ще й крізь призму старих й навіть нових стереотипів [3,4].

Для створення, зміни та просування позитивного інвестиційного іміджу країні необхідно витратити 15-20 років на цілеспрямовану та скоординовану діяльність у зазначеному напрямку (зрозуміло, що Україна лише на початку цього шляху):

- налагодити співробітництво та залучити представників урядових структур, бізнесових кіл, представників культури, освіти та засобів масової комунікації;
- цілком дослідити сприйняття країни власним населенням та міжнародною спільнотою (яка виступає основним об'єктом іміджу), використовуючи кількісні та якісні методи дослідження;
- організувати консультації з лідерами думок (opinion leaders) з країн регіонів щодо слабких та сильних національних рис країни, та порівняти з результатами досліджень;
- побудувати стратегію побудови іміджу в конкретних державах, яка б включала професійну модель іміджу та види комунікацій (передбачаючи при цьому окремі шляхи комунікацій для інвесторів) [5].

Однією із складових національної PR-програми по залученню іноземних інвестицій у процес розвитку країни має бути активізація інформаційної політики України. Необхідно доносити до міжнародної спільноти правду про країну, пропагування її надбань і цінності. Головний акцент має бути поставлений на тому, що Україна – держава з унікальним територіальним розташуванням, з багатим сировинним потенціалом, родючою землею, сприятливими кліматичними умовами та високим інтелектуальним потенціалом, яка здатна забезпечити на своїй території стабільність усіх без виключення процесів. Українське суспільство володіє значним ринком кваліфікованої робочої сили. В економіці є перспективні напрямки для співпраці – це галузі, що здатні виробляти високотехнічну продукцію для задоволення потреб споживачів, що її потребують далеко за межами України [6].

Для того, щоб задіяти весь іміджевий потенціал держави, необхідні продумана державна інформаційна політика й чітко сплановані іміджеві кампанії. Вдале поєднання внутрішньої та зовнішньої складової іміджу дасть можливість скорегувати імідж України та створити підстави для формування вкрай позитивного іміджу. Саме зовнішньополітичні техніки PR дозволять не протидіяти стереотипам, а створити новий імідж країни чи запустити нові позитивні характеристики, які б закріпили її позиції в означених регіонах. Побічним поштовхом до цього може стати програма у рамках процесу організації та проведення Україною разом з Польщею європейського футбольного чемпіонату влітку наступного року.

Підсумовуючи, хотілося б додати, що іміджеві кампанії України з інвестиційним спрямуванням на теренах країн Чорноморського, Каспійського регіонів, Центральної Азії повинні базуватися на дослідженнях вже існуючого іміджу країни, враховувати національні особливості потенційних партнерів. Але в першу чергу передувати їм мають якісні зміни в національній системі роботи з інвесторами з-за кордону [7].

Список використаних джерел:

1. Міжнародний імідж України: міфи і реалії. Аналітична доповідь УЦЕПД. – К.: Центр Разумкова, 2009. – 257 с.
2. Украина и страны Центральной Азии [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.experts.net.ua/26566545>.
3. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство/ З. Бжезинский; пер. с англ. – М.: Международные отношения, 2006. – 288 с.
4. Бажанов Е.П. Актуальные проблемы меж. отн. В 3 томах. Том 3/ Е.П. Бажанов – М.: Научная книга, 2010. – 480 с.
5. Королько В.Г. Основы публік рилейшнз / В.Г. Королько. – К.: «Ваклер». – 2001. – 258 с.
6. Тихомирова Є.Б. Зв'язки з громадськістю. Навчальний посібник. / Є.Б. Тихомирова – К.: НМЦВО, 2010. – 321 с.
7. Проблеми та перспективи співробітництва України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.niisp.gov.ua/articles/139>.

*Ковальчук Александра**

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПОНЯТИЙ «СНГ» И «ПОСТСОВЕТСКОЕ ПРОСТРАНСТВО» В ПОЛЬСКОЙ И РОССИЙСКОЙ НАУКЕ О МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Термины «постсоветское пространство» и «страны Содружества Независимых Государств», применяемые в науке о международных отношениях, пришли в научный лексикон из официального государственного языка. В связи с отсутствием единой терминологии эти понятия требуют уточнения.

Появление в российской науке новых названий для определения того же пространства, как «Новые Независимые Государства», «Евразия» или «евразийское поле», указывает на разные контексты данных терминов. Автор выделяет следующие контексты: исторический, геополитический и стратегическо - российскоцентричный.

В польской науке исследования постсоветского пространства вызывают большой интерес и являются наблюдением извне за процессами, проходящими в странах бывшего СССР.

1. Осмысление постсоветского пространства и СНГ в российской науке

Большинство экспертов высказывает мнение, что термин «постсоветское пространство» уже не отражает реальности [1]. Территория, на которую он указывает, больше не является геополитическим монолитом, который стремилась обеспечить Россия, создавая структуры СНГ [2, с. 110-111].

Исследователи согласны, что применяемое понятие объединяет страны с общей историей сосуществования в одном государстве, у которых, вследствие его распада, остались общие черты и социокультурная близость - постсоветская идентичность [3, с. 48]. При этом отмечаются общие черты культуры, хозяйства, системы ценностей, которые способствуют потенциальной интеграции данного пространства [4, с. 55].

Исследователи сходятся и в оценках политических классов постсоветских государств: стремление элит к сохранению постсоветского пространства, совпадение политических и олигархических групп, отсутствие дифференциации власти и собственности вследствие неэффективных институтов [4, с. 55-56].

С точки зрения государственных интересов, общим является для них также стремление встроиться в глобальную экономическую систему [5]. При этом анализ схожих процессов и проблем (общих для всего пространства или региона стран) приводит к советскому периоду [6, с. 138-149, 7, с. 603-625].

Экспертами предлагается также понятие «пост-советского пространства» вместо «постсоветского пространства», в силу его территориального значения [3, с. 33]. В этом же географическо- историческом контексте применяется термин «страны СНГ» для обозначения региона [7, с. 603-625].

Термин «постсоветское пространство» зачастую не касается балтийских стран, входивших в СССР, поэтому можно сделать вывод, что общая история не является предикатом, определяющим понятие постсоветского пространства. Для отдельных государств

* аспирантка кафедры международных отношений и внешней политики России МГИМО (У) МИД

термин «постсоветский» применяется при определении определенного этапа государственности, как противоположность по отношению к советскому.

1.2. Геополитический подход

Для определения новой международной ситуации, новых процессов на пространстве бывшего СССР используется термин «Новые независимые государства» (ННГ) [8, 9, 10, с. 48-59] или «постсоветские ННГ» [11, с. 66-76] для того, чтобы подчеркнуть различия между постсоветскими странами. В числе этих различий исследователи указывают на новое восприятие России (зачастую Россию отделяют от остальных постсоветских стран) - чаще не как центр притягивания, а в качестве «объекта отталкивания», который консолидирует общество данной страны [11, с. 69].

Стоит упомянуть тот факт, что ННГ стали объектами внешнего воздействия, т.е. других стран, и приобрели потенциал самостоятельного действия [5, с. 86]. Термин ННГ зачастую применяется с целью подчеркнуть «разновекторные интересы» этих стран, реализуемые в новых региональных организациях, созданных отдельно от структур СНГ [12]. Термин также используется как синоним определению «постсоветское пространство» в качестве более корректного [13, с. 25-33].

В осмыслении постсоветского пространства значительный вклад внёс А. Дугин, называя его «евразийским полем». А. Дугин предложил рассматривать пространство, учитывая три тенденции, «развёртывающихся в противоположных направлениях» [14]. Первая заключается в укрепляющемся суверенитете государств, определяя пространство запоздалой периферией Вестфальской системы. Вторая встраивает пространство в площадку глобализации и вестернизации и создаёт его в качестве участника многополярного мира. Третья ведёт процесс к созданию «евразийского большого пространства» на основе цивилизационного признака.

Пространство СНГ корректнее рассматривать во всех трёх парадигмах. Процессы глобализации третьей тенденции противоречат интеграции евразийского поля и тормозят её.

1.3. Стратегическо - российскоцентричный контекст

Понятия «постсоветское пространство», «Евразия» и «страны СНГ» в научном лексиконе функционируют в качестве направления внешней политики Российской Федерации [11, 15]. Одновременно эксперты подчёркивают, что высокая дифференцированность постсоветских стран требует выстраивания Россией индивидуальной политики по отношению к каждому из них [16, 17 с. 420]. По мнению исследователей, продуктивнее создавать локальные союзы и разрабатывать стратегии на региональных направлениях: кавказском, европейском, центральноазиатском с учётом избранной сферы взаимодействия.

Термин «Евразия» в контексте внешней политики России Д. Тренин толкует как «совокупность разнородных стран, исторически связанных с Российской империей и СССР и в которых РФ имеет свои интересы» [18, с. 14]. Учитывая дифференциацию интересов постсоветских стран в результате «цветных революций», Д. Тренин утверждает, что наступил конец единого пространства Евразии.

2. Осмысление постсоветского пространства и СНГ в польской науке

В польской науке достаточно развиты исследования постсоветского пространства¹. Термины по определению сообщества постсоветских стран черпаются из российского

¹ Среди ведущих центров проводящих исследования по регионам постсоветского пространства стоит выделить: Центр восточных исследований в Варшаве, Институт центрально-восточной Европы в Люблине, Институт восточный на Университете им. А. Мицкевича в Познани, Учреждение восточных исследований на Варшавском университете, Учреждение центрально-восточной Европы и Учреждение сравнительных исследований постсоветских в рамках Института политологии Польской академии наук .

официального и научного языка. Из них самое распространенное - это «постсоветское пространство» и «ближнее зарубежье России», так как зачастую главной общей чертой этих стран, по мнению польских исследователей, является советское прошлое и его наследие в качестве российского центра интеграции [19, с. 135-155; 20; 21, с. 820-838; 22].

Эксперты Института международных отношений Варшавского университета в Стратегических Ежегодниках [23] рассматривают постсоветское пространство с точки зрения двух аспектов. Первый касается нового геополитического устройства постсоветского пространства, воспринимаемого в начале 90-х гг. как «вакуум сил», где стали появляются новые игроки (США, ЕС, Китай, Турция, Иран).

В этом аспекте СНГ как сообщество стран и интеграционная структура воспринимается польскими исследователями как сфера влияния России, в которой стремятся реализовать свои интересы другие международные акторы [24, с. 95]. Другим аспектом анализа является оценка внутренней ситуации постсоветских стран, главная общая черта которых состоит в специфике режимов власти, названных польскими экспертами «партократией»².

В течение многих лет структура Содружества Независимых Государств по-разному воспринималась польскими экспертами. Среди разных оценок возобладает восприятие Содружества как исторического и геополитического блока стран с ассиметричными интересами, созданного для сохранения экономического, политического и оборонного единства постсоветского пространства.

Среди оценок существует критика по отношению к эффективности интеграционных процессов [25, с. 231]. Зачастую даются и положительные оценки, рассматривающие СНГ как организацию, являющуюся инструментом смягчения последствий распада СССР, а также как возможность доступа его участников к глобальным процессам институционализации международного сотрудничества [26, с. 101].

Список источников

1. Суздальцов А. Постсоветское пространство: уходящая натура//Мир вокруг России:2017, Никитин А. Петровский В. Контуры обновленной внешней политики России: материалы дискуссии по Концепции внешней политики РФ, проведенной Правлением РАПН. Обозреватель. №9/10. 2004.
2. Торкунов А. Внешняя политика Российской Федерации 1992-1999. МГИМО (У). Москва 2000
3. Большаков А. Замороженные конфликты постсоветского пространства: тупики международного миротворчества. //Полития. № 1 (48) 2008. с. 33, Егоров В. Постсоветское пространство как предмет научного осмысления// Обозреватель. №9. 2011
4. Егоров В. Постсоветское пространство как предмет научного осмысления// Обозреватель. №9. 2011
5. Болгова И. Параметры политической стабильности в поясе СНГ. Международные процессы. Том 8. № 3(24) 2010..
6. Абашин С. Национализмы в Средней Азии//Свободная мысль. Международный общественный журнал. 2007, № 7

² Данное понятие означает правление бывшей партийной номенклатуры, элиты, поменявшей свои политические взгляды ради сохранения власти, что привело к авторитаризму. Это касается Азербайджана, Беларуси, государств Средней Азии, а также в течение долгого времени Молдовы. Государства, в которых наступила ротация элит власти, проводят свою политику, дистанцируясь от России. Примером таких стран служат Украина, Грузия и Молдова. [20, с. 235]

7. Лактионова И.В. Прововые и политические аспекты миротворческих операций на постсоветском пространстве.//Общество, политика, наука: новые перспективы. Московский общественный научный фонд. Москва, 2000
8. Каспэ С.И. Содружество варварских королевств: независимые государства в поисках империи.//Полития, № 1 (48) 2008
9. Болгова И. Параметры политической стабильности в поясе СНГ. Международные процессы. Том 8. № 3(24) 2010
10. Егоров В. Постсоветское пространство как предмет научного осмысления// Обозреватель. №9. 2011
11. Соловёв Э. Политика России на постсоветском пространстве: дефицит «мягкой силы»//Международные процессы № 7, 2010
12. Никитина Ю. ОДКБ и ШОС: модели регионализма в сфере безопасности. Navona. Москва 2009.
13. Никитина Ю.А. Организация Договора о коллективной безопасности: проблемы обеспечения региональной безопасности в Центральной Азии.//Аналитические записки № 4 (24) 2007
14. Тезисы доклада профессора А.Г. Дугина «Геополитика постсоветского пространства» <http://konservatizm.org>
15. Жильцов С. Воробьёв В. Шутов А. Эволюция политики России на постсоветском пространстве. Восток. Москва, 2010
16. Никитин А. Петровский В. Контуры обновленной внешней политики России: материалы дискуссии по Концепции внешней политики РФ, проведенной Правлением РАПН. Обозреватель. №9/10. 2004
17. Гаджиев К. Геополитика. Юрайт. Москва 2011
18. Тренин Д. Россия и конец Евразии. // Pro et Contra 2005 июль — август 15, С. 14
19. Nizioł – Celewicz M.. Polityka Federacji Rosyjskiej wobec obszaru WNP // A. Czarnocki. I. Topolski (ред.). Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych, Lublin 2006
20. Bieleń S. Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej. Warszawa 2006, Grinberg R. Dziesięciolecie Wspólnoty Niepodległych Państw: iluzja integracji i czynnik rosyjski// Polityka Wschodnia 2001. nr 1, Z.
21. Doliwa – Klepacki M. Integracja w ramach WNP // Integracja europejska. Białystok 2005
22. Legucka A. Malak K. (ред.). Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa na obszarze WNP. Warszawa 2008.
23. Roczniki Strategiczne — издаются с 1996 г. Фондом Международных Отношений при Институте Международных Отношений Варшавского университета.
24. Curanović A. Czynniki religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej. Wyd. UW. Warszawa 2010, Kaczmarski M. Rosja na rozdrożu. Wyd. Sprawy Polityczne. Warszawa 2006
25. Zięba R. Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje-struktury-funkcjonowanie. Fundacja Stosunków Międzynarodowych. SCHOLAR. Warszawa 2004
26. Bryc. A. Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw // Parzymies S. Zięba R. (red.), Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy międzynarodowej w Europie. Warszawa 2004, С.101

*Корейба Якуб**

**ПРОБЛЕМЫ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ.
ВЛИЯНИЕ ПОЛЬШИ НА ПОЛИТИКУ ЕС В ОТНОШЕНИИ
ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН В ЮГО – ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ.
ОСНОВЫ, КОНЦЕПЦИИ, ПЕРСПЕКТИВЫ**

Введение

Распад биполярной системы международных отношений изменил судьбы не только Европы, но и всего мира, дал новый мощный импульс процессу глобализации. Либерализация движения капиталов, быстрое развитие информационных технологий и повсеместное распространение принципов рыночной экономики резко усилило взаимную зависимость различных стран и регионов мира. Национальные хозяйства стран Центрально – Восточной Европы (ЦВЕ), и постсоветских государств постепенно включились в мировую экономическую систему. Это сделало ее более динамичной, но менее стабильной [1, с. 108].

Ликвидация авторитарных социалистических режимов на востоке Европы открыло путь к форсированному распространению влияния западноевропейских стран на восточноевропейские государства. Освоение «восточноевропейского ресурса» должно укрепить конкурентоспособность Европейского союзу по отношению к другим центрам силы в современном мире. Успех «политики освоения» зависит от согласованности усилий ЕС [2, с. 392]. Как подчеркивает А.Д. Богатуров, после падения коммунизма в странах Центральной и Восточной Европы, важно было создать условия, при которых наиболее развитые страны Запада могли получить доступ к интеллектуальным, человеческим, энергосырьевым, пространственным и другим ресурсам бывших «закрытых» стран. Нужно было преодолеть их изолированность посредством включения в мировые хозяйственные и политические процессы [2, с. 424].

Согласно мнению А.В. Мальгина, европейская подсистема, это наиболее институционализирующаяся подсистема современных международных отношений. Мальгин отмечает, что «автономность» отдельных стран в Европе постоянно снижается. «Политику того или иного государства в европейской подсистеме сейчас можно рассматривать с точки зрения соотношения с тем или иным институциональным треком, соответствия ее динамике доминирующего трека и как следствие, ее адекватности или неадекватности состоянию европейского политического контекста» [3, с. 43].

В этом контексте стоит обратить внимание на роль Польши, страны со специфическим геополитическим положением. С одной стороны, как самая большая страна ЦВЕ, Польша имеет исторически мотивированные интересы на Украине, с другой, после расширения ЕС в 2004 г., она получила возможность соучаствовать в выработке и применении политики объединенной Европы в отношении Украины. Учитывая незаинтересованность стран «старой Европы» в активизации политики ЕС в отношении европейских стран постсоветского пространства, отсутствие у них знания специфики региона и стратегических

* аспирантка кафедры международных отношений и внешней политики России МГИМО (У) МИД

концепции его включения в европейскую политику, Польша позиционирует себя как «эксперт» ЕС по вопросам Украины и продвигает через союзные институты собственное видение отношений с этим государством. По сути дела, Польша осуществляет собственные интересы посредством выработки общей политики ЕС в отношении восточных соседей.

Многие линии напряженности, обостряющие соперничество в отношениях России и Запада, сходятся на Украине – стране имеющей важнейшее значение для российской и европейской безопасности [4, с. 38]. Поэтому стоит выделить факторы формирующие польскую политику в отношении Украины, идентифицировать способы ее осуществления и предпринять попытку прогноза влияния такой политики на отношения ЕС с Украиной и шире, состояния международной системы на пространстве между Россией и объединенной Европой.

Россия, Украина, Европа.

Согласно заявлениям руководства страны, Польша намерена играть активную роль в формировании политики ЕС в отношении постсоветских государств, уделяя особое внимание странам «новой Восточной Европы» [5]. Активизация восточного измерения Европейской политики соседства является одним из приоритетов польского председательства в ЕС [6].

С моментом завершения расширения ЕС на восток, возник важный объективный фактор, который дает возможность говорить про кардинальные сдвиги в международно – политической идентичности европейских стран СНГ. Включение Польши в ЕС создало ситуацию непосредственного соседства Украины и других постсоветских стран с объединенной Европой, что объективно стимулирует активизацию политики ЕС в их отношении [3, с. 62].

Любопытно заметить, что, несмотря на бурную полемику и высокий уровень внутривнутриполитической напряженности, принципы политики в отношении новых независимых государств являются в Польше объектом консенсуса представителей всех без исключения представителей политической элиты страны. Этот феномен наблюдается в декларациях и действиях польских политиков от правых консерваторов до пост-коммунистов, наглядным символом чего стало совместное участие Леха Валенсы и Александра Квасневского в событиях на киевском майдане зимой 2004 года. Для полноты контекста, надо вспомнить, что уровень неприязни между этими политиками, главными соперниками за пост президента страны в 1995 и 2000 гг., приводил Валенсу к отказу от публичного рукопожатия с Квасневским.

Учитывая всю полноту внутривнутриполитических противоречий, интересно задаться вопросом, откуда берется эта «магия» восточной политики, важность которой объединяет в Польше людей с совершенно разной биографией, системой ценностей, взглядов и политических приоритетов.

Для того, чтобы понять, как Польша будет влиять на формулирование и реализацию восточной политики ЕС, необходимо учесть внутренние факторы, определяющие внешнеполитическое восприятие польской элиты. В настоящей работе делается попытка выявления роли, которую Польша намерена играть в отношении стран «новой Восточной Европы», а также определения и анализа исторических предпосылок видения обстановки в регионе, и его идеологической мотивации.

С Западом на Восток – самопозиционирование Польши в новой Европе.

Представление о границах Европы менялось от века к веку, поскольку менялось и представление о том, какие населяющие эту часть света народы могут считаться евро-

пейскими, а какие чуждыми Европе. Трансформировалось и ценностное наполнение понятия «Европа». Первоначальное представление о Европе как о христианском мире ныне превратилось в видение Европы как эпицентра глобальной постиндустриальной цивилизации [8, с. 58].

В главе, посвященной шансам повышения уровня национальной безопасности, Стратегия национальной безопасности Польши подчеркивает, что «динамика процессов демократизации и экономической трансформации в Центральной, Восточной и Южной Европе и воля многих государств этих регионов близиться к НАТО и ЕС, способствуют укреплению мира и стабильности на континенте. Поддерживая эти процессы, особенно в отношениях с Украиной и Молдовой, государствами Западных Балкан и Южного Кавказа, Польша развивает партнерское сотрудничество с этими государствами целью усиления их стремления к демократическому развитию. Позитивное влияние на безопасность Польши оказала бы демократизация Беларуси» [9].

Рассматривая возможности воплощения в жизнь этих намерений, стоит подчеркнуть, что сегодняшняя Польша объективно обладает реальным потенциалом внесения инновации в политику ЕС в отношении стран постсоветского пространства. Как подчеркивает Мишель Фуше, поступательное движение идей от Западной Европы к новым членам ЕС не означает, что этим странам нечего внести в существующий Союз. «Кроме того, что они настаивают на проведении [в странах постсоветского пространства] глубоких реформ, касающихся методов принятия решений, демократизации процедур и дебатов, предоставления кредитов, некоторые из них, исходя из своего географического положения и национальных интересов, будут, в свою очередь, участвовать в обеспечении безопасности и выполнять роль механизма по передаче современного опыта» [10, с. 660]. Фуше отмечает, что после распада биполярной системы в регионе, Польша развернула настоящую восточную политику по отношению к соседним странам: Литве, Белоруссии и особенно Украине, а также в отношении России. Согласно Фуше, «целью поляков, для которых по – прежнему остается большим вопросом о старых, восточных границах, о воспетой Ч. Милошем потерянной территории, является правильный ответ на геополитические неясности связанные с ослаблением (временным?) России и случайностями, которые могут возникнуть в связи с политическим и экономическим переходным процессом на Украине» [10, с. 660-661]. Для Польши, считает Фуше, речь идет о том, чтобы согласовать вхождение в Евросоюз и НАТО с развитием связей с этими странами, стремящимися к установлению и укреплению своего суверенитета. Согласно французскому историку, с этой точки зрения, Польша является «одним из редких новых членов ЕС, могущих участвовать сразу в формулировании геополитического видения Евросоюза по отношению к Восточной Европе, т.е. первому кругу стран, на являющихся членами ЕС» [10, с. 661]. Тем более любопытно задуматься о том, как Польша намерена реализовать эту активность, с каких предпосылок будет исходить польская дипломатия и что является конечной целью проводимой страной политики.

Историческая память в поисках места между Россией и Европой.

Согласно Стратегии национальной безопасности Польши, «Российская Федерация, используя конъюнктуру цен на энергоносители, интенсивно старается упрочить свою позицию в масштабе выходящим за рамки региона. Российское стремление наращивать сотрудничество с wybranymi западными государствами сопровождается введением селективных ограничений и дискриминации некоторых членов НАТО и ЕС» [11]. Вышеуказанный фрагмент официального документа выявляет сразу несколько аксиом польского восприятия стратегической обстановки в регионе:

- страх перед неоимперской политикой России;
- отрицание восприятия государств ЦВЕ как объектов политики держав;
- опасение изолирования Польши вследствие договоров ее западных соседей с Россией;
- стремление к получению статуса полноправного члена западных военных союзов и интеграционных структур;
- претензии на статус регионального лидера, формирующего региональной порядок.

Все вышеуказанные постулаты имеют глубокие исторические корни.

Доминирующее на польской политической сцене поколение деятелей принадлежит к специфическому слою польской интеллигенции. Таких ярких противников как Ярослав Качинский, Бронислав Коморовский, Анна Фотыга и Радослав Сикорский, объединяет факт, что все они выросли в среде, глубоко и травматично испытанной историей. Для анализа коллективной памяти этой группы нужна отдельная статья, и это работа для психологов и социологов. Для того чтобы понять их взгляды на внешнюю политику, необходимо отметить следующее.

Польская интеллигенция сформировалась из выходцев из мелкого дворянства в середине XIX века. Общим опытом этих людей было участие в народных восстаниях 1794, 1831, 1863 и в наполеоновских войнах, прежде всего, в кампании 1812 г. Каждое следующее поколение теряло собственность, свободу и жизнь в войнах, восстаниях и борьбе, которые велись против Российской империи или против царизма. Следующее поколение билось против России в рядах польских Легионов во время Первой мировой войны и советско-польской войны 1919 – 1920 гг. Последняя стала основополагающим мифом для межвоенной Польши, особенно после возвращения к власти Юзефа Пилсудского, авторитет которого был основан на роли вождя – победителя большевиков и спасителя возрожденной страны. Личный опыт участия в войне с большевистской Россией сыграет впоследствии немаловажную роль в формировании внешней политики руководителей Польши после смерти Пилсудского – маршала Рыдз – Смиглы и министра иностранных дел Бека. Следующее поколение польской интеллигенции прошло через трагедию сентября 1939 г., и очередной раздел Польши, который сопровождался двойной оккупацией. На формирование мировоззрения польских интеллигентов оказали большое влияние события Варшавского восстания августа 1944 г. Необходимо обратить внимание также на созданную вокруг этого события мифологию, согласно которой, Красная Армия стояла на правом берегу Вислы, выжидая, пока карательные отряды СС не уничтожат «неблагонадежные», с точки зрения коммунистов, элементы польского общества.

Среди российских аналитиков и в российском обществе часто недооценивают травму, которой для поляков был пакт Молотова – Риббентропа и вступление на польскую территорию Красной армии 17.09.1939 г. – в разгар оборонительной войны с гитлеровской Германией. Это историческое событие, наряду с Катынским делом, оказывает огромное, для россиян необъяснимое, влияние на политику современной Польши.

Это влияние связано не только с важностью исторических событий, но также с тем обстоятельством, что до 1989 г. эти факты являлись государственной тайной. Историкам и обычным людям было запрещено заниматься этой тематикой. Впоследствии, в 90-ых гг. вспыхнул общественный интерес к этим событиям, которым воспользовались многие авторы книг, фильмов и телевизионных программ. При этом в польском обществе преобладает мнение, что в отличие от Германии, Россия так никогда и не признала преступлений сталинской политики и не оказала Польше ни моральной, ни материальной компенсации.

Более того, есть мнения, согласно которым, в России происходит ренессанс культа личности Сталина и его восстановление в пантеоне национальных героев.

Именно поэтому для Леха Качиньского присутствие в Катюни в 70-ю годовщину гибели польских офицеров было символически самым важным событием его президентства. Для него и его единомышленников вся эта история еще не закончена, историческая справедливость не восстановлена, долг перед правдой не выполнен.

Таким образом, историческая память польской интеллектуальной и политической элиты диктует несколько аксиом определяющих осмысление международных отношений:

- Польша является частью Западной Европы, но находится на ее рубеже, в зоне повышенной геополитической активности основных игроков;
- логика внутренних процессов в России подталкивает ее к поиску непосредственного контакта с высокоразвитыми странами Западной Европы и, следовательно, устранении посредников;
- в отношениях Польши и России ключевую роль играла промежуточная территория, обеспечивающая обоим государствам «стратегическую глубину», ранее «Kresy wschodnie» - восточные окраины, ныне, Новые независимые государства;
- нельзя полагаться на союзы с европейскими державами, которые инстинктивно тяготеют к балансированию европейского порядка с Россией на основе «концерта держав» и всегда «продавали» Польшу. Поэтому, для укрепления геополитического плюрализма в ЦВЕ необходимо привлечь наднациональные институты и внеевропейских игроков.

«Стратегия» формулирует эти предположения следующим образом: «Потенциальной угрозой для национальных интересов Польши являлся бы крах процесса европейской интеграции вследствие возвращения государств к действиям исключительно через призму национальных интересов, а также амбиции восприятия ЕС в качестве противовеса Соединенным Штатам, а также неспособности ЕС выработать общую политику. Угрозой было бы также ослабление трансатлантических связей, что сопровождалось бы отдалением государств по обе стороны Атлантики» [12].

Интересно заметить, что многие из представителей польского руководства являются по образованию историками (президент, премьер – министр, председатель парламента и многие из министров иностранных дел последних 20 лет). Справедливо предположить, что они хорошо знают исторические примеры успехов и неудач польского государства и понимают сложности положения страны.

Для того чтобы понять внешнюю политику двух последних правительств, необходимо учитывать специфическое отношение бывших польских диссидентов к России. Они боролись с коммунистической властью, которую считали местной ячейкой имперского центра. Они отождествляли авторитарный режим Польши, от которого страдал народ и они лично, с реализацией имперских стремлений России. Борьба с коммунизмом во имя освобождения Польши, естественно считалась борьбой с Россией [13]. Аналогично, приобретение независимости могло осуществиться только путем ослабления СССР. Поэтому они и сегодня считают, что повышение международного статуса Польши, укрепление национальной безопасности возможно только при ослаблении России и ее вытеснении из Центрально-Восточной Европы.

При этом, наблюдается парадоксальное сходство взглядов на роль Польши в этом регионе среди представителей как правых, так и левых политических кругов польской элиты. Исходя из крайне разных предпосылок и совершенно разного жизненного и политического опыта, они приходят к идентичным выводам на счет стратегии Польши в Восточной Европе.

Аксиома правых – в ожидании следующего этапа экспансии.

Отправной точкой анализа идеологических источников внешнеполитических взглядов польских правых считаю мнение Анны Фотыги [14] о состоянии польско – российских отношений, которое она высказала в интервью украинской газете «День».

Согласно Фотыге, «не нужно обладать особой фантазией, чтобы представить, что большая соседняя страна, Россия, которая возрождает свою неоимперскую политику, просто использует свой огромный аппарат спецслужб для операций на территории Польши. Россия планирует экономическую экспансию в ключевых секторах, – так уже в наши времена бывало, – нужно это сознавать и этому противодействовать» [15].

Взгляды Фотыги совпадают с заявлениями Ярослава Качиньского о безоговорочной услужливости Польши по отношению к России, о капитуляции во внешней политике и о том, что Польша – это регион, управляемый совместно Россией и Германией. Такие мнения лидер польской оппозиции выразил в интервью «Газете Польской». В нем прозвучала формулировка «российско – немецкий кондоминиум»: о колонизированном государстве в контексте польской внешней политики [16]. Попытки правительства Туска примириться с Россией и построить взаимоотношения на основе прагматичной реализации интересов, бывший премьер – министр называет «капитуляцией».

Для российского наблюдателя такие взгляды могут звучать как минимум нерационально, но не случайно Качиньский подвергает критике правительство именно на основе политики в отношении России. Ведь отношения с Россией имеют для части польской политической элиты значение символическое, выходящее далеко за рамки отношений с одним из соседей. Специфика бросается в глаза уже в плане лингвистическом – Качиньский использует термины из языка военных: капитуляция внешней политики, дипломатическое наступление, экономическая экспансия, энергетический империализм, расширение зоны влияния, инфильтрация и т.д. Для правой части польской элиты отношения с Россией не являются просто игрой национальных интересов, они имеют трансцендентное измерение. Польско-российские отношения – это борьба добра и зла, света и тьмы, цивилизации с варварами, прогресса с регрессом, Европы с Востоком. Поэтому, по их мнению, любая уступка Польши российской стороне является не просто выражением актуальной позиции, а изменой принципам и исторической миссии.

Польские правые считают, что из-за объективных причин геополитического, культурного и ценностного характера, Польша находится с Россией в состоянии перманентной конфронтации, о чем якобы свидетельствует вся история взаимоотношений обоих народов. В сегодняшних реалиях, императивом внешней политики Польши должна быть минимизация влияния России на дела региона, путем укрепления новых независимых государств. Ради сдерживания России польские правые готовы пожертвовать претензиями на территории и собственности, оставленные поляками в Литве, Белоруссии и Украине, ровно как и интересами польского населения в этих странах, дабы укрепить их суверенитет и независимость от России.

Левые – легитимизация через отрицание прошлого?

Любопытно заметить, что несмотря на фундаментально иную отправную точку и перспективу, к идентичным выводам приходят и польские левые. Этот парадокс невозможно объяснить без понимания исторических и биографических факторов.

Польские левые партии, в своих нескольких воплощениях, с 1989 года называли себя «социал-демократией», претендуя на принадлежность к кругу европейской социал-демократии. Однако, вплоть до начавшейся после поражения в выборах 2005 года смены по-

колений, и партийное руководство, и «низы» состояли в основном из бывших членов ПОРП.

Опыт пребывания у власти в стране с ограниченным суверенитетом, создавал сомнения на счет способности выражать и реализовать интересы независимой Польши.

Поэтому польские левые решили утвердиться в качестве подлинных национальных лидеров и настоящих европейцев, через приобретение легитимности путем акцентирования своей европейскости, причем в ее выражениях были иногда «большими католиками, чем папа римский». Учитывая соседство Польши с новыми независимыми государствами, неотъемлемой частью их дискурса стало требование включения бывших советских республик в процессы европейской интеграции. Александр Квасьневский подчеркивал, что «Польша заинтересована в дальнейшем расширении ЕС на Восток чтобы перестать быть «пограничной зоной» и тем самым повысить свою безопасность» [17]. «На Западе есть усталость от процесса расширения ЕС. Однако мы считаем, что расширение – это единственный шанс для ЕС найти свое место в будущей международной архитектуре. Для этого нам необходима численность населения в 700 миллионов человек», – считает Квасьневский.

Неопрометеизм как основа внешней политики Польши в восточной Европе?

С точки зрения концепции внешней политики, желаемой архитектуры международного порядка и стратегического соотношения сил в регионе ЦВЕ (и шире – в Европе), многие польские политики являются прямыми наследниками идеологии прометеизма.

Прометеизм (Prometeizm) – это идеологический проект, созданный во время формирования второй Польской республики в 1918 – 1922 гг. рядом сторонников Юзефа Пилсудского, по преимуществу, как и он, выходцев из восточной части бывшей Речи Посполитой (Литва, Белоруссия, Украина). Прометеизм был основой политики, целью которой являлась реализация так называемой «федеративной» концепции организации политического пространства Восточной Европы между Балтийским и Черным морем. При этом, новая федерация была бы ориентирована на Польшу и являлась бы своеобразным буфером, смягчающим вызовы исходящие из России. Из-за геополитических рамок эту концепцию также принято называть «проектом Междуморья» (Międzymorze).

Согласно Эдмунду Харашкевичу [18], создателем концепции был сам Пилсудский, который в меморандуме от 1904 г. к японскому правительству указывал на необходимость использовать в борьбе с Россией многочисленные нерусские народы на берегах Балтийского, Черного и Каспийского морей. Он особенно подчеркивал потенциал поляков, которые благодаря своей истории, любви к свободе и бескомпромиссному отношению к трем разделившим Польшу империям, без сомнения могли сыграть лидирующую роль в освобождении других угнетенных Россией народов [19, с. 125-167].

В 1926 году в Париже была основана организация «Прометей» («Prometeusz»), в состав которой вошли представители Азербайджана, Донских казаков, Грузии, Идель – Урала, Ингрии, Карелии, Коми, Крыма, Кубани, Северного Кавказа, Туркестана и Украины [20]. На это движение работали Восточный институт в Варшаве (Instytut Wschodni w Warszawie) и Научно – исследовательский институт Восточной Европы в Вильнюсе [21]. В 1920 – 30 гг. Внешнеполитическое ведомство Польши активно действовало ради воплощения этих целей в жизнь.

В межвоенную эпоху из-за ряда внешних и внутренних обстоятельств, реализовать эту идею не удалось. Польша была в очередной раз разделена между Германией и Россией, что еще больше усилило (особенно среди эмиграции) чувство геополитического фата-

лизма и укрепило негативные исторические стереотипы о России, как о природно империалистической и агрессивной стране.

Идею прометеизма реализовать не удалось, но она не была забыта.

Своеобразным, гораздо более реалистичным ее воплощение стало развитие концепта «восточной политики». Особенно интенсивно и плодотворно ее положения развивались Литературным институтом (Instytut Literacki) в Париже, под руководством Ежи Гедройца. Особый акцент был сделан на необходимость налаживания связей с представителями нероссийских народов СССР (особенно с украинцами), изучение истории их государственности, примирение поляков с соседями и осмысление строительства ими в будущем государств независимых от России.

Преодолеть исторический фатализм – польская повестка дня для региона.

Подводя итоги практического влияния этих взглядов на международную активность Польши, стоит посмотреть на факторы, формирующее внешнюю политику страны, используя вышеуказанный идеологический фильтр, свойственный представителям польской политической элиты.

Характеризуя подход представителей политической элиты страны, отвечающих за концептуализацию и реализацию внешней политики Польши, ее активность в отношении стран Восточной Европы, необходимо учитывать следующие факторы, формирующие видение ими региона.

- Географический. Польша занимает центральное место в Центрально-Восточной Европе (ЦВЕ). Этот регион является зоной ее жизненных интересов.
- Цивилизационный. Восточная Европа является плацдармом столкновения цивилизации Запада и Востока. Польша – это рубежная страна Запада, которая должна взять на себя с одной стороны защиту собственной цивилизации, а с другой, обеспечение ее распространения на сопредельные, «расщепленные государства», внутри которых идет борьба за принадлежность к одной из цивилизаций. Политический, социальный и экономический строй России более свойственен Востоку и не годятся для западно-ориентированных обществ стран ЦВЕ.
- Культурный. Польша на протяжении всей своей истории являлась территорией передачи западной культуры на Восток и местом окультуривания представителей восточноевропейских народов. Польская интеллигенция считает своим долгом продолжение этой традиции.
- Исторический. Все территории, когда-либо входившие в состав Речи Посполитой и тронутые ее «цивилизующим» влиянием, должны войти в круг западной цивилизации и интегрироваться с западными структурами сотрудничества.
- Геополитический. Польша, (как часть Запада), и Россия соперничают за влияние на территории Восточной Европы. В связи с цивилизационным фактором, это соперничество имеет характер игры с нулевой суммой.
- Экономический. В эпоху бурного развития высоких технологии и наукоемкой экономики единственным путем прогресса и преодоления цивилизационной отсталости в странах ЦВЕ является сотрудничество с генерирующим изобретения Западом, а не с опирающейся на экстенсивную эксплуатацию энергоресурсов Россией.
- Стратегический. Вытекает из сочетания геополитического и экономического факторов. Россия, для обеспечения реализации своих интересов стремится контролировать страны ЦВЕ. Для противодействия этой активности у стран региона нет материальных

(финансовых, технических, военных, человеческих) возможностей. Поэтому они стремятся обеспечить свою безопасность и независимость от России за счет вхождения в западные военные организации и привлечения на свою территорию военного присутствия потенциально антироссийских держав.

- **Политический.** Дезинтеграция структур, препятствующих вхождению стран ЦВЕ в орбиту Запада (исчезновение СССР, ОВД, СЭВ, ослабление России), при усилении процессов, этому способствующих. Это создало условия для «возвращения Польши в Европу», но «полное воссоединение континента» которое осуществится лишь тогда, когда в ЕС и НАТО войдут все земли бывшей Речи Посполитой.

- **Демографический.** На структуре польского общества все сильнее отражаются процессы старения (в связи с низкой рождаемостью и повышением уровня медицинского обеспечения). В сочетании с резко возрастающим уровнем жизни и распространением модели потребительского общества, образуется большой спрос на рабочую силу (надо учитывать, что трудоемкие отрасли экономики все еще занимают значительное место в экономике страны). Кроме того, после вступления Польши в ЕС намечается отток из страны специалистов – врачей, медсестер, инженеров, квалифицированных технических работников. Страны Восточной Европы являются резервуаром рабочей силы и поэтому Польша заинтересована в частичном открытии иммиграционных каналов из этих стран.

- **Психологический.** После периода насильственного вхождения в состав восточного блока, во время разделов и после Второй мировой войны, поляки испытывают жажду контакта с Западом и желают, чтобы он признал Польшу в качестве полноправного члена западной цивилизации. Отсюда не критичное отношение ко всем проявлениям западной культуры (в том числе и политическим концепциям) и резкое отречение от всего, что связано с прошлым влиянием Востока. На политическом уровне это отражается в оппозиции России по любому вопросу, что характерно не только для поляков, но для представителей почти всех стран ЦВЕ и Балтии.

- **Религиозный.** На общественную жизнь в Польше, а также на отдельных политиков, большое влияние оказывает религия и католическая церковь. Согласно мнению многих историков, без католицизма поляки не отстояли бы свою национальную идентичность во время испытаний XIX и XX веков. Необходимо обратить внимание на исторические традиции польской политики в Восточной Европе, которые тесно сочетаются с интересами католической церкви [22]. Усиление позиций католицизма часто служило идеологической основой реализации политических целей польской политики в отношении восточных соседей и наоборот.

- **Социальный.** После элиминации популистских партий и снижения роли левых сил, в польской политике и особенно в ведомствах, связанных с внешней политикой, доминируют представители традиционной польской интеллигенции. Они считают себя предназначенными для воплощения в жизнь традиционных концепций польского присутствия в регионе, наследниками политической традиции Первой и Второй Речи Посполитой.

«Восточное партнерство» – национальное блюдо в европейской кухне.

Именно на основе исторических стремлений польской интеллигенции, приспособленных к политической реальности настоящего момента, была создана и воплощенная в жизнь программа ЕС «Восточное партнерство». Это программа действий всего ЕС, которая была выработана по инициативе Польши при поддержке стран бывшего социалистического лагеря и активном участии бывших республик СССР, ныне членов ЕС. Программа предполагает сотрудничество со всеми странами европейской части бывшего СССР, кроме России. Она нацелена на создание на постсоветском пространстве зоны рыночной

экономики и демократии западного типа, что подразумевает эволюцию внутреннего строя постсоветских государств в сторону этой модели.

Согласно А.В. Мальгину, центральным и наиболее развитым элементом взаимодействия Евросоюза с европейскими странами СНГ, лежащими в поясе общего соседства ЕС и России являются отношения с Украиной [3, с. 70].

Поскольку, в среднесрочной перспективе, полноправное членство Украины и других стран бывшего СССР в Европейском союзе объективно противоречит польским интересам, именно такой *modus vivendi* является идеальным для воплощения в жизнь польских концепции формирования буферной зоны между ЕС и Россией.

Для Польши программа «ВП» является средством осуществления двух целей. С одной стороны, его реализация должна способствовать сближению непосредственных соседей Польши с Евросоюзом, создать на восточной границе страны цепочку дружественных, прозападных государств, отделяющих Польшу от России. С другой стороны, «ВП» является средством реализации польских интересов внутри ЕС – использования потенциала Союза для реализации собственной концепции международного порядка в регионе и упрочнения позиции Польши как «специалиста» ЕС по вопросам постсоветского пространства.

Думается, что, в среднесрочной перспективе, Польша на самом деле не желает вступления этих стран в ЕС. С одной стороны, на официальном уровне, слышны слова поддержки их прозападных устремлений.

Польша успешно позиционирует себя в качестве протагониста демократии и рыночной экономики на постсоветском пространстве и, одновременно, адвоката европейских стремлений ННГ. Таким образом, данная позиция позволяет занять выгодную нишу как внутри ЕС, так и среди государств региона. На мой взгляд, вряд ли польское правительство, независимо от его партийного состава и идеологических соображений, намеренно лишится такой позиции. Стоит подчеркнуть, что гипотетическое вступление в ЕС стран «Восточного партнерства», (особенно Украины), несло бы для Польши негативные последствия материального и нематериального характера. Во-первых, эти страны перехватили бы поток помощи, которую ЕС выделяет своим членам в рамках программы по развитию инфраструктуры. Равно как и программ по развитию регионов, выравнивания уровня развития между странами – членами, а также в рамках общей сельскохозяйственной политики, которую используют по большей части Польша вместе с Францией. Во-вторых – Украина в силу своих параметров, геополитической позиции, в случае повышения ее статуса после вхождения в ЕС и НАТО, станет объективно являться стратегическим конкурентом Польши. Ее вступление в ЕС может сопровождаться резким понижением позиций Польши внутри Союза, из-за исчезновения «польской» зоны ответственности среди соседей ЕС. Так как другие направления и регионы уже имеют своих протагонистов, а «обслуживать» отношения с Россией никто полякам не позволит (прежде всего, Германия), страна немедленно опустилась бы в иерархии стран ЕС. Более того – включение Украины в ЕС означало бы передачу ряда функций ныне выполняемых Польшей внутри объединения (поставщик дешевой рабочей силы, производитель продовольствия, место локализации вредных для окружающей среды видов промышленной продукции, транзитная территория для контактов с Восточной Европой, рынок для низкокачественной продукции высокоразвитых стран ЕС).

Стратегической целью Польши является укрепление независимости Украины и превращение этой страны в форпост буферной зоны между стабильной Европой и непредсказуемой зоной хаоса, однако, из-за вышеуказанных причин, без предоставления членства в эксклюзивном клубе. Именно на это нацелено «Восточное Партнерство».

Целью программы является усиление политических и экономических связей постсоветских государств с ЕС, а в конечном итоге, их слияние с Европой в качестве части ее окраины протянутой от Касабланки до Баку, а в будущем вплоть до Алматы. Это означает, что программа объективно направлена на ликвидацию влияния России на государства постсоветского пространства, в первую очередь на Украине. Как выразился известный выходец из кругов польской интеллигенции Збигнев Бжезинский: «Если Москва вернет себе контроль над Украиной с ее 50-миллионным населением и крупными ресурсами, а также выходом к Черному морю, то Россия автоматически вновь получит средства превратиться в мощное имперское государство, раскинувшееся в Европе и в Азии. Потеря Украиной независимости имела бы незамедлительные последствия для Центральной Европы, трансформировав Польшу в геополитический центр на восточных рубежах объединенной Европы» [23, с. 461].

Характеризуя соотношение европейских приоритетов украинской внешней политики с реляциями с Россией, бывший министр иностранных дел Украины Анатолий Зленко подчеркивал, что «между этими двумя процессами нет противоречия. Они дополняют и усиливают друг друга» [24, с. 23]. Однако такое взаимное дополнение европейской ориентации Украины возможно только в присутствии определенной границы, которая обозначит максимальный уровень сотрудничества с Россией, который не будет противоречит курсу на европейскую интеграцию [7, с. 260].

Перспектива смены парадигмы – «nie, dziękuję».

Хотя внешняя политика правительства Туска менее идеологизированная и более прагматична, чем политика Качиньских, вряд ли можно ожидать коренных изменений подхода к отношениям с государствами Восточной Европы. Туск и Коморовский принадлежат к тому самому слою польской интеллигенции, что и братья Качинские, а смена риторики в отношениях с Россией вытекает больше из внутривнутриполитической обстановки в Польше, чем из смены ориентиров внешнеполитической стратегии. Туск выиграл выборы и удерживает популярность под лозунгами тотальной критики Качинских. По сути дела, он является заложником собственной PR – кампании, которая позиционирует его как «анти – Качинского».

Оттепель в отношениях с Россией является, на мой взгляд, эффектом совокупного действия ряда объективных факторов, в основном независимых от действий польского правительства. Во-первых, сильной отрицательной реакции избирателей в русле всеобщего недовольства политическими ориентирами Качиньских. Во-вторых, недостатка средств на поддержку антироссийских проектов в регионе, связанного с последствиями мирового финансового кризиса и сменой приоритетов новой администрации в США. В-третьих, ослабления позиции антироссийских политиков в странах постсоветского пространства. И наконец, нажима со стороны Парижа и Берлина на нормализацию отношений с Россией и вытекающей из этого неготовности Евросоюза поддерживать польские проекты, нацеленные на ослабление России.

Внешинополитический консенсус имеет сильные исторические корни. За последние 300 лет, внешнеполитическая активность Польши имела в основном реактивный характер. Поляки чаще всего оборонялись от внешней угрозы и стремились лучшим способом подстроиться под политику, проводимую сильными соседями. Приобретение суверенитета и усиление позиции страны в Европе, делает такую программу нерелевантной для современной Польши. Поэтому, после вступления страны в НАТО и ЕС, что означает выполнение цели «возвращения в Европу», польская политическая элита формулирует новый образ внешнеполитической идентичности страны и позитивную программу действия в

регионе. Естественно, это делается на основе исторической памяти в соответствии с собственным пониманием положения страны в Европе. Как выгладит это восприятие и на чем оно основывается, рассмотрено в данной статье. И пока историческая память не подвергнется масштабной эволюции (а для этого нужна смена нескольких поколений), парадигма отношений с соседями вряд ли может существенно поменяться. У Польши нет другой истории и, именно поэтому, у нее не будет другой внешней политики.

Заключение

Украина расположена между Россией и Европой, что неизбежно делает ее средоточием как уязвимости, так и возможностей для России. Разумеется, это справедливо в отношении многих малых соседей геополитических гигантов, однако характер структурной среды Украины поистине уникален в силу того, что политически она в течение веков была частью российской и советской империй, что ее современная экономика создавалась и развивалась как составная часть экономики «большой» России. В течение почти целого столетия Украина находилась в строгой изоляции от естественных торговых партнеров в Западной Европе и в более широком международном сообществе [27, с. 2-3].

Благодаря окончанию холодной войны Центральная и Восточная Европа вовлечены в процесс, который сегодня следует довести до логического завершения, подключив к нему остальные государства региона, в том числе и Россию. Стороны должны привлечь к проекту сотрудничества общих соседей, чтобы придать процессу сотрудничества и интеграции широкий, а в перспективе панъевропейский характер. Интеграция будет неполной, пока существует «серая зона» стран, зажатых между Евросоюзом и Россией, не включенных в общий процесс [28].

Все очевиднее и тот факт, что Европа далека от вершины своего благополучия. Буквально по всем параметрам, будь то демография, экономика или развитие военных технологий, в Европе (включая Россию) наблюдается спад. Если стороны не откажутся от высокомерного, пассивно-агрессивного поведения, то не сумеют сохранить свои позиции в быстро меняющейся глобальной ситуации. «Глобализация не щадит отстающих, а история строго спросит с тех, кто бездействовал в критический момент» [28].

Авторы Концепции внешней политики РФ подчеркивают, что «Россия выступает за достижение подлинного единства Европы, без разделительных линий, путем обеспечения равноправного взаимодействия России, Европейского союза и США». В документе подчеркивается, что «это способствовало бы укреплению позиций государств Евро-Атлантического региона в глобальной конкуренции. Россия, как крупнейшее европейское государство с многонациональным и многоконфессиональным обществом и многовековой историей, готова сыграть конструктивную роль в обеспечении цивилизационной совместимости Европы» [29].

Как отмечает Дмитрий Рогозин, «будущее России без Европы незавидно. Будущее Европы без России ужасно». В такой Европе не будет стабильности, надежного достатка и возможности реализовать ценности цивилизации. Следовательно, в образе будущего Запад должен увидеть Россию, как неотъемлемую часть Европы, а Россия – признать преимущества союза с европейскими народами [30, с. 407].

Ссылки

1. Борко Ю.А., Буторина О.В., История развития Европейского Союза, в: Буторина О.В. (ред.) Европейская интеграция: учебник, Издательский Дом «Деловая литература», Москва 2011

2. Богатуров А.Д., Аверков В.В., История Международных отношений (1945 – 2008 гг.), Издательство «МГИМО – Университет», Москва 2009, С. 392.
3. Мальгин А.В., Политика ЕС в отношении европейских стран СНГ в: Грабовски В., Наринский М.М., Мальгин А.В., Европейский Союз и европейские страны СНГ, МГИМО (У) МИД РФ, Москва 2002
4. Тренин Д.В., Стратегические мышление в отношении России, в: Тренин Д.В., Оди-ночное плавание, Московский Центр Карнеги, Москва 2009, С. 38.
5. Под этим определением подразумевается европейские страны бывшего СССР – Бе-лоруссию, Украину и Молдову. Одно из обоснований понятия дается в лекции пред-седателя научного совета Московского Центра Карнеги Д. В. Тренина, прочитанной 31 марта 2010 года в Киеве, в «Доме ученых» в рамках проекта «Публичные лекции «Політ.УА»: <http://www.carnegie.ru/publications/?fa=40669>
6. <http://www.prezycjencjaue.gov.pl/priorytety-ogolne/stosunki-ze-wschodem>
<http://www.prezycjencjaue.gov.pl/en/areas-of-preparations/program>
7. Копійка В.В., Розширення Європейського Союзу та Україна: Монографія, Логос, Київ 2008
8. Тэвдой – Бурмули А.И., Европейские проекты и идейные предпосылки европейской интеграции, в: Буторина О.В. (ред.) Европейская интеграция: учебник, Издательский Дом «Деловая литература», Москва 2011
9. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, punkt 27
http://www.bbn.gov.pl/portal/pl/475/1144/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP.html
10. Фуше М., Европейская республика. Исторические и географические контуры, пер. с фр. Серебренников В.П. и Серебренникова Т.Н., «Международные отношения», Мос-ква 1999, в: Геополитика: Антология, Академический Проект; Культура, Москва 2006
11. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, punkt 20,
http://www.bbn.gov.pl/portal/pl/475/1144/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP.html
12. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, punkt 32,
http://www.bbn.gov.pl/portal/pl/475/1144/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP.html
13. Польские диссиденты всегда считали СССР следующим воплощением российской империи и в его отношении чаще всего употребляли термин «советская Россия». Про идейные основы этого подхода см.: Kucharzewski Jan *Od białego caratu do czerwonego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
14. Анна Фотыга – министр иностранных дел Польши в правительстве Я. Качиньского, советник президента Л. Качиньского по внешней политике. Ныне главный внешне-политический эксперт партии «Право и справедливость» и кандидат на пост руково-дителя МИДа в случае победы этой партии на парламентских выборах осенью 2011 г.
15. Полный текст интервью, см.: <http://www.day.kiev.ua/312497>
16. «Газета Польска» 8.09.2010.
17. Гамова С., Польша заинтересовалась Молдавией. У Кишинева появился новый адво-кат в Евросоюзе, «Независимая газета» 31.03.2011.
18. Эдмунд Харашкевич (Edmund Charaszkiwicz) – офицер польской военной разведки, в обязанности которого с 1927 до 1939 г. лежала координация прометеевской про-граммы. Харашкевич создал краткую историю польского прометеизма в Париже, куда он бежал после захвата Польши нацистской Германией и СССР.
19. Charaszkiwicz E., *Przebudowa wschodu Europy, Niepodległość*, Londyn 1955
20. Wączkowski W., *O wschodnich problemach Polski. Wybór pism*. Редакция: Paweł Kowal, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2000. Для российского читателя, стоит заметить что

один из самых больших специалистов по истории прометеизма Павел Коваль, являлся заместителем Анны Фотыги во время ее пребывания на посту руководителя МИД Польши.

21. Maj I.P., *Działalność Instytutu Wschodniego w Warszawie 1926—1939*, Warszawa 2007.
22. После вступления в должность главы государства, Лех Качинский нанес свой первый визит в Ватикан.
23. Бжезинский З., Великая шахматная доска, пер. с англ. Уральская О.Ю., Москва 1999, в: *Геополитика: Антология, Академический Проект; Культура, Москва 2006*
24. Зленко А.М., *Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму*. Виступи, промови, інтерв'ю та статті, Преса України, Київ 2001, С. 23.
25. Копійка В.В., *Розширення Європейського Союзу та Україна: Монографія*, Логос, Київ 2008, С. 260.
26. «Нет, спасибо»
27. Уолландер С.А., Легволд Р., *Экономика и Безопасность на постсоветском пространстве в: Мечи и орала: Экономика национальной безопасности Беларуси и Украины*, Под ред. Р. Легволда и Селесты А. Уолландер, Американская Академия Гуманитарных и Точных Наук, Интердиалект+ 2004, С. 2 – 3.
28. Хауккала Х., *Завтра уже наступило «Россия в глобальной политике» 27 октября 2007* <http://www.globalaffairs.ru/>
29. Концепция внешней политики Российской Федерации утверждена Президентом Российской Федерации Д.А. Медведевым 12 июля 2008 г., <http://www.mid.ru>
30. Рогозин Д.О., *Ястребы мира: Дневник русского посла, Альпина нон – фикшн*, Москва 2010

Использованные источники и литература

Источники

1. Концепция внешней политики Российской Федерации утверждена Президентом Российской Федерации Д.А.Медведевым 12 июля 2008 г.
2. Приложение № 1 к Концепции внешней политики Российской Федерации: Основные направления политики Российской Федерации в сфере международного культурно-гуманитарного сотрудничества. Утверждено Президентом Российской Федерации Д.А.Медведевым 18 декабря 2010 г.
3. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г.
4. Военная доктрина Российской Федерации утверждена Указом Президента Российской Федерации 5 февраля 2010 г.
5. Стратегический курс России с государствами – участниками Содружества Независимых Государств утвержден Указом Президента Российской Федерации от 14 сентября 1995 г.
6. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z 19.08.2008 r.
7. Интервью Николая Белоблоцкого, посла Украины в Российской Федерации, «Независимой газете» 8.08.2002.
8. *Wywiad Jarosława Kaczyńskiego dla «Gazety Polskiej»* 8.09.2010.
9. «Z Ukrainą bez zmian», wywiad Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego dla gazety «Rzeczpospolita» 06.10.2010.
10. «Реальная угроза для Польши» Интервью Анны Фотыги газете «День» 13.10.2010.

Монографії на руском языке

11. Богатуров А.Д., Аверков В.В., История Международных отношений (1945 – 2008 гг.), Издательство «МГИМО – Университет», Москва 2009.
12. Буторина О.В. (ред.) Европейская интеграция: учебник, Издательский Дом «Деловая литература», Москва 2011.
13. Гайдар, Е.Т., Сочинения в 2 – х томах, Т.1, Евразия, Москва 1997.
14. Грабовски В., Наринский М.М., Мальгин А.В., Европейский Союз и европейские страны СНГ, МГИМО (У) МИД РФ, Москва 2002.
15. Лебедева М.М. Мировая политика, Аспект Пресс, Москва 2007.
16. Рогозин Д.О., Ястребы мира: Дневник русского посла, Альпина нон – фикшн, Москва 2010, с. 407.
17. Торкунов А.В. (ред.) Десять лет внешней политики России, РОССПЭН, Москва 2003.
18. Торкунов А.В., Ротфельд А.Д. (общ. ред.), Белые пятна – черные пятна: сложные вопросы в российско – польских отношениях, Аспект Пресс, Москва 2010.
19. Тренин Д.В., Одиное плавание, Московский Центр Карнеги, Москва 2009.
20. Геополитика: Антология, Академический Проект; Культура, Москва 2006.
21. Мечи и орала: Экономика национальной безопасности Беларуси и Украины, Под ред. Р. Легволда и Селесты А. Уолландер, Американская Академия Гуманитарных и Точных Наук, Интердиалект+ 2004.

Монографії на иностранных языках

22. Копійка В.В., Розширення Європейського Союзу та Україна: Монографія, Логос, Київ 2008.
23. Зленко А.М., Зовнішня політика України: від романтизму до прагматизму. Виступи, промови, інтерв'ю та статті, Преса України, Київ 2001.
24. Moshes A., and Nygren B., (eds.) A Slavic Triangle? Present and Future Relations Between Russia, Ukraine, and Belarus, The Swedish National Defense College, Stockholm 2002.
25. Onyszkiewicz J., Ukraine and NATO, Center for International Relations, Warsaw 2003.
26. Rontoyanni C., Russia's Policies towards Belarus and Ukraine: Towards Integration or Disintegration?, University of Glasgow, 2001.
27. Solchanyk R., Ukraine and Russia: The Post-Soviet Transition, Rowman and Littlefield, New York 2001.
28. Bączkowski W., O wschodnich problemach Polski. Wybór pism. Редакция: Paweł Kowal, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2000.
29. Charaszkiwicz E., Przebudowa wschodu Europy, Niepodległość, Londyn 1955.
30. Kucharzewski Jan Od białego caratu do czerwonego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
31. Maj I.P., Działalność Instytutu Wschodniego w Warszawie 1926—1939, Warszawa 2007.

Статті на руском языке

32. Бондаренко К., Европе не до склок в украинской политике, «Независимая газета» 10 марта 2011.
33. Гамова С., Польша заинтересовалась Молдавией. У Кишинева появился новый адвокат в Евросоюзе, «Независимая газета» 31 марта 2011.
34. Григорьев Е., Польша берет американские истребители "в заложники". Варшава ожидает от визита Обамы дополнительных гарантий, «Независимая газета» 27 мая 2011.
35. Иванов И.С., Вехи российской внешней политики, «Коммерсантъ Власть» 11 июня 2002.

36. Ивженко Т., Нелегкий выбор Киева. Украина хочет открыть дверь в ЕС, не закрывая ее со стороны России, «Независимая газета» 17 марта 2011.
 37. Ивженко Т., Киев ищет форму отказа от Таможенного союза. В России и в Евросоюзе удивились предложенной Януковичем новой формуле сотрудничества, «Независимая газета» 12 апреля 2011.
 38. Ивженко Т., Киев все же собирается усидеть на двух стульях. В Украине хотят совместить евроинтеграцию и Таможенный союз, «Независимая газета» 27 мая 2011.
 39. Косачев К.И., За тремя зайцами?, «Россия в глобальной политике» 14 февраля 2011.
 40. Лукьянов Ф.А., Деградация мира, «Россия в глобальной политике» 21 февраля 2008.
 41. Лукьянов Ф.А., Пусть увядают сто цветов, «Россия в глобальной политике» 12 мая 2011.
 42. Мальгин А.В., Европейская система: стратегическая динамика и новые компоненты, «Восточная Европа. Перспективы» №1/2011.
 43. Мошес А.Л., Проспект Независимости, Пойдут ли российско-белорусские отношения по украинскому пути?, «Россия в глобальной политике» 19 июня 2010.
 44. Лекция Д. В. Тренина, в Киеве, в «Доме ученых» в рамках проекта «Публичные лекции «Політ.УА» 31.03.2010.
 45. Хауккала Х., Завтра уже наступило, «Россия в глобальной политике» 27 октября 2007.
 46. Энтин М.Л., По-настоящему единая Европа, «Россия в глобальной политике» 20 декабря 2010.
- Статьи на иностранных языках
47. Åslund A., A Foreign Trade Policy Strategy for Ukraine, Occasional Papers, Carnegie Endowment for International Peace, March 31, 2003.
 48. Brzezinski Z., A Geostrategy for Eurasia, «Foreign Affairs», Vol. 76, No. 5, September – October 1997.
 49. Olszanski T.A., Ukraine and Russia: Mutual Relations and the Conditions that Determine Them, CES Studies, Number 3, November 2001, Center for Eastern Studies, Warsaw 2001.
 50. Tolz V., Forging the Nation: National Identity and National Building in Post-Communist Russia, «Europe – Asia Studies», Vol. 50, No. 6, 1998.

*Опанасюк-Радлінська О.**

ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТІЇ ЕС В УМОВАХ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ (ЯК СКЛАДОВОЇ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ДИПЛОМАТІЇ)

На межі ХХ-ХХІ ст. в умовах формування нової світової системи дипломатія зазнає значних трансформаційних змін. Процеси глобалізації, демократизації, регіоналізації, а також розвиток інформаційного суспільства впливають на формування якісно нових видів дипломатії та змінюють основи діяльності традиційної.

Крах біполярної системи міжнародних відносин відкрив нові обрії для здійснення міжнародних відносин та поживав процеси взаємодії між державами. Процес глобалізації, що охоплює всю планету, торкається кожної сфери державної діяльності. Поступово розмиваються кордони між державами, їх взаємодія стає більш активною, зникає грань між внутрішньо- та зовнішньополітичним життям країни.

Поява все більшої кількості регіональних утворень, добровільне делегування їм частини свого суверенітету внаслідок процесів регіоналізації значним чином вплинули на розвиток дипломатії в кінці ХХ століття. Держави, інтегруючись в одне об'єднання, змушені вирішувати питання спільним шляхом через багатосторонню дипломатію, що значно звужує їх внутрішню компетенцію та поглиблює взаємозв'язок між ними.

Через появу на міжнародній арені великої кількості нових акторів, відомства закордонних справ, які перестали бути привілейованим каналом зв'язку свого уряду з закордоном, повинні взяти на себе набагато більш складні функції координації діяльності різних юридичних та фізичних осіб. Особливо гостро це питання постає в силу процесів регіоналізації, які включають у зовнішньополітичну діяльність окремі землі, області, департаменти, графства тощо.

Найбільш яскравий приклад змін в традиційній дипломатії – трансформації зовнішньополітичного механізму та структур в країнах ЄС. Взаємозалежність та тісне переплетіння політичних, економічних, соціальних та оборонних проблем дали підстави Дж.Джексону влучно ввести в обіг термін «євродипломатія», що є свідченням виникнення свого роду нової європейської системи дипломатії, яка представляє собою децентралізований та багаторівневий інститут узгодження та проведення загальної зовнішньої політики.

Після набуття чинності Лісабонського договору можна вести мову про народження дипломатичної служби Європейського Союзу. Утім, національні уряди залишаються головними «продюсерами» зовнішньої політики, а Євросоюз лише її «актором», чия ефективність та активність залежить від ступеня добрих чи поганих відносин з «продюсерами». Необхідно зважати на той факт, що «нові» країни-члени Євросоюзу менше за «старих» країн-учасників європейської інтеграції налаштовані на обмеження абсолютної суверенності національної зовнішньої політики на користь дипломатії Євросоюзу.

На початку березня 2010 року Верховний представник Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки баронеса Катрін Ештон презенту-

* аспірантка кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вала Європейському парламенту узгоджену концепцію розвитку дипломатичного апарату Євросоюзу та коло пріоритетів. Кажучи про прагнення дипломатії Євросоюзу, К.Ештон поставила завдання проведення «сильнішої та відповідальнішої європейської зовнішньої політики».

Досить складною є структура апарату Верховного представника Євросоюзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Як віце-президент Європейської комісії К.Ештон має 13 радників. Повсякденною роботою апарату керує генеральний секретар. Він має двох заступників без адміністративних функцій. У структурі генерального секретаріату дипломатичної служби ЄС наявні шість генеральних дирекцій, побудованих за регіональним і функціональним принципами.

Водночас Верховний представник ЄС із питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки не є ексклюзивним суб'єктом дипломатії Євросоюзу. Свої представницькі функції мають президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей та президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу. Зокрема, лише наприкінці березня 2010 р. вони поділили повноваження щодо представництва Євросоюзу на самітах «великої вісімки» та «великої двадцятки».

Зрозуміло, що поки наявні спільна мета та інтереси держави-члени Євросоюзу виконуватимуть взяті на себе зобов'язання. Як тільки нівелюється фактор тотожності або близькості інтересів, зникають й мотиви для погоджених спільних дій. Цю тезу підтвердили суперечливі дебати щодо порятунку економіки Греції від банкрутства.

Говорячи про ЄС як результат процесів регіоналізації, варто звернути увагу на проблему регіоналізації всередині самого союзу та, як наслідок, дипломатії в умовах даного феномену. Суб'єктами процесів регіоналізації виступають як субнаціональні регіони, узаконені адміністративно-територіальним поділом багатьох країн, так і регіони, які утворюються в результаті транскордонного співробітництва.

Поряд з адміністративно-територіальними одиницями (департаменти, федеральні землі, області, графства) суб'єктами регіоналізації виступають і так звані функціональні регіони - результат економічного та прикордонного співробітництва. На цьому тлі виникає нова реальність, в умовах якої параметри компетенції національних урядів зазнають істотних змін, а регіони все настійніше вимагають більшого самоврядування і самостійного виходу на міжнародну арену.

Представники місцевих і регіональних утворень прагнуть поповнити число нових акторів дипломатії і домогтися статусу суб'єкта міжнародних відносин. У той же час, держава як і раніше залишається головним актором дипломатії, і міжнародна діяльність не перетворилася на виняткову компетенцію регіонів. Як і раніше у всіх європейських країнах головну, а також координуючу роль у проведенні зовнішньополітичних акцій відіграє центральний уряд. У більшості країн саме з центральними органами державного управління регіони, як правило, зобов'язані погоджувати свої зовнішні зв'язки і комерційні угоди. Зовнішня діяльність самих регіонів розглядається як свого роду «парадипломатія».

Все більшу увагу розвитку зовнішніх зв'язків регіонів приділяє Європейський Союз. Важливою віхою на шляху вдосконалення механізмів координації регіональних політик стали Маастрихтський і Лісабонський договори. Центральним моментом в цьому контексті стало створення Комітету регіонів. До теперішнього часу без його активної участі важко собі уявити функціонування ЄС.

У 2007 р. Європейська Комісія підготувала Білу книгу про належне управління. Її положення передбачають проведення консультацій з регіонами з приводу ряду ініціатив, що передбачають укладення тристоронніх угод (держава - ЄС - регіони), коли регіони бе-

руть участь в цих угодах на рівних правах з державою. Законодавчо оформлена можливість для регіональних і місцевих властей самостійно або шляхом повідомлення входити в прямий контакт з регіонами інших країн для встановлення міжрегіональних відносин (і не тільки транскордонних). У зв'язку з цим у Франції, Греції та Італії були прийняті відповідні закони.

Першопрохідником нової архітектури регіональної парадипломатії став в 1984 році Бірмінгем. Муніципальна рада цього міста прийняв тоді рішення відкрити своє представництво в Брюсселі. У 1985 р. в Брюсселі з'явилися офіси федеральних земель Німеччини. На початок 1990-х в бельгійській столиці влаштувалися представники ще ряду британських і кількох французьких регіонів. Звичайно, регіони, користуються більшою автономією і наділені великими законодавчими повноваженнями, активніше включилися в діяльність на рівні ЄС.

Після Маастрихта кількість регіональних представництв стрімко зростала. До 2000 року число британських регіональних і муніципальних представництв досягло 32, французьких - 24, німецьких - 21, іспанських - 19, італійських - 18, австрійських - 12, данських - 12, голландських - 9, шведських - 10, фінських - 7. Навіть регіони тих країн, які ще чекали прийому в ЄС, вже мали свої представництва в Бельгії.

У той же час контури цих представництв аж ніяк не ідентичні. Вони різняться за розмірами, кадровим і фінансовим ресурсам, виконуваних завдань і напрямів пошуку партнерів. Досить великі і що володіють чималими коштами цілком можуть бути прирівняні до свого роду «мініпосольствам». Вони мають у своєму розпорядженні фахівцями в кожній конкретній області й активно беруть участь в роботі інститутів ЄС. До такого роду представництвам відноситься і регіональне посольство Каталонії.

Отже, велика кількість європейських регіонів, областей, провінцій, муніципалітетів прагнуть сьогодні бути представленими в Європейському Союзі. Здійсненню цих намірів вельми сприяло установа в рамках європейських структур різних структурних регіональних фондів і створення Комітету регіонів. У свою чергу, в цілому ряді європейських країн були ухвалені відповідні закони, що регулюють міжнародну діяльність регіонів.

Звичайно, саме урядам країн-членів ЄС належить останнє слово у визначенні зовнішньополітичного курсу. Тим не менш, регіони не є більш пасивними виконавцями цього курсу. Вони перетворюються на ключових акторів розробки та прийняття рішень в області програмування та фінансування регіонального розвитку. Їх представництва в Брюсселі все активніше залучаються до участі в переговорах, в тому числі в рамках Ради ЄС.

Рішення, прийняті в ЄС, з все більшою ефективністю впливають на розвиток регіональної активності. У свою чергу, регіони все більш рішуче беруть участь у діяльності інтеграційних інститутів. Структура представництв і завдання, які перед ними стоять, цілком дозволяють говорити про появу в рамках інтеграції нових форм дипломатичної архітектури.

*Підчоса О.В.**

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІВДЕННОГО ФЛАНГУ ЄВРАЗІЇ

Характерною ознакою першого десятиліття XXI століття стала низка глобальних зрушень в геополітиці та активізація основних геостратегічних акторів¹. Прикладом таких зрушень можуть слугувати: зростання глобальної терористичної активності; розв'язані війни військових коаліцій на чолі з США в Афганістані та Іраку; серія «кольорових революцій» в Грузії, Україні, Киргизстані та Лівані; розширення ЄС; військовий конфлікт РФ і Грузії, як початок геостратегічної мобілізації Росії; розгортання «Арабської весни», результатом якої стали: зміни політичних режимів, дестабілізація в регіоні Північної Африки та Близького Сходу; військова операція НАТО в Лівії; загострення відносин між Туреччиною та Іраком, Іраном, Сирією та Ізраїлем; зростання військово-політичного тиску на Іран та Сирію; загострення суперечностей між РФ та США, щодо розгортання системи ПРО США в Європі.

На нашу думку, каталізаторами вищезазначених процесів виступили: глобальна фінансово-економічна криза (що змусила держави вести більш прагматичну та агресивну зовнішню політику задля забезпечення внутрішньої стабільності та якомога більш швидкого розвитку) та поступова трансформація системи міжнародних відносин з біполярної, до багатополлярної з залишковим домінуванням в ній США.

На цьому фоні відбувається процес політико-економічної трансформації Південного флангу Євразії. На даному історичному етапі процес трансформації проходить під впливом наступних детермінантів:

- започаткування інтеграційних процесів в рамках Євразійського Союзу та їх можливе розширення;
- ймовірна військово-політична дестабілізація в Каспійському регіоні у випадку настання військового конфлікту за участю Ірану;
- геостратегічна зміна пріоритетів Туреччини з європейського на близькосхідний та центрально-азійський;
- зростання активності Китаю на Південному флангу Євразії;
- зростання міжнародного суперництва за домінування над ресурсною базою регіону (зокрема, над вуглеводневими ресурсами);
- геополітичний курс Афганістану після виводу з його території коаліційних військ на чолі з США;
- позиції Індії та Пакистану щодо основних

Сьогодні досить складно прогнозувати результат трансформаційних процесів, але він безперечно буде залежати від того, який з вищезгаданих детермінантів або їх група, будуть мати на нього найбільший вплив. На нашу думку, 2012 рік буде вирішальним в процесі ви-

* аспірант кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Рогач О.І.

значення майбутнього регіону, а також, без перебільшення, геополітичного майбутнього всієї Євразії.

Особливої уваги заслуговує вплив політико-економічної трансформації Південного флангу Євразії на Україну.

Для України важливим є те, що Центральна Азія після розпаду СРСР розглядалась як джерело можливої диверсифікації поставок вуглеводневої сировини [2, с. 129]. Доступ до ресурсів Туркменістану, Азербайджану, Казахстану та Узбекистану міг би забезпечити енергетичну безпеку України в галузі нафто- та газозабезпечення.

На даний момент істотних успіхів в процесі доступу України до ресурсної бази вищезазначених країн не відбулося. Це пов'язано з рядом об'єктивних причин:

- нерозв'язаність країнами регіону «транспортного прокляття», іншими словами – значні витрати на транспортування територією транзитних держав вуглеводнів, що відбуваються в Центральній Азії [3, с. 442];
- практично монопольне становище РФ в якості найбільшого транзитера центрально-азійських вуглеводнів до Європи (конфлікт інтересів експортера і транзитера).

На нашу думку, в найближчій перспективі ситуація кардинально не зміниться, а за умови розбудови інтеграційних процесів в регіоні, доступ до центрально-азійських енергоресурсів може стати ще складнішим або неактуальним.

Іншим шляхом диверсифікації поставок вважалась можливість доступу до офшорних запасів вуглеводневої сировини в регіонах Північної Африки та Близького Сходу, які також розглядались в формі альтернативного джерела постачання енергоносіїв. В даному контексті варто зазначити, що з початку 2011 року і до сьогодні, практично всі країни з вищезазначених регіонів в тій або іншій мірі пройшли, проходять або знаходяться на межі докорінних політико-соціальних змін. Існує велика вірогідність зміни політичного курсу та перегляду домовленостей (концесійних угод, угод про розподіл продукції та ін.) попередніх урядів з НАК «Нафтогаз України», що представляє інтереси України. Відсутність власного танкерного флоту та флоту газозовів, а також необхідної портової інфраструктури - стримуватиме розвиток офшорних операцій України з диверсифікації поставок енергоносіїв.

У зв'язку з тим, що Україна не досягла істотних успіхів в забезпеченні диверсифікації поставок енергоносіїв, перегляду потребує вся сучасна енергетична політика.

Також варто зазначити, що на даний момент завдання з забезпечення енергетичної незалежності та енергетичної безпеки Україною не вирішені. Розбудова власної сировинної бази відбувається повільно і без чіткого визначення пріоритетів розвитку. Незважаючи на наявність «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» її практична реалізація відбувається безсистемно.

Виходячи з вищенаведеного, постає необхідність формування нової прагматичної енергетичної політики України з урахуванням реалій процесу політико-економічної трансформації Південного флангу Євразії.

Список використаних джерел

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и её геостратегические императивы. – М.: Междунар. отношения, 2005 – 256 с.
2. Южный фланг СНГ. Центральная Азия-Каспий-Кавказ: возможности и вызовы для России / Наринский М.М., Мальгин А.В. (отв. редакторы). - М.: Логос, 2003. - 371 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://window.edu.ru/window_catalog/files/r46987/mion-ino-center10.pdf

3. Нефть, газ, модернизация общества / под общ. ред. Н.А. Добронравова, О.Л. Марганина – СПб. : «Экономическая школа» ГУ ВШЭ, 2008. – IV + 522,[2] с.: ил., 8 л. ил. – 2000 экз. – ISBN 5-902402-13-1 (в пер.).

Дудко О.С.*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КОРОТКОСТРОКОВИХ ЕФЕКТІВ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ГЛОКАЛІЗАЦІЇ

Глокалізація є процесом інтеграції на рівні території окремого макрорегіону світу. Один із механізмів економічної глокалізації – це втілення форм міжнародної економічної інтеграції (зони преференційної торгівлі, зони вільної торгівлі, митного союзу, спільного ринку, економічного союзу між країнами). Зона вільної торгівлі діє як особливий пільговий торгівельний режим для країн-учасниць за рахунок усунення внутрішніх тарифів при їх збереженні в торгівлі з іншими країнами. Типові приклади зони вільної торгівлі, які діють вже більше ніж десятиліття й де можна оцінити короткострокові (а в разі потреби – і довгострокові ефекти) – це ЄС та НАФТА.

Теоретично зона вільної торгівлі передбачає скасування мит і кількісних обмежень на всі товари у взаємній торгівлі, а також лібералізацію торгівлі послугами [9]. Однак на практиці, як правило, сторони, що створюють зону вільної торгівлі, хоча б принаймні на початковому етапі, але все ж запроваджують певні обмеження. Зазначимо, що в економічній науці ціла низка вітчизняних науковців досліджували короткострокові ефекти зони вільної торгівлі (ЗВТ), зокрема, вагомий внесок у дослідження даної проблематики зробили такі вчені, як: Я. Базилюк [1], Б. Губський [2], І. Васютин [4], Я. Гаврись [7], Т. Драга [3], Т. Зінчук [5], В. Сиденко [6], А. Філіпенко [8] та інші. Всі вони акцентують увагу на проблемах юридичного характеру, які виникають під час зближення законодавств країн, що вступають до зони вільної торгівлі. В той же час, у перші роки утворення зони вільної торгівлі в країнах-членах спостерігаються такі короткострокові ефекти: 1) зниження адміністративних витрат (трансакційних витрат); 2) розширення торгівлі (за багатьма напрямками та видами); 3) зміцнення умов торгівлі країн-членів ЗВТ у торгівлі з третіми країнами; 4) можливість відсутності помітних позитивних ефектів або наявності негативних ефектів у тих країн-членів ЗВТ, які відстають за рівнем розвитку від інших країн, з якими було утворено ЗВТ; 5) недолік сприятливих ринкових умов у країні може заважати прояву ефекту цінової трансмісії (price transmission effect), а ринки праці можуть не реагувати на зміни у відносних цінах (це призводить до зникнення позитивного ефекту для окремих країн-членів ЗВТ та негативного – для інших країн), і т.д.

Такі дані можна аргументувати окремими результатами дослідження італійського науковця Чеккіні, який досліджував короткострокові ефекти зони вільної торгівлі на прикладі ЄС. Зазначимо, що в історії формування ЄС найважливішу роль відіграли доповіді італійців Кокфілда і Чеккіні, підготовлені в 1985 і 1988 роках, які надали розгорнуті аналітичні дослідження для подальшої реалізації проекту європейської інтеграції [10]. Після створення ЗВТ у ЄС науковець Чеккіні підготував ґрунтовне дослідження короткострокових ефектів ЗВТ та надав мікроекономічні оцінки потенційного економічного виграшу від завершення створення внутрішнього ринку, які у загальному вигляді можна представити так:

* здобувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Види виграшу (позитивних короткострокових ефектів) від ЗВТ	Млрд. екію	% ВВП
Від ліквідації бар'єрів для торгівлі	8–9	0,2–0,3
Від ліквідації бар'єрів, які впливають на виробництво	57–71	2,0–2,4
<i>Загально від ліквідації бар'єрів</i>	<i>65–80</i>	<i>2,2–2,7</i>
Від більш повного використання економіки завдяки збільшенню масштабів	61	2.1
Від посилення конкуренції, що зменшує неефективність бізнесу та монопольні ціни	46	1.6
<i>Загально від інтеграції ринків</i>	<i>62*–107</i>	<i>2,1*–3,7</i>
<i>Загальний виграш за шкалою Чеккіні (12 країн-членів)</i>	<i>170–250</i>	<i>4,25–6,5</i>

Отже, за цією шкалою Чеккіні робить висновки про позитивні короткострокові ефекти ЗВТ для країн-членів на прикладі економічної інтеграції країн ЄС. Однак слід також звернути увагу й на дослідження низки зарубіжних вчених, які фіксують негативні короткострокові ефекти від створення ЗВТ. Для цього був досліджений досвід НАФТА, зокрема, ефекти в економіці Мексики протягом кількох перших років після створення ЗВТ із Канадою та США):

Підходи науковців	Оцінка позитивного короткострокового ефекту для Мексики після створення ЗВТ із Канадою та США
Ранні дослідження проблематики НАФТА (статичні моделі)	2-5 % ВВП
Модель Brown, Deardorff, and Stern (1994)	2,2 % ВВП (усунення торговельних бар'єрів)
	5,4 % ВВП (усунення бар'єрів для інвестицій)
	5-11 % ВВП з врахуванням динамічних ефектів пристосування ринків праці та інвестицій
Модель J. Romalis (2007)	–0,3 % ВВП
Комбінована модель (гравітаційної та загальної рівноваги) Anderson and Wincoop (2001)	–0,3 % на рівні добробуту
Дослідження Kose, Meredith, and Towe (2004)	3 % ВВП
	Подвоєння темпу зростання ВВП з середніх 2% в 1980-1993 рр. до 4% в 1996-2002 рр.
De Hoyos (2007)	Відсутність помітного впливу на добробут

Отже, наразі в науковців є суперечливі погляди на характер (позитивний чи негативний) короткострокових ефектів від зони вільної торгівлі. Має місце синдром завищених очікувань щодо впливу різних форматів регіональних економічних процесів, в тому числі і процесів створення ЗВТ, на добробут і темпи економічного зростання країн-членів. Отримання значущих ефектів від ЗВТ, як правило, пов'язано з активізацією внутрішніх процесів розвитку і структурних змін, які залежать від умов інвестування та інноваційних процесів. В той же час, утворення зони вільної торгівлі сприяє лібералізації торгівлі та по-

глибленню економічної інтеграції між країнами-членами ЗВТ. Якщо ЗВТ створюють країни, які розташовані на одному макрорегіоні світу (наприклад, країни ЄС – в Європі, країни НАФТА – в Північній Америці), то це така форма економічного співробітництва є механізмом посилення процесу глокалізації.

Список використаних джерел

1. Базилюк Я. Б. Про пріоритети України у здійсненні економічної інтеграції / Я. Б. Базилюк // Стратегічна панорама. – 2005. – № 1. – С. 81–87.
2. Губський Б. Європейський вектор інтеграційної політики України / Б. Губський // Економіка України. – 2003. – № 5. – С. 19-27.
3. Драга Т. В. Інтеграція агропромислового комплексу з ринками країн-членів Європейського Союзу / Т. В. Драга // Проблеми науки. – 2001. – № 12. – С. 59-61.
4. Зближення законодавства Європейського Союзу з правовими системами держав-кандидатів на вступ до ЄС [Текст] / І. Васютин // Право України. – 2003. – № 9. – С. 139.
5. Зінчук Т. Аграрна політика України: можливості та перспективи інтеграції в ЄС / Т. Зінчук // Економіка України. – 2000. – № 12. – С. 58-64.
6. Прорив в Європу / В. Сиденко // Політика і час. – 2006. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://b.rbc.ua/rus/showcard/14414>
7. Стратегії розвитку підприємств стосовно викликів глобалізації [Текст] / Я. Гавриць, Л. Сулковські // Вісник НУ «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – № 457. – Л.: НУ «ЛП», 2002. – С. 139-147.
8. Філіпенко А. С. Зовнішньоекономічна стратегія України в сучасних умовах / А. С. Філіпенко // Світогосподарські пріоритети України : зб. наук. праць. – К., 2005. – С. 6-18.
9. Шнирков О. Передумови та наслідки створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС // Сайт Інституту міжнародних відносин. – Режим доступу до статті: www.iir.kiev.ua/.../article%20Shnyrkov%20
10. Europe 1992: the overall challenge [summary of the Cecchini report]. - SEC (88) 524 final, 13 April 1988. - <http://aei.pitt.edu/3813/>

Харкова Л.О.*

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ: МИТНИЙ СОЮЗ ЧИ ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ?

Відомо, що вже не перший рік Україна має намір вступити у міжнародні економічні союзи. Власне, головним напрямом з моменту отримання незалежності була визначена Європа, а першим істотним кроком стало приєднання України до СОТ.

З іншого боку, Україна тісно співпрацює з СНД, а отже має можливості розвитку та інтеграції у цьому векторі. За попередніми домовленостями у грудні 2011 року має відбутися саміт «Україна – ЄС», на якому очікується

первинне твердження угоди про асоціацію з Євросоюзом та про зону вільної торгівлі.

В той же час Україну наразі «запрошують» вступити до Митного союзу, в який входить Російська Федерація, Білорусь та Казахстан. Проте вступ до одного з союзів через низку політичних та економічних факторів фактично виключає можливість України вступити до іншого. Отже наразі Україна постала перед вибором який з векторів подальшої інтеграції обрати. Більш детально переваги та недоліки кожного з них розглянемо далі.

Варто зазначити, що про проєвропейський курс в Європу йшлося ще за часів розпаду СРСР. Пік орієнтації України на Європу припав на початок 90х років разом з незалежністю і перетворенням ЄЕС з регіонального економічного союзу на уніфікований ЄС. Саме з тих пір для будь-якої вітчизняної влади стали традиційними заяви про курс на членство у Євросоюзі та НАТО.

Новий поштовх євро-оптимізму надала помаранчева революція, коли багато хто вважав, що в країні нарешті утвердився прозахідний курс.

Проте з пожвавленням світових товарних ринків у 2003-2004 роках ЄС почав поступово закриватися від українського імпорту. Одним із характерних прикладів стали запроваджені на піку попиту захисні заходи проти металу з України.

На думку експертів, зона вільної торгівлі не відкриє західних ринків для вітчизняної продукції, хоча в той же час існує можливість посилення західних імпорتنих позицій на ринках вітчизняної продукції. Здебільшого мова йде про сегмент харчової продукції, готових машин та устаткування, проти імпорту яких зараз (незважаючи на СОТ) в Україні діє низка захисних мит.

Формально у рамках СОТ та зони вільної торгівлі встановлено вільний рух товарів. Однак не слід забувати про те, що в Європі діють різноманітні технічні методи регулювання якості імпортованої продукції. Одним із таких методів є нормативний пакет REACH (Реєстрація, Оцінка та Авторизація Хімікатів) регламент ЄС, що діє з 2007 року, який регламентує запити до хімічного складу товару. Наша промисловість багато у чому використовує застарілі технології, і за останні кілька років сертифікацію за нормами REACH пройшло всього кілька вітчизняних заводів. Отже існує ймовірність того, що українські товари наразі не будуть конкурентоспроможними на європейських ринках.

* аспірантка кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Шнирков О.І.

Організаційне зближення з Євросоюзом може привести до розширення фінансово-економічної підтримки з його боку, наблизити запровадження безвізового режиму і, власне, асоціацію України з ЄС, що стане принципово новим етапом інтеграції.

Щодо торгівлі, якщо Україна має намір досягти швидких, але короткострокових результатів, то структура зовнішньої торгівлі та внутрішнього виробництва повинна залишатись такою, якою вона є сьогодні, а довгострокові ефекти для стабільного економічного зростання та високого рівня ВВП на душу населення можуть бути досягнуті тільки з більш ефективними країнами Європейського Союзу, і відповідно зона вільної торгівлі з ЄС дозволить, насамперед, провести інвестиційну революцію в Україні, які б дали можливість використати недооцінений людський капітал і забезпечити внутрішньогалузеву модель міжнародної торгівлі, без чого вступ в Європейський Союз досягнути неможливо в найближчій перспективі.

В той же час за роки незалежності Україна зробила певні кроки і в сторону інтеграції з СНД. 19 вересня 2003 р. Україна разом з Росією, Казахстаном та Білоруссю підписала Угоду про формування Єдиного економічного простору. На даний час Україна бере участь у формуванні Єдиного економічного простору з урахуванням застереження, висловленого в момент підписання і ратифікації Угоди про формування СЕП, яке обмежує участь в угодах, які суперечать Конституції і міжнародним зобов'язанням України.

5 липня 2010 року між Російською Федерацією, Білоруссю та Казахстаном було створено Митний союз, який наразі набирає обертів. До заходів, які було запроваджено в межах Митного союзу, серед іншого, відносяться скасування митного контролю між країнами – учасниками, уніфікація митної політики, скасування взаємних захисних заходів (зборів і спец розслідувань) між учасниками.

Щодо України, не дивлячись на запрошення України у Митний союз, він нещодавно запровадив захисні заходи проти імпорту української продукції. Мова йде про трубку продукцію, а також поліамідну технічну нитку - скловолокно, столових приладів, машинобудівних кріплень і кріпильних виробів. Такі дії Митного союзу експерти вважають відповіддю на небажання України вступати у Митний союз [1]. Такі захисні заходи є доволі відчутними для України, оскільки 40% товарів експортується саме до країн Митного союзу, у тому числі 28,5% з яких до РФ, і разом з їх введенням існує можливість витіснення українського експорту із зазначених ринків.

Втім такі захисні заходи проти імпорту різної продукції з України були запроваджені не вперше. Так, наприклад, проти ввезення труб до Російської Федерації вже багато років діють антидемпінгові мита, обмеження стосуються і інших товарних груп таких як, наприклад, продукти харчування.

В той же час, поки тривали переговори щодо підписання угоди про асоціацію України з ЄС в екстреному порядку відбулися 2 події. По-перше, в Донецьку (18.10.2011) президентами України і Російської Федерації підписано низку двосторонніх документів, які стосуються питань перетину кордону між країнами та перевезення через них товарів (з метою так би мовити «спрощення процесу проходження кордону») і по – друге, цього ж дня в Санкт-Петербурзі прем'єр-міністрами урядів України і Росії було підписано договір про зону вільної торгівлі в рамках СНД.

Отже, які перспективи відкриваються, що надасть поновлена Санкт-Петербурзькою угодою зона вільної торгівлі в рамках СНД для України? В цьому відношенні висловлюються різні точки зору. Зокрема, зазначається, що підписання договору про ЗВТ в рамках СНД надасть друге дихання як прихильникам, так і противникам вступу України до Митного союзу. До якого то шляхом обіцянок, то острахом застосування економічних санкцій, намагаються «запросити» нашу країну.

Щодо переваг, які Україна може отримати від вступу до Митного союзу. Серед таких переваг варто виділити зниження цін на природний газ, яке обіцяє РФ. Однак наскільки Україна виграє від цього сказати досить важко, оскільки невідомо в якій формі буде діяти така знижка у формі відмінної ціни, чи як це зроблено наразі, у формі відстрочки платежу, який може бути затребуваний до оплати у будь який момент.

Крім «газового питання», це, теоретично, спрощення поставок української продукції на три найбільших національних ринки СНД. Однак слід зауважити, що вже в 1994 році укладена Угода про вільну торгівлю між Україною та Росією передбачала можливість вилучення з режиму вільної торгівлі товарів, які згідно з законодавствами обох держав підпадають під дію експортного тарифу або підлягають квотуванню та ліцензуванню. Гарантій щодо того, що таке вилучення не матиме місце при вступі України до Митного союзу, немає, тим більше враховуючи те, що за останні роки такому вилученню підлягали десятки товарних позицій України і тому, що вступ до Митного союзу стане перешкодою до інтеграції України в Європу.

До однозначних позитивів можна віднести можливість спільних дій як на регіональному ринку СНД, так і у «далекому зарубіжжі». Це особливо важливо, тому що під час кризи глобальний попит на всі основні товари впав, і найбільші країни-виробники намагаються за будь-яку ціну підвищити збут своєї продукції, що добре помітно на прикладі експансії Китаю у країнах СНД.

У цілому промисловість України виграє від будь-якого зближення з Митним союзом. Особливо це стосується машинобудування, гірничо-металургійного комплексу, а також АПК – харчової і легкої промисловості [3]. Однак важко прогнозувати, чи буде такий ефект довготривалим.

Література:

1. Митний союз тисне на українських експортерів// Економічна правда. - 2011. - Доступно з: http://www.epravda.com.ua/news/2011/06/1/287683/view_print/
2. Порядок денний асоціації Україна – ЄС. – Доступно з: http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/2010_association_agenda_priorities_en.pdf
3. Официальная статистика СНГ и Украины. – Доступно с: <http://marketing.rbc.ua/section/48>
4. Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. – Доступно з: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/free_trade_agreement/index_uk.htm
5. Туглук В., Громов О. «Ми потрібні СНД. А хто потрібний нам?» – Урядовий кур'єр № 196 від 22 жовтня 2011 року.

Цирфа Ю.*

ВПЛИВ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ДІАСПОР НА ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДЕРЖАВ ЄВРАЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

Держава як соціальна спільність має різні джерела ідентифікації ендogenous та екзогенного характеру. До першої групи належать культурні та історичні чинники, такі як історична пам'ять народу, ступінь культурної, етнічної, релігійної та мовної схожості з референтами, рівень засвоєння націоналістичних ідей. Перебуваючи в тісному взаємозв'язку і будучи взаємообумовленими, вони визначають такі виміри зовнішньоспрямованої державної ідентичності, як ступінь розвиненості національної самосвідомості і рівень сприйняття своєї унікальності в порівнянні і у відносинах з іншими акторами на міжнародній арені, найбільш вагомими з яких наразі виступають Росія, Захід, мусульманський світ.

Стрімке зростання іммігрантських громад та їх інституціоналізація змусили заговорити про «діаспорізацію світу» як про один із сценаріїв розвитку людства. Так чи інакше, процес цей поглиблюється і приймає все нові і нові форми, а роль діаспор і їх вплив посилюються.

Поняття «діаспора» (грец. *diaspora* – розсіювання) активно використовується в сучасній науково-політичній літературі для опису широкого кола явищ, так або інакше пов'язаних з положенням етнічної групи в іншонаціональному оточенні.

Говорячи про державну ідентичність, важливо мати на увазі, що її формування часто відбувається під впливом приймаючого суспільства у конкретно-історичній ситуації, коли діаспора вбудовується у відведений їй простір. Ідентичність діаспори – це результат взаємовпливу культури та ідентичності основного етнічного масиву та країни розселення. Часто ця ідентичність в більшій мірі відображає уявлення суспільства, в якому знаходиться діаспора.

Фактор країни походження, що розуміється як національної держави, превалює не тільки над етнічним началом, а й над культурними відмінностями. Зникнення культури не веде до автоматичної загибелі діаспори. Її роль як політичного проекту і особливої життєвої ситуації зумовлена політичною місією, яка, як правило, не обмежена збереженням і розвитком культури, але включає завдання служіння, опору, боротьби і реваншу. Таке самовизначення означає перебування в стані постійної напруги і відчуження в країні перебування, бачення свого становища як суспільного служіння залишеній батьківщині. У цій ситуації політичною стає вся діаспора, а не тільки її авангард, який представляє чисельно незначну її частину.

Різка збільшення масштабів міграції йде паралельно з консолідацією іммігрантських етнічних спільнот. Опинившись на новому місці, переселенці, як правило, прагнуть об'єднатися, щоб не тільки вижити, але і зберегти свої звичаї, традиції, мову в чужому для них,

* аспірантка кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Коппель О.А.

найчастіше досить ворожому етнокультурному середовищі. З цією метою вони або приєднуються до вже існуючих діаспор, або створюють нові. В результаті число діаспор у світі безперервно збільшується.

Професор Єрусалимського університету Г. Шеффер зробив спробу визначити чисельність найбільш відомих у світі діаспор. Згідно з його розрахунками, чисельність найбільшої з так званих «історичних» (тобто тих, що існують з давніх часів) діаспор - китайської - складає в даний час 35 млн. чоловік, індійської - 9 млн., єврейської та циганської - по 8 млн., вірменської - 5,5 млн., грецької - 4 млн., німецької - 2,5 млн. чоловік. Серед «сучасних» діаспор найбільша, афро-американська, нараховує 25 млн. чоловік, курдська - 14 млн., ірландська - 10 млн., італійська - 8 млн., угорська і польська - по 4,5 млн., турецька та іранська - по 3,5 млн., японська - 3 млн., ліванська (християнська) - 2,5 млн. осіб [4, с. 10-11].

Ці діаспори, безсумнівно, грають все зростаючу роль як у внутрішній політиці тих країн, в яких вони влаштувалися і які стали для них «другою батьківщиною», так і в світовій політиці, де вони все активніше заявляють про себе як про самостійного гравця. Зважаючи на географічні пріоритети розселення, можна стверджувати, що саме Євразійський регіон є ключовим для розселення даних діаспор, а, отже, іммігрантське співтовариство тут має здатність зберігати свою етнічну або етнорелігійну ідентичність і общинну солідарність і при цьому здійснювати постійні контакти між країною результату і новою батьківщиною через систему транснаціональних мереж [5, с. 9].

Справді, під час вивчення проблем, пов'язаних з діаспоральними процесами, все частіше говорять про «розмивання звичних уявлень про діаспору» і про появу у сучасних діаспор якісно нової риси - транснаціональності. Як зазначає доктор політичних наук А. С. Кім, сучасні діаспори - це «особливі соціальні групи, чия ідентичність не визначається будь-яким конкретним територіальним утворенням; масштаби їх розповсюдження дозволяють говорити про те, що явище діаспоральності набуло вже транснаціонального характеру» [1].

В умовах глобалізації етнічна міграція характеризується розсіюванням етнічних груп не в одній, а, як мінімум, в декількох країнах, формування діаспор призводить до етнокультурного різноманіття в приймаючих суспільствах, створює проблеми збереження ідентичності як колишніх іммігрантів, так і корінного населення. Таким чином, без дослідження транснаціональності неможливе розуміння і вирішення тих проблем, які виникають в процесі функціонування діаспор в сучасних суспільствах.

Трансформація діаспор стала результатом зміни характеру просторових переміщень, появи нових транспортних засобів і комунікативних можливостей, а також видів діяльності. З'явилися абсолютно інші емігранти. «Не тільки на Заході, а й в Азійсько-Тихоокеанському регіоні існують великі групи людей, які, як вони заявляють, можуть жити скрізь, але тільки ближче до аеропорту» [2, с. 463]. Це і бізнесмени, і різного роду професіонали, і постачальники особливих послуг. Дім, сім'я і робота, а тим більше батьківщина для них не тільки розділені кордонами, але й мають множинний характер. Такі люди знаходяться «не між двома країнами і двома культурами (що визначало діаспорну поведінку в минулому), а в двох країнах (іноді навіть формально з двома паспортами) і в двох культурах одночасно» [2, с. 463]. Вони беруть участь у прийнятті рішень на рівні мікрогруп і впливають на інші важливі аспекти життя відразу двох або кількох спільнот.

Таким чином, завдяки постійній циркуляції людей, грошей, товарів та інформації починає формуватися єдина спільність. Сучасні діаспори втрачають обов'язкові посилання на якусь певну локальність - країну результату - і знаходяться на рівні самосвідомості і по-

ведінки референтна у зв'язку з певними всесвітньо-історичними культурними системами та політичними силами. Обов'язковість «історичної батьківщини» йде з діаспорного дискурсу. Зв'язок вибудовується з такими глобальними метафорами, як «Африка», «Китай», «іслам» [2, с. 466]. Це відображає прагнення членів діаспори сприймати себе громадянами нового для них суспільства, зберігаючи при цьому свої відмінності, і в той же час свідчить про їхнє прагнення відчувати свою глобальну приналежність.

Політичні аспекти функціонування діаспор полягають у створенні ними трансдержавних мереж і систем комунікацій, що перетинають кордони відпускаючих і приймаючих товариств, а також політична вага і політична лояльність діаспоральних колективів [3, с. 166-167]. Зміцнення ж діаспоральних організацій та транскордонних мереж підтримки і все більша політизованість лідерів і рядових членів діаспор буде сприяти ще більш активній їх участі в культурному, економічному і політичному житті суспільств, що їх приймають, і, як наслідок, формуванню їх зовнішньополітичної ідентичності.

Джерела:

1. Ким А. С. Этнополитическое исследование современных диаспор (конфликтологический аспект): Автореф. дис. на соискание ученой степени д.полит.н. – СПб., 2009. // <http://vak.ed.gov.ru/common/img/uploaded/files/vak/announcements/politich/2009/06-04/KimAS.rtf>
2. Тишков В. А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии. – М., 2003. – 544 с.
3. Шеффер Г. Диаспоры в мировой политике/// Диаспоры. – М., 2003. – № 1. – С. 162-184.
4. Brubaker R. The «diaspora» diaspora.// Ethnic and racial studies. – N.Y., 2005. – Vol. 28, № 1. – P. 1-19.
5. Sheffer G. Diaspora politics: At home abroad. – Cambridge, 2003. – 208 p.

*Ястремська І.**

МОЖЛИВІСТЬ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ПАКИСТАНУ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАГРОЗА СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ ПІВДЕННОГО ФЛАНГУ ЄВРАЗІЇ

Основною проблемою є перманентне скочування Пакистану до стану слабкої некеруваної держави порівняно із відносно стійкою індійською демократією. Ілюзорна стабільність після чергового військового перевороту 1999р., або «демократичний» прихід до влади недієздатного цивільного уряду та проамериканського президента Асіфа Алі-Зардари в 2008р. не може приховати той факт, що країна знаходиться в самому епіцентрі глибокої прогресуючої кризи.

На сьогодні Пакистан зіткнувся з трьома основними загрозами:

1. Талібанізація. Пакистан як і Афганістан перетворився на розсадник міжнародного тероризму, один з районів, які в західній літературі та в радикальних ісламістських виданнях називають «білими» (іноді – «чорними») плямами». Вони виникають там, де держава сама надає допомогу ісламістам, або централізована влада занадто слабка чи присутні регіональні генератори нестабільності – і перетворюються на одні з найважливіших об'єктів ісламістської «інфраструктури» Аль-Каїди та суміжних терористичних організацій, які останні прагнуть використати в тому числі для надбання та випробування ЗМЗ. Пакистанський район Читрал, розташований в Північно-Західній прикордонній провінції (ПЗПП) фігурує в якості місця укриття перших осіб Аль-Каїди і Талібану. Географічно цей район межує з Афганістаном на півночі, півдні та заході, афганські провінції Пактика, Пактія, Забул, Кандагар, утворюють «коридор» між Пакистаном та Афганістаном, що використовується радикальними ісламістами бо дозволяє вільно пересуватись з однієї країни в іншу. Тут переважно гірська місцевість, багато ділянок, які важко досягти. Протягом зимового періоду Читрал відрізаний від решти Пакистану. Аль-Каїдівці переховуються в пакистанських районах ПЗПП на так званій Території племен федерального управління (ФАТА; вона ж – Вільна зона пуштунських племен ВЗПП). ФАТА складається з семи географічних районів: Баджаур, Момманд, Оракзай, Хайбер, Курам, Північний та Південний Вазиристан і є частиною гірської системи Гіндукуш. Населення – переважно пуштуни, за виключенням декількох кочових племен.

Північний Вазиристан, розташований в ФАТА, - одна з провінцій, яку вважають бастіоном радикальних ісламістів з руху Талібан та Аль-Каїди. Таліби навіть оголосили про створення «Ісламського емірату Вазиристан». Восени 2006р. в деяких районах Вазиристана влада ввела комендантську годину. Однак слабкість пакистанської влади демонструє той факт, що таліби все частіше вступають в зіткнення з пакистанською армією, яка намагається навести порядок у ПЗПП. Окрім того, на підконтрольних їм територіях ісламісти встановлюють власні порядки, зокрема нав'язують закони шариату, і не підкоряються ані Ісламабаду, ані Кабулу.

* аспірантка кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Галака С.П.

Рух «Талібан», створений наприкінці 1970-хр. за активної участі американських спецслужб на американські кошти як ударна сила в боротьбі з обмеженим контингентом радянських військ в Афганістані по відношенню до пакистанської влади тривалий час вів себе доволі миролюбно. Він використовував територію країни для підготовки бойовиків та вербування нових прихильників. Але то були афганські таліби. Пакистанські таліби (організація «Техрік-е талібан Пакистан») зорганізувалась значно пізніше, наприкінці 2004 р., а в грудні 2007 р. на базі цієї організації було створено самостійний рух пакистанських талібів, який виступив за пришвидшену ісламізацію Пакистану та повсюдне запровадження законів шаріату. Спочатку її центром стала територія ВЗПП у Вазиристані. Потім під тиском пакистанської армії ареал протистояння талібів та сил безпеки перемістився спочатку в племінну область Баджаур, а потім – в округи Дір та Сват. Досягнуте між ними перемир'я (яке передбачало поступки влади для «поміркованих» талібів) було в односторонньому порядку порушене талібами, які захопили сусідній округ Бунер в сотні миль від Ісламабаду. В ході подальшої військової операції частина сил талібів була знищена, решта - розсіялась та повернулась на попередні позиції. Нині радикальні сунітські угруповання в серці країни – провінції Пенджаб об'єднуються з бунтівними бойовиками з Техріке-Талібан і спільними зусиллями дестабілюють країну. Вони посилюють атаки, використовуючи смертників-шахідів та новітні вибухівки, мінують автомобілі, нападають на конвої та блокпости пакистанської армії, провінційні міліцейські ділянки, підривають готелі, ресторани, шиїтські мечеті, спалюють школи, використовують цілеспрямовані вбивства офіційних представників місцевих органів влади та рейди «командос», щоб вклинитись у райони країни, які знаходяться далеко від їхнього традиційного укриття в ФАТА. Як стверджують спеціалісти з індійського Інституту по врегулюванню конфліктів (Institute for Conflict Management), більш, як половина пакистанської території з 2008 р. знаходиться поза рамками державного правління і керується по суті посередництвом військової сили.

Експерти відзначають, що загроза талібанізації Пакистану зводиться здебільшого до пуштунського фактору, бо хоча не всі пуштуни таліби, більшість талібів – пуштуни, що створює передумови для можливого об'єднання пакистанських та афганських талібів. Успіхи талібів пояснюються тим, що більшість їхніх лідерів – вихідці з народу, які чудово розуміють проблеми повсякденного життя. І попри те, що більшість афганців та пакистанців не поділяють поглядів талібів і навіть виступають проти них, цей рух має міцну соціальну базу серед етнічних пуштунів [1], бо нинішні уряди Афганістану та Пакистану дистанціювались від багатьох простих громадян і втрачають підтримку населення, особливо в периферійних районах.

Ісламісти Аль-Каїди та Талібану використовують мережу медресе, розташовану в містах та селищах коло афгано-пакистанського кордону не лише для укриття, але й для насадження радикальних ідей (саме слово «таліб» перекладається з арабської як «студент»). За офіційними підрахунками пакистанських властей, у 10-15% медресе країни сповідуються іслам радикального толку [2]. У тому ж таки Вазиристані та Белуджистані, де держава зіткнулась зі складнощами при наведенні порядку «детонаторами» соціальних вибухів виступали як раз студенти медресе. В Пакистані освіта не є обов'язковою, і в багатьох районах не вистачає загальноосвітніх шкіл, тоді як релігійні школи – медресе – розташовані повсюди, при чому пропонують учням не лише навчання, але й безкоштовне харчування та проживання в гуртожитках, а деякі ісламістські організації навіть платять батькам за те, щоб ті направляли дітей саме до їхніх закладів. Тому при подальшому надсиланні студентів до військово-тренувальних таборів на спротив батьків не зважають.

Серйозною проблемою стає поширення наркоманії. Згідно доповіді, підготованої в квітні 2007 р. комісією ООН, таліби повністю залежать від «наркоекономіки» та фінансуються за її рахунок [3]. Суміжні райони Пакистану, Афганістану та Ірану утворюють так званий Золотий півмісяць – де знаходять крупні плантації опіумного маку, розміщені незаконні мануфактури героїну та опіатів. В 1995 р. таліби контролювали близько 50% світового виробництва героїну, а за роки воєнної операції сил НАТО в Афганістані виробництво наркотичних речовин зросло в десятки разів. За даними ООН більше половини обсягу наркопродукції переправляється через 2640-кілометровий кордон з Пакистаном [4].

2. Ісламізація, тісно пов'язана з талібанізацією. Пакистанські ісламісти не ставлять за мету захоплення влади в країні, їх цілком задовольнила б атмосфера хаосу та некерованості, за якої сам народ закликав би ісламістів до влади, як це вже раніше мало місце в Афганістані.

3. Сепаратизм в Белуджистані – одній з найбільших та найбідніших провінцій Пакистану. Ця загроза напряду не пов'язана з попередніми, але, на думку ряду науковців, є наразі найбільш реальною. З 1974 р. белуджські націоналісти – вихідці переважно із паштушо-землеробських племен, які зберегли міцну структуру, неодноразово підіймали повстання проти центральної влади, а у лютому 2008 р. бойкотували вибори і продовжують вимагати або повної провінційної автономії, або створення незалежної держави.

Ситуація ускладнюється наявністю глибоких протиріч в середовищі пакистанської еліти між основними політичними гравцями – Пакистанською народною партією та Мусульманською лігою.

Усе вищезгадане дає експертам підстави прогнозувати в перспективі п'яти-десяти років найгірший варіант розвитку подій в Пакистані, пов'язаний з втратою контролю над країною та внутрішньополітичними конфліктами, безпосереднім наслідком яких може стати початкова фрагментація держави та її подальший розпад на Вільний Белуджистан, Сінд з центром у Карачі, Пенджаб із прилеглими до нього частинами колишнього князівства Джамму та Кашмір та Пуштуністан. Скочуванню Пакистану до стану перманентної політичної кризи, занепаду пакистанської державності і перетворенню його на квазі-автономного актора міжнародних відносин, так звану *failed state*, може сприяти боротьба американських та пакистанських спецслужб за контроль над наркотрафіком, прагнення отримати доступ до значних енергетичних запасів вуглеводневої сировини в надрах Белуджистану та забезпечити контроль над побудовою стратегічного газопроводу Іран-Пакистан-Індія та портом Гвадар. Західні науковці схильні піддаватись алармістським настроям, переконували, що суверенний Пакистан мав розпастися ще до кінця 2009 р. Натомість провідний науковець-індолог з Інституту Близького Сходу РФ В.Сотніков вважає, що за умови збереження нинішніх тенденцій подальшого загострення внутрішньої обстановки в країні, Пакистану як суверенній державі залишилось від трьох до семи років [4] (стаття була написана у 2009 р.), хоча даний спеціаліст вірить, що армія може відіграти позитивну консолідуючу роль, вкотре очоливши Пакистан, та запобігши таким чином анігіляції його державності.

Фактично, підібрати ключі до Ісламабаду означає підібрати ключі до Афганістану, більшою мірою впливати на ситуацію в усій Південній Азії аж до Перської затоки та на трансформацію Великого Близького Сходу. Це вкрай складно, адже не дарма існує приказка «керувати Пакистаном все одно, що скакати верхи на тигрі». Колишній Госсекретар США М.Олбрайт назвала Пакистан «мігреною світової політики [5]», нинішній – Х.Клінтон – «смертельною загрозою світовій політиці», а за словами Б.Обами, «Аль-Каїда та її

союзники являють собою ракову пухлину, здатну зруйнувати Пакистан зсередини [6]». З позиції ж країн Південного флангу Євразії Пакистан – найбільш проблемний сусід, від якого багато в чому залежить доля регіону.

Література

1. Scheuer M. Afghanistan: Forgetting the Lessons of History / M. Scheuer // *Terrorism Monitor*. – March 6, 2007. Vol. 4., Issue 11. – P. 3.
2. Нечитайло Д. «Стартовые площадки» всемирного терроризма. Почему «Аль-Каида» делает главную ставку на Афганистан и Пакистан? / Д. Нечитайло // *Азия и Африка сегодня*. – 2008. – №4. – С. 40-46.
3. Rahmani W. Helmand Province and the Afghan Insurgency / W. Rahmani // *Terrorism Monitor*. – March 23, 2006. – Vol. 4. Issue 6. – P. 1.
4. Sensil K. Countering Insurgency in Afghanistan : Losing Friends and Making Enemies. / K. Sensil. – London : MF Publishing, February 2007. – P. 31-39.
5. Сотников В. И. Насколько реален коллапс Пакистана как государства и возникновение «Талибанистана» в ближайшие полгода ? (попытка полемики с иностранными аналитиками). / В. И. Сотников [Электронный ресурс] // Институт Ближнего Востока. – Режим доступа : <http://www.iimes.ru/rus/stat/2009/15-04-09.htm>
6. Белокреницкий В. Я. Пакистан – «Провальное государство» в Азии? / В. Я. Белокреницкий // *Азия и Африка сегодня*. – 2008. – №11. – С. 13.
7. Сергеев В. В. Афганистан. Пакистанская заноза / В. В. Сергеев // *Азия и Африка сегодня*. – 2009. – №6. – С. 21.

*Бронєвський В.Ю.**

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПОВНЕННЯ «ВАКУУМУ БЕЗПЕКИ» У ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

Характеристика безпекової ситуації у Чорноморському регіоні.

З давніх часів будучи розташованим на перехресті торговельних шляхів між Європою та Азією Чорноморський регіон був об'єктом боротьби провідних держав світу (згадаємо для прикладу численні російсько-турецькі війни). Впродовж другої половини ХХ ст. в даному регіоні домінував СРСР, але вплив західних країн був також відчутним (Туреччину зробили членом НАТО у 1952 р. саме для отримання важелю впливу на Чорноморський регіон). Після розпаду СРСР в регіоні утворився своєрідний вакуум безпеки, адже жодна держава не могла впливати повною мірою на ситуацію в регіоні та не могла запобігти конфліктам, які вже назрівали в цей час.

На сьогоднішній день в регіоні наявні чотири «заморожених конфлікти» (Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах та Придністров'я). Між державами регіону наявний цілий ряд політичних, економічних та територіальних протиріч. Регіон також є джерелом численних транснаціональних загроз: проблем наркотрафіку, транснаціональної організованої злочинності, контрабанди, тероризму, сепаратистських рухів і т.д. Ці проблеми головним чином мають внутрішнє походження, але підживлюються ззовні, зокрема діяльністю різноманітних радикальних ісламських організацій та злочинних груп.

Найвагоміший вплив на ситуацію в регіоні здійснюють такі держави, як Росія, США та Туреччина, а також ряд міжнародних організацій: НАТО, ЄС, ОДКБ, ОБСЄ, СНД і т. д. Другорядну роль в регіоні грають організації, створені як раз з метою забезпечення співробітництва держав в даному регіоні: ОЧЕС та ГУАМ. Жодна держава чи організація не здійснює всеохоплюючий вплив на регіон та не здатна ефективно вирішувати міждержавні протиріччя та протидіяти транснаціональним загрозам.

Важливість Чорноморського регіону для поза регіональних держав передусім полягає в тому, що він є транзитним в плані поставок енергоносіїв з Каспійського регіону та з Близького Сходу до Європи.

Отже, враховуючи важливе геополітичне положення регіону з одного боку та наявний численний набір загроз у регіоні з іншого, для держав регіону життєво важливим є заповнення вакууму безпеки в регіоні з метою ефективної протидії даним загрозам. Серед шляхів заповнення даного вакууму безпеки можна виділити наступні варіанти.

Варіант №1. Розподіл регіону на сфери впливу Росії та Заходу.

Оскільки цінність регіону для ключових гравців є великою, то навряд чи можна говорити, що будь-яка із сторін погодиться його віддати в руки іншої. З безпекової точки зору для Росії регіон служить для прикриття її південних кордонів, для держав НАТО – східних. Для обох сторін контроль над регіоном є гарантією забезпечення власної без-

* студент 4 курсу спеціальності «міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Маковський С.О.

пеки. Враховуючи це можна припустити можливий умовний розподіл регіону на сфери негласного впливу НАТО з одного боку та ОДКБ – з іншого. Проблема полягає лише в тому, де проходитиме така умовна лінія розмежування. Це в першу чергу залежить від тих країн, чия майбутня участь у тих чи інших безпекових формуваннях не є ще остаточно вирішеною. До таких держав можна віднести Молдову, Україну та країни Закавказзя. Доля України поки що незрозуміла через проголошений нею позаблоковий статус. Відмову від євроатлантичного курсу інтеграції не можна розглядати як остаточною. Орієнтація Грузії на вступ до НАТО, хоча й здається на сьогоднішній день визначеною, але у майбутньому, з можливою зміною владних еліт, зміна зовнішньополітичного курсу є також ймовірною.

Таке розмежування регіону на «сфери впливу» може виявитися стабілізуючим фактором, адже буде відповідати інтересам домінуючим у регіоні держав. Всіх інших держав такий варіант змусить остаточно визначитись зі своїм «цивілізаційним вибором».

Варіант №2. Формування єдиної безпекової структури в регіоні.

Така безпекова структура може бути сформована на основі вже існуючих регіональних чи субрегіональних організацій. Найбільш ймовірною такою структурою може стати ОЧЕС. Головною сферою діяльності ОЧЕС (до 1999 р. – ЧЕС) на сьогоднішній день залишається економіка. Це знайшло своє відображення і в її інституційній структурі: регулярні зустрічі організуються між главами урядів, міністрами закордонних справ, але не міністрами оборони [1, с. 42].

25 червня 2004 року була прийнята Декларація про вклад ЧЕС в укріплення безпеки та стабільності. В цій декларації було проголошено, що ОЧЕС не буде займатися питаннями миротворчості та врегулювання конфліктів. Формування безпеки та стабільності в регіоні має здійснюватися засобами економічної співпраці та «м'якої сили» [2, с. 107]. Небажання поширити діяльність ОЧЕС на сферу безпеки та оборони може бути пояснене наявністю двосторонніх протиріч між її державами-членами (російсько-грузинських, азербайджансько-вірменських, турецько-вірменських та ін.). Але у перспективі це можливо (після певного поштовху у вирішення даних протиріч). Даний варіант здається найбільш оптимальним, оскільки він передбачає взаємодію усіх держав регіону.

Можливість формування безпекової структури на основі такої субрегіональної організації, як ГУАМ здається менш ймовірною. Це обумовлюється перш за все обмеженістю учасників ГУАМ, а також негативним відношенням до організації Росії. Варто зазначити, що в рамках ГУАМ вже висувалася ініціатива щодо створення спільних миротворчих сил у 2006 році [3], але головним чином через позицію Молдови цю ініціативу реалізувати так і не вдалось.

Варіант №3. Співробітництво держав регіону в рамках окремих проектів у галузі безпеки і оборони.

Через несумісність, а подекуди і протилежність інтересів держав регіону їх можлива безпекова співпраця на постійній основі здається неможливою. Більш вірогідною є участь держав регіону у проектах, які спрямовані на подолання загроз, що є спільними для всіх або для більшості держав. Це є загрози, які були згадані вище: організована злочинність, тероризм, піратство, контрабанда, наркоторгівля. Нині регіональне співробітництво ведеться в рамках таких ініціатив, як BLACKSEAFOR та «Чорноморська гармонія».

BLACKSEAFOR є турецькою ініціативою кінця 90-х, яка мала, як було задекларовано, зміцнити дружбу, добрі відносини та взаєморозуміння в Чорноморському регіоні через поліпшення співпраці між військово-морськими силами країн регіону [2, с. 108].

Але BLACKSEAFOR є обмеженим проектом, оскільки не включає усі держави регіону (до його складу входять Болгарія, Грузія, Румунія, Росія, Туреччина та Україна). Також діяльність BLACKSEAFOR фактично заблокована загостренням відносин між Росією та Грузією після подій серпня 2008 року.

«Чорноморська гармонія» також є турецькою ініціативою. Вона була започаткована у 2004 році з метою використання ВМС Туреччини для боротьби з асиметричними загрозами, такими, як наприклад, тероризм. Пізніше до ініціативи приєдналися Росія та Україна [2, с. 110]. В майбутньому очікується приєднання також Болгарії та Румунії. Проблема цього проекту та сама, що й в інших – вона не охоплює всіх держав регіону.

Великим плюсом таких ініціатив є те, що вони можуть стати платформою, з якою може стартувати зближення позицій країн регіону у сфері безпеки. Успішне подолання асиметричних загроз може зміцнити довіру між сторонами та зробити можливим вирішення більш глибоких проблем, якими є на сьогоднішній день заморожені конфлікти.

Висновки

Даний регіон характеризується наявністю ряду міждержавних протиріч та асиметричних загроз національній безпеці держав. Усі ці проблеми тісно пов'язані, і їх одностороннє вирішення є практично неможливим. Кожен із трьох вище зазначених варіантів можливо буде реалізувати лише через зміцнення довіри між державами регіону із максимально можливим врахуванням інтересів кожної. Таке зміцнення довіри може бути здійснене через боротьбу спочатку проти асиметричних загроз, а потім вже через усунення більш глибоких проблем, якими є заморожені конфлікти.

Список використаної літератури

1. Панайота Маноли. Роль Организации Черноморского Экономического Сотрудничества в стабилизации региона//Conflict Studies Research Centre [електронний ресурс - [https://da.mod.uk/colleges/rag/document-listings/.../P39\(R\).Ch9/](https://da.mod.uk/colleges/rag/document-listings/.../P39(R).Ch9/)] – июль 2002 г.
2. Bulent Karadeniz. Security and stability in the Black Sea//Perceptions, Journal of international affairs [електронний ресурс - [http://www.sam.gov.tr/perceptions/volume12/winter/winter-005-PERCEPTION\(bulentkaradeniz\)%5B5%5D.pdf](http://www.sam.gov.tr/perceptions/volume12/winter/winter-005-PERCEPTION(bulentkaradeniz)%5B5%5D.pdf)] – winter 2007
3. ГУАМ планирует создать миротворческие силы//LENTA.RU [електронний ресурс - <http://lenta.ru/news/2006/05/30/peacemakers/>] - 30.05.2006

ЗМІСТ

Гайдуков Л.Ф. Гліб Миколайович Цветков - Людина з великої літери.....	3
Крушинський В.Ю. Іракський вузол Тоні Блера.....	6
Андрущенко С.В. Особенности геополитической борьбы на южном фланге Евразии.....	19
Ігнат'єв П.М. Індійсько-пакистанське суперництво за вплив у Афганістані.....	23
Ковтун О.Ю. Моделі взаємодії держав пострадянського простору.....	26
Крысенко А.В. Перспективы концептуализации пограничья Центрально-Восточной Европы: взгляд из Украины.....	29
Бовсунівський П.В. Військово-технічне співробітництво України й Республіки Азербайджан в кон- тексті Нагірно-Карабахського конфлікту.....	32
Кобзаренко А.М. Особенности регионализма в Южной Азии.....	35
Петюр Р. Политика Ирана в отношении развития международных транспортных и энер- гетических проектов.....	39
Сапсай А.П. Європеїзація «сусідів сусідів»: місце Європи в інтеграційних пріоритетах країн Центральної Азії.....	43
Шаповалова А.И. Структурное значение интеграционных процессов в Евразии для европейской системы международных отношений.....	48
Шелест А. Черноморский регион как вызов в сфере безопасности для Украины.....	59
Шишкіна О.В. Интеграционная политика России в 2000-е годы. Проблемы и перспективы.....	61

Божко С.О. Международное сотрудничество в сфере безопасности в регионе Балтийского моря: уроки для региона Чёрного моря.....	64
Гріненко О.О. Європейська політика сусідства як підґрунтя для співробітництва з Україною.....	65
Воротнюк М.О. Нормативний вимір безпеки на прикладі безпекової політики Турецької Республіки.....	71
Дальський В.Б. Фактор Туреччини у середземноморській політиці ЄС.....	73
Денисенко К.Ю., Якібчук В.М. Теоретичні моделі європейської інтеграції.....	76
Рилач Н.М. Зовнішня торгівля України: сценарії інтеграції.....	80
Хилько О.Л. Україна між європейським та євразійським безпековими просторами.....	84
Бабко Наталья Соотношение интересов США и ЕС в черноморском регионе.....	88
Габер Е.В. Турецко-американские отношения в контексте региональной политики Турции на Кавказе и в Центральной Азии.....	91
Давуди Таги Али Реза Основные принципы внешней политики Ирана на современном этапе.....	95
Єдамова А. М. Особливості формування інвестиційного іміджу України у Чорноморському, Каспійському регіонах та у Центральній Азії.....	99
Ковальчук Александра Концептуалізація понять «СНГ» і «постсоветское пространство» в польській і російській науці про міжнародні відносини.....	102
Корейба Якуб Проблеми регіональної інтеграції. Вплив Польщі на політику ЄС в відношенні постсоветських країн в Юго – Восточній Європі. Основи, концепції, перспективи.....	106

Опанасюк-Радлінська О. Особливості дипломатії ЄС в умовах регіоналізації (як складової сучасної моделі дипломатії).....	122
Підчоса О.В. Формування нової енергетичної політики України в умовах політико-економічної трансформації Південного флангу Євразії.....	125
Дудко О.С. Концептуальні підходи до короткострокових ефектів зони вільної торгівлі в контексті глокалізації.....	128
Харкова Л.О. Інтеграційний вектор України: Митний союз чи Зона вільної торгівлі?	131
Цирфа Ю. Вплив транснаціональних діаспор на формування зовнішньополітичної ідентичності держав Євразійського регіону.....	134
Ястремська І. Можливість дезінтеграції Пакистану як фундаментальна загроза системі безпеки Південного флангу Євразії.....	137
Бронєвський В.Ю. Перспективи заповнення «вакууму безпеки» у Чорноморському регіоні.....	141

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 103

(Частина II)

Засновано 1996 року.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: д-р екон. наук, проф. Шнирков О. І.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 5 від 28 грудня 2011 року.**

Підписано до друку 02.12.2011.
Наклад 1000 прим.

Відділ оперативної поліграфії
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483–11–25